

•

NÎQAŞÊN FELSEFEYÊ 15.

Abdusamet Yîgît

weşanên

.
. .
. .
. .

Niqaşên felsefeyê 15.
@Abdusamet yigit
Weşanên felsefeyê
2013-Almanya-Berlin

.
ISBN 968-4-940990-00-4

Pêşgotin:

Di mijare fahmkirina têtîna felsefeya êzdayî û ankû bi nerînek felsefeyî fahmkirina wê gelek fêr û têtîhiştina wê bi me re bide çêkirin. Li ser wê temenê wê pêvajoyên wê yên pêşketinê wê mirov dikarê wê di wê temenê de wê, bi nerînek felsefeyî wê ji gelek aliyan ve wê fahmbikê. Ji xwe di demek weke dema hemdem de wê, dema ku wê her tişt wê bi aqil were fahmkirin û wê dem wê weke dem aqil û zanînê wê were pênasikirin ev wê weke zaroriyekê wê, li pêşîya mirov jî wê bisekinê.

Li ser wê temenê têtîna olzaniya êzdayî wê dîroka wê, li ser temenê wê bi gelek demên wê yên bi fêr û azmûnên wê re wê pêwîst bê ku mirov wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Wê dema ku mirov wê, navaroka qewlên êzdayî dinerê wê di wê temenê de wê, di derbarê wê pêvajoya wê dîrokî û rengê têtîhiştin û têtînên wê di awayekê de wê bi wê re wê were dîtîn û fahmkirin. Wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, dikarê wê bi wê re wê di temenekê de wê fahmbikê.

Ji nava têtînên wê yên bi qewlên wê û ankû pirtûkên wê yên pîroz û hwd re wê li ser temenê dîrokî û pêvjaoyên wê yên bi fahmkirinê re wê dikarê bi perspektifên weke bi epistemolojikî, civakî, rewîstî û hwd re wê bi gelek aliyên wê yên din re wê fahmbikê. Ji aliyê keseyet û rengê ku ew wê dibînin bi fahm, zanîn û wîna mirovî û hwd re wê dikarî wê li ser wê temenê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Li ser wê temenê wê dema ku mirov li ser pîroziyên wê re wê li wê dinerê wê dikarê wê di reng û awayekê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di aslê xwe de wê, mijare pîroziyên wê di temenekê ku wê çawa wê di nava jîyanê de wê li ser temenekê bi têtînî weke bi nirx dîtînê re wê di dîmenekê de wê karibê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare çerçoveya wê ya civatî û hwd wê, di wê temenê de wê fahmbikê û wê bi meju û çerçoveya wê ya dîrokî û bi temenê wê re wê fahmbikê.

Ji aliyê pêvajoyên pêşketina dîroka kurdistanê a civakî ve wê ew wê weke dîmen û demna wê yên mazin wê bi xwe re wê, biafirênê. Ber ve yekê wê ji wê aliyê ve jî bê wê pêwîst bê ku mirov wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Min di vê xabatê de wê xwest ku ez di serî de wê, dîmenekê civakî bi têngînên wê yên pîroz, civakî, epistemolojikî û felsefeyî û hwd re bi nerînek felsefeyî wê werênina ser ziman. Di wê temenê de wê, dema ku mirov bi nerînek felsefeyî wê li wê dinerê û wê, bi wê nerîne li navaroka têngîhên wê yê qewlên wê dixwênê wê, di wê çerçoveyê de wê, bingihekê zêde berfireh ê têngiştinî li ser têngînên felsefeyê, gerdûnî, zanînî, epistemolojikî û hwd re wê biafirênê û wê, karibê wê bi wê re wê, were ser ziman.

Tiştêkî din wê weke xosletekê hevbeş ê wê xatê mirov kifşdikê ku wê çendî ku wê ne bi navê felsefeyê jî jî bê kê wê bi nerîn û têngihek gnostikî wê, aqılmeşandinên bo fahmkirinê û hewldanên bi wê temenê azmûnkirinê li ser têngîh û mistisismên wê re wê, weke aliyekê ku wê temenê hizirkirin û fahmkirin û hwd wê di dewama wê de wê biafirênê bê.

Felsefeya êzdayî wê, weke ku min di navaroka xabatê de wê, min li çend cihan jî wê hanî li ser ziman ku mirov gotina 'felsefeyê' û ya 'êzdayî' wê dihênê ser ziman wê li ser temenekê epistemolojikî û morfolojikî wê wateyên weke yên 'felsefeya xwûdû û hwd wê bi xwezayî wê bidina me. Li ser wê temenê wê ev wê weke aliyekê wê yê din ê giring ku mirov wê balê bikişênê li ser wê bê. Wekî din ku mirov li navaroka têngî û têngiştina qewlên wê û hwd dinerê jî wê, mirov dibîne ku ser temenekê rasyonal ê fahmkirinê bi aqılzanînekê ku wê çawa temenekê fahmkirin û têngiştinê wê çêbikê wê bi xwe re wê temen û çerçoveyek fahmkirinê wê bide çêkirin. Ev wê weke alî û xosletekê din ê giring ê xwandina qewlên wê bê ku wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin bê.

Êzdayî wê, weke baweriyek li ser temenekê rasyonal a salixkirina di nava jîyanê de bê. Hemû rewşên ku ew dibin wê, salixbikê û wê bi wateyekê wan wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, minaq mirov dikarê gelek rewşên weke dager, û ankû nîşange ên weke Nîşanga Sitiya ês, bûna li ser çiyayê erefatê, Nîşanga Bahlûlê Dêwana li Sûka Merîfetê, nîşanga omer menda, Nîşangeha Sorîk û Xurîka, Nîşangeha Seydil Kewn pêşberî û ankû derê Kaniya Sipî, Nîşanga Her heft siwarên Mala Adiya, nîşanga derê bûhûstê, Berê Miraza (Muelleq) li avayê Hesin Dena, dergê zimzimê, sindoka şêxadî, Nîşanga Guharzêr û Zerguhar (ciyê qendîlê li Celsa Şîxadî), Dergê Mîr, celsa şêxadî, Neqşên ser Dergê Mîr, Quba Kaniya Sipi, Quba Şêşims, û hwd weke van hê gelek nîşange û dagerên ku em bi rewşî dikarin kifşbikin û werênina ser ziman wê hebin. Ev

hemû wê çerçoveya têgihên pîrozane ên êzdayîyê wê bi xwe re wê biafirênin.

Weki din wê gelek rewşên din ên weke bi demkî û ankû dîrokî û an jî wê demê nbi hebûna wan re dikarê kifşbikê û werênê ser ziman. Ev têgîh wê xosletê wan ê serek wê çerçoveyek fahmkirinê a bi wê di wê de wê li ser temenekê nepenî ku wê di wê de wê bê kûrbûn wê biafirênê û wê çerçoveya têgihên azmûnkirina mistisisma êzdayîyê jî wê bi xwe re wê di rengê de wê weke ku wê biafirênin. Li ser wê temenê wê bi aqil û zanînek di wê de wê bi kûrbûnê li ser fahmkirinê re wê, bê bi wê hizirkirin.

Çerçoveya têgîna êzdayîyê wê, çerçoveyek bawerî û olî a dîrokî û demkî wê bi xwe re wê li ser wê temenê wê bide dîyarkirin. Minaq wê dema ku mirov li hûndûrê qûba şehsiwar binerê wê gelek xat û xêzên ku wê bi wan wê di temenekê mistikî de wê were lê hizirkirin û bi wê temenekê tefkirkirin û hizirkirinê wê biafirênê wê bibin. Li ser wê temenê wê weke ku me li jor hanî ser ziman wê weke bawerî û olek bi temenê salixkirin û fahmkirinê bi têtikiya jîyan û pîrozîyan a bi hevdu re li ser temenekê zanînê re ku wê bi azmûn bikê re wê karibê wê kifşbikê û wê werênê ser ziman. Ev wê bi gelek rewşên din re jî wê di heman rengê de wê, karibê xwe bide dîyarkirin li hemberî me. Bi wan rewş û têgihan re wê gelek rewşên din ên ku me navê wan li vir ne hanî ser ziman wê weke çavkaniyê di nivîsandina wê xabatê a li ser temenê bi zanîna felsefeyê fahmkirina pêşketina bawerî û ola êzdayî de wê werina esas girtin. Bi wê re wê weke çavkaniyek me ya din a giring jî wê bi pirtûkên wê yên pîroz ên weke mishafa rewş û pirtûka cewlê û qewlên êzdayî bin.

Abdusamet Yigit

Destpêk: niqaşên felsefeyê 15.

Di çerçoveya têgîna bi nîqaşên felsefeyê de ku mirov wê dinerê wê, dem bi dem wê di xate pêşveçûna bi aqil re de wê, pêvajoyên pêşketinê wê xwediyê xatek çawa bin wê, kifşdikê. Ji demên kevnera û heta serdema navîn de wê, di wê çerçoveyî de wê, pêvajoyên bi aqil ên weke aqilê xwezayî û bi pîvan ku wê pêşkeve wê bi wê re wê were dîtin ku wê çawa wê xwediyê reng û awayekê û pêşketinê bê. Di serdema navîn de wê, di serî de wê, rewşa pêveçûnên bi aqil wê, di renekê de wê, cihê bê. Her çendî ku wê di bin reng û awayê têgîna bawerîyan de wê pêşkeve jî lê wê di nava wê de wê, bi encamên wê re wê pêşketinên ku wê bibin wê, di wê temenê de wê, were dîtin.

Serdema navîn wê weke demek bawerîyan jî ku wê were pênasekirin wê weke ji ber wê, di wê de bawerî ku wê bi temenekê bi aqil ku wê xwe weke ji nûve wê kifşbikin û bi sazûman bikin û wê werênina li holê. Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, renekê pêşketinê wê xwe bide

dîyarkirin. Di demên kevnera de wê, bawerîyên weke mitrayî, zerdeştî, cihuyî û heta xiristiyani û manitiyê û hwd wê di wê temenê de wê, di rengê de wê, xwe bide dîyarkirin. Di serdema navîn de wê, bawerî wê, di rengê de wê, weke ku wê, ne tenê wê di dîmenekê pêşketinê a bi xwe re wê xwe bidina dîyarkirin wê, li ser wê re wê, di awayekê de wê, di nava têngîna hegomonikî de wê, bi dîmenekê xwe serwerkirinê re de wê bidina dîyarkirin. Ev jî wê bi wê re wê di awayekê de wê bide dîyarkirin.

Di serî de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê têngîna bawerîyan wê, di nava kevneşopî û çanda civakî û mejuya wê de wê weke têngî û rengê pêşketinê ku wê, di dîmenekê de wê xwe bide dîyarkirin. Di wê rewşê de wê, bawerîyê di nava wê rewşê de çendî baweriyê weke baweriyê şîrovebikê wê ew jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê, di serî de wê, fahmbikê bê.

Lê li vir wê, dema ku em bahsa wê û bi pêşketina felsefeyî û encamên wê re dikin wê di wê temenê de wê şewayekê bi wê hizirkirin û fahmkirinê re wê di wê rengê de wê karibê bi wê re wê li wê bihizirê. Di nava têngîna bawerîyan de wê, têngîna bi pirtûkbûn wê, li ser temenekê bi rêgez û destûrbûnê re wê, di reng û awayekê de wê pêşkeve. Di serî de wê, dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê, werênê ser ziman ku wê, di wê çerçoveyê de wê, pêşketina têngîna pirtûkbûnê û ankû xwedî pirtûkbûnê wê, bi wê re ku wê derkeve li pêş wê, hinekî jî wê bi çerçoveya wê ya fahmkirinê û rengê wê yê fahmkirinê û bi nerîna wê ya li hebûnê, jîyanê, gerdûnê û hwd re wê, di rengê de wê bi wê re wê karibê wê werênê ser ziman bê.

Li ser wê temenê de wê, di wê rengê de wê, baweriyên dema aqil wê, di serî de wê, dema ku mirov wê li wê binerê wê, çawa wê xwediyê rengê fahmkirinê ê bi têngîna gerdûnê û ankû ew hebûna jîyanê, çawa şîrove dikin wê di wê temenê de wê, di rengê de wê, bi wê re wê were lê hizirkirin.

Li kurdistanê wê ev pêvajoyê wê bi zêdeyê wê, di awayekê pirr zêde ê pirralî de wê xwe di dîmenekê de wê bide dîyarkirin. Di rengê de wê, dema ku mirov wê bahsa pêşveçûnên wê yên bi felsefeyê bikin wê di wê temenê de wê bi nerîna wê ya felsefeyî a li jîyanê û hebûnê wê ji aliyekê ve wê karibê were fahmkirin. Û ji aliyê din ve jî wê ji bi nerîna li wê ku ew çawa dibînê û dihênê ser ziman û hwd re wê dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman. Li ser wê temenê û têngîna wê têngîna baweriyê wê di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê, bide dîyarkirin. Gotina felsefeyê û baweriyê wê, dema ku mirov wê werênê

ser ziman wê di wê temenê de wê çî bi wê temenê wê ji wê were fahmkirin wê bi serê xwe wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê, di serê de wê fahmbikê bê.

Lê li vir wê ya ku em di çerçoveya mijare xwe de wê bi zêdeyî li ser wê bisekin in wê, di wê çerçoveyê de wê, bi felsefeyê rengê wê yê fahmkirinê, şîrove, pênasekiirinê û vegotin û vefahmkirina wê ya bi hebûn, gerdûn, jîyanê û hwd re wê, karibê wê bi wê re wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, mijare bi felsefeyê fahmkirin wê, di serî de wê, weke ku wê di demên kevnera û serdema navîn de wê derkeve li pêş wê li ser temenekê rêgezî û destûrî re wê xwe di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Di dewama wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê din jî wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirinê wê li ser wê temenê wê weke aliyekê wê yê din wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di wê çerçoveyê de wê, dema ku wê bawerî wê werênina ser ziman wê têngîna hebûnê, jîyanê û hwd re wê çawa wê werênina ser ziman wê bi wê re wê di rengekê de wê, were li ser ziman. Li vir di serî de wê dema ku mirov wê bi felsefeyê û hwd re wê werênê ser ziman wê li ser temen û rengê ku ew çawa wê dibînê, û dihênê ser ziman re wê bi wê re wê, di rengekê de wê, werênê ser ziman. Bawerî wê li ser temenekê baweriyî wê bi têngîna 'wahiyê' û hwd re wê, di wê temenê de wê werênê ser ziman. Musa ben meymun wê dema ku wê bahsa têngîna fahmkirinê wê bikê wê têngihîştina wahiyê wê derxê li pêş. Li gorî wî ya ku wê aqil wê nikaribê xwe bigihênîyê bi fahmkirinê wê bi aqilê wahiyê û ankû wê bi yê rûdawan û hwd re wê karibê were lêgihîştin.

Di wê çerçoveyê de wê di demên serdema navîna de wê li ser temenekê wê çawa wê were fahmkirin û wê bi çî aqilê wê were fahmkirin wê were dîtî ku wê bi wê re wê, di rengekê de wê weke ku wê derkeve li pêş.

Di wê çerçoveyê de wê, di aslê xwe de wê, mijare şîroveyê a bi fahmkirinê wê, di w temenê de wê, ji du aliyan ve wê, wê weke ku em di nava xate bawerîya êzdayî a li kurdistanê de wê dibînê de wê dikarê wê werênê ser ziman. Di awayekê de wê weke ku wê li ser temenekê bi di wateyê de wê bi kûrbûnê bê. Aliyê din jî wê li ser bi gotinê û hwd re wê li ser temen û têngînek morfolojikî û hwd re wê ji wê gihiştina li têngihîştin û hwd re wê bi wê re wê, di rengekê de wê were ser ziman.

Di nava êzdayîyê de wê, di wê temenê de wê, li ser temenê bi têngîna gotina 'qewl' re wê were şîrovekirin û gotina 'qewl' wê dema ku mirov wê, bi awayekê hesanî wê li wê bihizirê û wê şîrovebikê wê, di kurdi de

wê karibê di wateya 'peymanê' û hwd re wê fahmbikê. Yanî ya ku mirov bi wê re 'qewl danî' û ankû ya ku me bi wê re peyman çêkir û hwd wê, di awayekê de wê weke di heman wateyê û hwd de wê weke aliyekê ku mirov diikarê bi hev re di heviyekiyekê de wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman bê. Lê têngîna qewl danînê wê di wê temenê de wê ji ya peymançêkirinê wê di awayekê de jî wê dikarê wê fahmbikê ku wê, demek ku wê, bo zamanake kin wê bê destnîşandinkirin ku ew hatina cem hevdûbûnê re bê û ankû bi hevdû re tiştêkêbikin ku ew di wê temenê de wê gotinê ji hev re bibêjin bê. Ev wê weke aliyekê wê gotinê wê biafirênê bê. Aliyê din ê weke bi têngîna peymanê re ku mirov wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, weke têngînek ku wê çawa wê di temenê levkirinê û hwd de wê ew were kirin û di wê temenê levkirinê de wê heta dawî wê bi hev re wê bê meşandin û hwd wê bi wê re wê were li ser ziman. Ev jî wê aliyê têngîna peymanê a ku mirov dikarê ji wê fahmbikê wê bi xwe re wê werênê ser **ziman**.

Li ser wê temenê de wê, di wê çerçoveyê de wê, gotina qewl wê di wê temenê de wê, dema ku mirov li wê bihizirê wê, di wê temenê de wê, di serdema navîn û berî wê de jî wê bi teybetî wê weke têngînek ku wê di wê pêvajoya êzdayî de wê, derkeve li pêş bê. Wê di wê temenê de wê, dema ku wê bi gotina li gorî qewl tevgerîn wê werênê ser ziman wê weke li gorî ku mirov wê bi wê re wê peyman bikê û ankû wê di wê temenê de wê levbikê bi hişmendiyê wê bi xwe re wê werênê ser ziman.

Êzdayî wê, di wê temenê de wê li ser navê wê re wê dema ku mirov wê hinekî li wê bihizirê wê, di serî de wê, di wateya 'xwûdê' û hwd de wê karibê wê fahmbikê. Wê dema ku em bi gotina 'felsefeya êzdayî' re wê, empatiyê bi têngînek morfolojikî wê bi wê re wê dênin wê weke ku em bêjin bi felsefeya xwûdê re wê, weke ku wê were fahmkirin wê regekê fahmkirinê wê bi xwe re wê di reng û awayek de wê bide dîyarkirin.

Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, dema ku mirov wê, bahsa têngîna qewl danîn û ankû bi wê tevgerînê wê bikê wê, di wê temenê de wê, dikarê li ser temenê aqilê rasyonel re wê li ser du temenan wê dikarê wê fahmbikê. Aliyê pêşî wê di wê temenê de wê bi têngîna qewl ku ew çawa dinerê û dihênê ser ziman bê. Ya din jî wê, bi wê re wê ya ku mirov wê bi wê re qewl danî ku mirov di wê levkirina bi peymanî û ankû qewlî de bê. Li ser gotin û soza bisekinê û di wê de di gotina xwe de bê. Ev wê weke ji nixê mirovbûnê jî wê were dîtin. Di wê temenê de wê ji xwe wê, wateyek din a ji gotina qewlê wê ew bê ku wê, bi gotinî di gotinê de wê fahmkirina wê derxê li têngihîştinê û bi wê re di yekitiye de bê. Wê di serî

de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê di rengê de wê weke ku wê karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di dewama wê de wê, dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirina bi têngîna qewlê wê di wê çerçoveyê de wê, were li ser ziman. Li ser her rewşê, têngînê, pîroziyê û hwd re wê bi qewl tevgerîn û di çerçoveya fahmkirina wê de wê, mayin wê weke aliyekê wê yê giring bê. Minaq wê, dema ku mirov wê, bahsa 'qewlê rastteqînîyê' bikê wê li ser wê temenê wê weke qewlê ku wê çerçoveya êzdayîya demê û pêvajoyên pêşketinê wê li ser şêx adî û hwd re wê werênê li ser ziman bê.

Di nava têngîna qewl de wê, di wê temenê de wê bi wateyî û morfolojikî li ser kurdî de wê hinek wateyên ku mirov dikarê bigihijê li wan wê hebin. Di wê temenê de wê, dema ku mirov li wê dihizirê wê mijare têngîna qewlê wê di kurdî de wê, weke du kesên ku ew bi hev re li ser demekê lev dikin ku ew di wê demê de wê wrina cem hev û ankû wê tiştê ku ew bi hev re wê, biryara didin ku ew wê bikin û yan jî wê, di wê dewama wê de wê, çawa wê, di wê rengê de wê peymanê wê di wê temenê de wê di nava hev de wê çêbikin.

Di nava baweriyên kurdistanî de wê dema ku mirov wê li wê dinerê wê têngîna qewlê wê di wê temenê de wê li pêş bê. Di nava zerdeştîyan de wê weke çawa wê, 'qatha' wê li pêş bin wê, di nava budistan de 'dharma' li pêş bin wê, di nava êzdayan wê di demên piştê de wê, têngîna **qewl** wê li pêş bê.

Di awayekê din de jî wê, di wê rengê de wê dikarê wê, bi hinek wateyên din jî wê, dikarê wê di rengê de wê, werênê ser ziman. Wê weke ku wê di temenekê bi watelêkirinê de wê karibê ji wê, di wateya 'nerînê', 'zanîna rengê wê dîyarkirî' û hwd re wê, di rengê de wê karibê wê werênê ser ziman. Wê dema ku wê gotina 'qewl wê dibêjin' ku wê werê ser ziman wê, di wê temenê de wê, li ser temenekê salixkirin, watekirin, rengê fahmkirin û ankû nerînê û hwd re wê, di wê temenê de wê, di rengê de wê bi têngîna nerînê re wê karibê wê fahmbikê bê.

Ji aliyê felsefeyî ve wê têngîna qewl wê di wê temenê de wê, li ser temenekê zanîna û hizirî wê temenekê fahmkirinê wê weke ku mirov wê li wê dihizirê wê bi wê re wê dibînê wê, bigihijê rengê fahmkirinê. Di mijare têngîna qewl de wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, di temenekê morfolojikî de wê, têngînek rêgezî jî wê li ser wê temenê wê weke ku mirov wê karibê wê ji wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Wekî din wê bi wê re wê ya ku wê derkeve li pêş wê, di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe bide dîyarkirin ku wê weke nerîna mirov a li jîyanê, li rewşê, di çerçoveya rengê fahmkirinê û hwd de wê, weke bi temenekê fahmkiirinê wê karibê wê fahmbikê bê.

Li vir wê, li ser temenekê hizrî ku mirov wê li wê bihizirê wê, têtîna qewl wê weke di xwe de wê, weke temenekê kûrbûnê û bi wê re wê gihiştina li zanînê wê weke li ser temenekê gnostikî ê felsefeyî jî wê dîmenekê hizirkirinê wê di awayekê de wê weke ku wê bi xwe re wê, bide me. Di temenekê nous'a pisagor, 'yek'a parmenides, 'logos'a haraklit', 'atom'a demokrit û hwd de wê, di rengekê de wê derfet di wê de wê, hebê ku mirov wê, di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman bê.

Di mijara fahmkirina têtîna qewl de wê, di wê temenê de wê, di nerînek zêhnî a dîyar de wê, weke di temenê levkirinekê û çêkirina levkirinê bi temen û têtînek hevpeymanî a bi hev re ku wê li wê were lê hizirkirin wê bi wê re wê, bê temenekê hizirkirinê ku mirov wê li wê bihizirê bê. Di wê çerçoveyê de wê, di derbarê hemû rewşan de wê, nerîna qewlê wê, di wê temenê de wê bi wê re wê, derkeve li pêş.

Di wê temen de wê, nerîna qewlê wê weke nerînek yazdanî bê? Di wê temenê de wê çendî ku wê weke di nava êzdayîyan de wê were ser ziman wê bersiv ji wê re wê herê û herênî jî bê lê wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, di temenekê hizrî û nerînî a bi zanîn û aqilî ku wê li ser temenê fahmkirinê û rengê fahmkirinê re de wê temen û çerçoveyek hizirkirinê û fahmkirinê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Di wê çerçoveyê de wê, di nava wê de wê dema ku mirov wê kûrbûbê wê nerîn bi zanînî li ser temenê dîrokê, civaknasîyê, antropolojîyê, civatê û hwd wê weke wan bi têtînî û rengên fahmkirinê re wê bi derfet bê ku mirov wê di wê de wê pêşbixê û wê werênê ser ziman bê. Wê di wê temenê de wê, ji aliyekê din ve jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, di temenê felsefeya jîyanî û ankû nerîna jîyanî de wê, weke temen û çerçoveyek fahmkirinê wê bi wê re wê, xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê, di dewama wê de wê, dikarê wê bi wê re wê, werênê ser ziman ku wê têtîna qewlê wê di wê çerçoveyê de wê li ser temenekê gnostikî wê temen û çerçoveyek hizrî wê bide me ku em bi wê re wê fahmbikin û wê bi wê re wê di awayekê de wê, werênina ser ziman.

Ji gotina qewlê wê aliyên wê yên ku em dikarin li ser têtîn û sazûmana civakî û hwd re ji wê bi wate û morfolojikî bigihijina wan w hebin. Lê

pêşî divê ku mirov wê hinekî li ser temenê têgîna hizrî, aqilî û felsefeyî wê di rengekê de wê fahmbikê. Ji wê aliyê ve wê, di awayekê de wê wê, bi awayekê dualiteyî wê, weke ku wê di nava zanîna rûhanî û xwezayê û hwd de wê çawa wê ahengekê wê dênê û wê, di wê temenê de wê bi wê re wê fahmbikê wê pêşî wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê dikarê wê werênê ser ziman bê.

Li ser gotinên ku wê di nava qewlên êzdayî de wê li ser tawîsî melek re wê werina gotin ku wê piştî ku ew weke serekê ferîşteyan hat danasîn ji aliyê yazdan û ankû xwûdê ve wê hemû tiştê ku wê bi demê û di nava herikîna demê de wê biafirênê wê serwerîya hemûyan wê bikê destê wî de jî wê weke aliyekê bi têgîna gerdûnî ku wê di wê temenê de wê, karibê wê fahmbikê bê. Di wê temenê de wê, ji wê têgînê bi felsefeyî wê ku mirov wê bikê berpirsînê de wê çî ji wê karibê wê were fahmkirin? Di serî de wê, di wê rengê de wê ya ku wê mirov karibê ji wê fahmbikê û wê werênê ser ziman wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê, weke wê bê ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman ku wê weke bi têgînek felsefeyî a li ser temenê afirandinê ku wê, her tişt wê, pêşî wê jî tiştê berî xwe ku wê biafirê wê werênê ser ziman û piştê wê di dewama wê de wê bi têgînek afrînerî a bûyinê re wê, karibê bi wê were fahmkirin.

Di dewama wê de wê jî wî mirov dikarê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, têgîna afirandinê û gerdûnê wê di nava têgîna gerdûnê de wê, ji ya rengekê ku mirov wê di nava têgînên mitrayî û zerdeştî de wê werina ser ziman wê ne cihê bê. Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê li ser temenekê fahmkirinê wê werênê ser ziman.

Lê li vir wê dema ku em bi têgîna gerdûnê re wê wê fahmbikin wê di wê rengê de wê, dema ku wê, bahsa afirandinê wê were kirin wê bi morfolojîyî û întibaya ku wê bi fahmkirinê wê di mejiyê mirov de wê biafirê ku ew di nava heyînek heyî de ku wê bê afirandin wê pêşî wê di mejiyê mirov de wê, werînê ser ziman.

Ji wê aliyê ve wê hinek hizrên din wê, di derbarê gerdûnê û sermendîya wê û ankû ji xwehebûna wê û hwd ve wê, di mejiyê mirov de wê biafirin. Li ser wê temenê wê dema ku mirov wê li wê dihizirê, wê di wê temenê de wê, di têgînek yazdanî a di yekitiyekekê de wê weke ku wê di demên kevnera û piştê wê were ser ziman de wê, were ser ziman. Ji nûqteyekê wê weke destpêkirina afirandinê wê, dema ku wê bi têgîna xwûdê û ankû

yazdanî re wê werênê ser ziman wê li ser wê temenê re wê, werênê ser ziman.

Di nava êzdayî de wê, dema ku wê bahsa felsefeyê wê bikê û wê bi navê wê re wê werênê ser ziman wê kombinyonek xwezayî wê di fahmkirinê de wê bi wê re wê li ser temenê bi rengê felsefeya xwûdê û ankû felsefeya yazdanî wê biafirê. Ber ku wê, navê êzdayî wê ji navê xwûdê ku wê weke ku em ji demên berê wê ve wê, dibînin wê weke navê xwûdê bê wê bi wê re wê, di wê temenê de wê bi wê re wê were ser ziman. Ber vê yekê wê, di wê felsefeya xwûdê de wê, tişt û hebûn wê çawa wê were fahmkirin, pênasêkirin û hwd wê, bi têngîna wê ya aqilî re wê, weke aliyekê giring wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê weke ku mirov wê dikarê wê fahmbikê wê bide dîyarkirin.

Di mijare têngîna êzdayî de wê, mijare fahmkirinê wê weke ku me hinekî li jor hanî ser ziman wê têngîna qewlê ku wê were ser ziman wê bi wê re wê, di rengekê de wê weke ku mirov dikarê wê fahmbikê wê bi têngînek levkirî, lêhatî û hwd re wê, di rengekê de wê, werênê ser ziman. Ji wê têngîne wê dikarê bigihijê têngîna hevgirtî a yekitiya xwûdayî a êzdayî a bi navê yazdanî.

Di dewama wê de wê jî wê weke aliyekê wê yê din jî wê dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê di wê temenê de wê, çawa wê şîrove û wê salixkirinên wê werina kirin wê di aslê xwe de wê, di nava êzdayiyan de wê, pîrr zêde wê, bi nivîskî û hwd wê were ser ziman. Em dizanin ku wê kanonikên êzdayî ên bi pirtûkxaneyî û hwd ku ew hatina afirandin wê di demên berê de wê hebin. Lê wê, dem bi dem wê di pêvajoyên hêrîşên li ser civake kurd û êzdatiyê weke ku wê di destpêka islamê û hwd de wê werekirin û hwd de wê hemû wê werina tarûmarkirin û şawitandin. Wê di wê rengê de wê bi wê re wê, were li ser ziman. Ji nava têngîhên tawratê ên weke binetera esterê wê mirov têdigihê ku wê di dema medîya de wê, levkirnek û sazûmanek civakî w pêşketî û bi rêgezên ku ew ji wan bi şûnve gavê neavêjin wê hebê û wê bi wê re wê xwediyê rengekê jîyanîya civakî a di dema xwe de bin.

Mînaqê banûya medî Vaştî ku wê di binetera ester de wê, dîmenê wê were li berçav wê di temenê jinek serbixwe, bi xwe bawer, di ya xwe de israrker û hwd de wê, were dîtin. Wê di wê demê de wê, ev mînaq wê, di çerçoveya aliyekê din de jî wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Wê têngîn û pêjna jina serbixwe û bi xwe bawer di nava civakê de wê were li berçav. Kevneşopîya jina serbixwe û ankû 'kevneşopîya hemawîyê' ku wê week rêgez û destûra pîroz a jinê û jîyanê jî wê were

dîtin li ser wê temenê mirov dikarê wê fahmbikê û wê li vir di wê nûqteyê de **bikirpênê**. Di dewama wê de wê, weke aliyekê wê yê din jî wê, weke xosletekê ku em li ser çerçoveya civakî re wê, werênina ser ziman ku wê, di hemû demên civakî ên kurdistanî de wê jin wê bi temenekê serbixwe û serwer li ser serê civakê wê xwediyê dîmenekê wê were dîtin. Wekî din ev dîmen û pêjna jinê wê, di nava baweriyên kurdistanî de jî wê, di rengekê de wê were salixkirin. Minaq di nava mitrayiyê de wê jin wê were dîtin ku wê weke nirxek pîroz dihê dîtin wê li pêş bê. Di nava zerdeştîyê de wê, minaq banû atoşa û zara wê, di dîmenekê de wê mirov dibînê ku wê bi heman rengê li ser wê pîroziyê wê derkeve li pêş. Ev wê, piştê di nava maniyî û mezdekiyê de jî wê were dîtin. Di dewama wê de wê, dema ku mirov di pêvajoyên piştê ên êzdayiyê ku em li lê dinerin wê bi teybetî di nava têngînên şêx Adî, şêx faxrê adîya û hwd de jî ku wê, weke wan di nava gelek zane û filosofên wê xate pîroz wê di wê de wê bi wê heman nirx û pîroziyê wê were ser ziman wê di wê temenê de wê were dîtin.

Di wê temenê de em dibînin ku wê baweriyên ku wê piştê li kurdistanê wê pêşkevin ên weke islamê û hwd de wê di wê temenê de wê, fiilosof-bawermendên kurd wê, bixwezin di wê çerçoveya wê pêjnê de wê, werênina ser ziman. Ahmedê xanî wê, bi têngîna mem û zînê re wê, pîrozkirinek rûhanî ku wê li wê bikê û wê werênê ser ziman. Seyda hisênê bateyî di têngîna zembilfiroş de ku wê bi heman rengê wê, pêjna gulê xatûnê û hwd re wê werê dîtin. Wekî din wê, bi têngînên weke yê bavê tahirê uryanî û hwd re wê, minaqên weke *ferhed û şêrîn* û hwd wê, di wê temenê de wê karibê di wê rengê de wê, werênê ser ziman.

Weke van minaqan mirov dema ku li nava rûpelên nivîsandinên filosofên kurd ên demên piştî demên kevnera ku wê di demên serdema navîn de wê bînan hanîn li ser ziman de wê karibê li wê rast were. Lê ev dîmen wê çendî ku wê dem bi dem û ankû cih bi cih wê were bi gotinkirin jî wê were dîtin ku ev wê ev dîmen wê di awayekê de wê zêde newê li berçav. Di wê temenê de wê, ev wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê, karibê wê di dewama wê de wê li ser wê êdî wê bikirpênê û wê werênê ser ziman bê.

Di nava têngîhên êzdayî de wê, jin wê li ser wê temenê wê weke nirxek pîroz wê hertimî wê were dîtin. Heta ku mirov dikarê hinekî pêşdetir herê û wê gotinê bibêjê ku wê, weke nirxek baweriyî jî wê were dîtin. Ber vê yekê wê di demên hêrîşkirinên li wê dihên kirin wê destavêtinên li jinê û

hwd wê, weke hêrîşkirina li nîrxên wê yên pîroz wê ber ku wê were dîtin êdî wê ew wê bi wê yekê wê were kirin.

Di nava dîrokê de wê dema ku mirov li nava wê binerê wê mirov wê rastî gelek minaqên bi wê rengê wê werê. Lê li vir wê mijare ne ew bê ku em wan minaqan kifşbikin û werênina ser ziman. Dibê ku ew dikarê ji nivîsek din û ankû lêkolînek din re were hiştin. Li vir mijare di çerçoveya têtîna felsefeyî û pêvjaoyên wê yên fahmkirinê de ku mirov çawa dikarê wê bikê wê, di wê temenê de wê weke alî û rengekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê, karibê bide dîyarkirin.

Di nava têtîna qewlan de têtîna gerdûn, mirov û jîyanê

Di nava têtîna êzdayî de wê weke ku me li jor hanî ser ziman wê têtîna qewl wê weke temenekê salixkirinê ku wê bi wê re wê, temenê fahmkirinê wê were afirandin bê. Dema ku wê bahsa afirandina dînyayê wê bê kirin wê, weke ku wê, dikarê werênê ser ziman wê di nava qewlên êzdayî de wê, bi şîrove û salixkirina wê re wê, werê kiriin. Minaq wê, qewlê ku wê pêşî bahsa afirandinê wê di wê warê de wê bikê wê 'qewlê maha' bê û wê, di wê de wê bi gotinên weke "Ji qewlî Fexrî zergûna,/ here bi herf e û nasîn e/ Roja binyata vê dinyayê danîne,/ew roj bi xwe kanûne" wê, bahsa destpêka bûyina dînyayê wê bikê. Li gorî ku wê di wê de wê, were ser ziman jî wê weke ku wê di meha kanunê de wê were 'meyandin' û ev jî wê were wateya afirandinê. Di têtîna meyandinê de wê, ya ku wê bi wê re wê were ser ziman wê di destpêkê de wê ew bê ku wê berî ku wê dînya wê hemû tişt wê av û nemeyî bê. piştî ku ew meyi wê weke ax û hwd wê hişk bibê û wê bi wê re wê bibê. Di dewama wê de wê, weke ku mirov wê dixwênê wê di 'qewlê afirandina kinyatê' de wê, li ser rewşa lalişê wê, di wê rewşê de ku wê bahsa wê bikê wê weke ku wê berî wê hebê wê bi têtînekê wê bahsa wê bikê û wê di wê qewlê de wê bê şibandin li 'inciyeke di nava avê de ku ew dibariqênê.' Di dewama wê de wê, di 'qewlê afirandina kinyatê' de wê bi vê rengê wê bahsa afirandinê wê di wê de wê were kirin:

“Yarebî dinya hebû tarî

Erd û ezman tunebûn

Dinya fireh bê bin bû

Di behran de tenê hebû dur

Ne dimeşiya, ne dipeşiya

Te xweşruh anî ber

Nûra xakê peyda kir

Hêvên havête behrê, behir pê meyanî
 Dûmanek jê derxwenî
 Çardeh tebeqên erd û ezman pê nijînî,
 Êzdanê me dur deranî
 Dur ji heybeta Êzdan hincinî
 Taqet nekîr hilgirî
 Ji rengê însan xemilî
 Sor û sipî lê hêwirî“

Wê din di dewama wê de mirov dikarê balê bikişênê li ser têtînen di nava ‘qewlê zabûnî meksûr’ê de ku wê werê ser ziman wê dikarê wê werênê ser ziman. Di destpêka wê bineterê de wê bahsa denglêkirina yazdan ku wê bi wê dengê yazdan re wê gerdûn wê bi **tevger** bibê û wê hemû ji avê bê. Piştê heveyn avêt nava avêst û meyend. Piştê wê di dewama wê de wê bahsa sê caran avêstina heveyn li ava dûnyê lê nemeyî. Wê dengkir ku beşeriyetên ku ew li ser wê bijîn ew pêşî ji gûnehên xwe werina paqijkirin. Piştê wê li ser wê re wê, yazdan wê, bi gotina ‘biyara mina ku wê her beşeriyet wê, salê sê caran wê ji gûnehên xwe werêne paqijkirin. Piştî wê ku ard meyî wê axa sor wê bibê. piştê wê, hemû zindî û nebet û mirov wê biafirin û wê piştî wê bi 40 salê wê lalişa nûranî wê bê daxistin li ser rûyê ardê. Li gorî wê weke ku wê di nava morfolojiya ‘qewlê zabûnî meksûr’ de wê werê ser ziman wê mirov wê bi serê xwe bê. Wê di wê temenê de wê, bi têtînek serbestiyê wê, bijî. Lê kengî ku xirabî û nebaşî kirin û mirovatî û wijdan nema wê, ard wê, gileh l icem yazdan bikê. Berdêla wê jî wê weke tûfan û feleketên ku weke bi awayên din werina li holê bê. Wê dema ku wê bahsa ‘tûfana dema nûh’ jî wê were kirin wê di wê temenê de wê, weke çawa wê, xirabî û nebaşî û bêwijdanî û bêmirovati wê li ser rûyê ardê wê zêde bibê wê êdî wê, bi gilê ardê li nezere yazdan de wê êdî wê, ew wê bibê re wê werê hanîn li ser ziman.

Ji vê têtîne wê, di awayekê de wê hinek aliyên wê yên ku mirov dikarê di dewama wê de wê bi wê re wan fahmbikê wê hebin. Di wê temenê de wê di morfolojiya wê gotinê û kirina xirabiyê û têtîna gilehkirina ardê li cem xwude û hwd ku mirov bi kombinyonek hişmendî wê fahmbikê wê, di wê de wê, têtînek weke têtîna bi wîna bi serê xwe û ankû weke bi wîna azad wê mirov ku ew wê dikarê bi serê xwe bikê û hwd re wê têtînek û rengekê fahmkirinê wê bi wê re wê, were fahmkirin. Ji wê têtîna wê qewlê û navaroka wê têtînek bi wîna azad a bi serê xwe ku

mirov wê bi kirinên xwe berberpirsîyar bê û ew ji wan bi mesûl bê û hwd re wê, di wê de wê were li ser ziman.

Di nava têtîna êzdayî de wê, ji wê aliyê ve wê ev wê weke aliyekê giring ê ku mirov wê karibê wê li ser temen û têtîna bi wîna mirov re wê, di rengekê de wê bi xwe û bi serê xwe wê şrovebikê û wê werênê ser ziman bê. Di wê temenê de wê mirovekê ku ew bi kirinên xwe wê, rê li kirinêmn xirab vekê wê bi kirdeyî û morfolojikî wê ji wê têtîne wê bi awayekê wê weke ku mirov wê kaeribê wê fahmbikê wê bi wê re wê karibê were **fahmkirin**. Di wê warê de wê binetera 'qewlê zabûnî meksûr' wê ji wê aliyê ve wê weke xwediyê çerçoveyek têtîna a bi mirovê bi wîn re ku wê karibê wê fahmbikê û wê di dewama wê de wê werênê li ser ziman re wê were li ser ziman. Di bineterê de wê, zêde bahsa yazdanek ku ew kirinên mirov dide dîyarkirin û ankû mirovekê ku ew ji kirinên ku ew wan dikê ku ew ji wan ne bi berpirsîyyar bê wê newê kirin. Di temenekê xwezayî û fîzîkî ê dînyewî de wê, bi wê temenê wê li ser wê re wê li wê were lê hizirkirin û wê di dewama wê de wê bi wê were hanîn li ser ziman. Di 'qewlê medhe xwûdê' de wê, têtînek ku wê di wê warê de ku mirov wê karibê wê bikirpênê jî wê were li ser ziman. Di qewlê medha xwûdê' de wê, têtîna "Ya Rêbî, gunah û sucî min/ E'rd buk'ir û bihuşta" wê, ew têtîn wê di wê temenê de wê, di awayekê de wê, weke ku wê were kirpendin.

Li ser wê temenê û têtîne re wê, xwezayek bi hewirdorê ku ew pêşdikeve û di nava dewrûdayimiya xwe de ya wê bi wê rengê wê li wê were lê hizirkirin û fahmkirin. Di nava têtîna êzdayî de wê, têtînen weke wijdan, mirovatî û xwşbînîyê wê li ser wê temenê wê weke du têtînen ku wê zêde giring ku mirov wê bi wan bijî wê li wê were dîtin. Wê dema ku wê bahsa ardê gilehkirina li cem yazdan wê bikê wê, kengî ku ev hersê têtîn kêmbûn û ankû neman di naba mirovan de wê, hingî wê, weke ku wê were kirin. Heta ku ew hena jî wê, mirov wê, bi wan wê bi serê xwe, serbest û bi wîna xwe ya bi serê xwe wê, tevbigerihê. Li ser wê temenê em bi gotinên felsefeyê ku di dewama wê gotinê de ji vir û pê de bi gotinekê wê werênina ser ziman wê, bi têtîna başîyê, qancî û dîrûstîyê wê, serbestiya wê bi serê xwe wê hebê. Li ser wê şartê serbestiyê û sînorê wê bi xirabiyê wê hebê. Lê wê bi başî û qanciyê wê ew sînorê wê nebê. Li vir em bi têtînek qewlê din ku wê di wê de wê bahsa piştî dînya ava bû û di wê de jîyanê destpêkir wê laliş wê were ser rûyê ardênê daxistin wê, dikarê wê bi têtînek hişmendî di dewama wê de wê hinekî tefkirbikê û wê bi wê re wê fahmbikê. Wê demê nirov wê di dewama wê de wê

bigihijê çî rengê fahmkirinê? Di serî de wê ya ku mirov wê bigihijiyê de wê ew bê ku wê, di wê rewşa kirina bi wijdan, mirovatî, xweşbînî de ku wê, mirov wê bi hiş wê pêşîya xwe û xwe bibînê û wê, di wê temenê de wê bi wê re wê bikê wê, bi wê re wê, werênê ser ziman. Dakû ku mirov ya rast hertimî wê, bikê bo ku ew karibê xwe bi wê ji ne rastî û nebaşî û feleketan xilasbikê wê rêya rast/hişê lalişê wê bi wê rengê wê li ser wê re wê were tefkirkirin. Di wateyên gotina lalişê ên ku em di kurdî de dikarin bi wê re kifşbikin wê li ser temenê têgîna hişmendiyê wê ava bin. Li vir wê, dema ku em bi wê rengê di dewama wê de wê, hizirkirinê di domênin wê di dewama wê de em wê kifşdikin ku wê dualiteyek di nava başî û nebaşîyê de ku wê ew ji hev wê were vaqatandin û wê aliyê baş wê bi serwerîya wê re wê çawa wê, domandina jîyanê û xilasiya wê ya ji feleketan wê bi wê were tefkirkirin û hizirkirin û hwd wê, bi wê re wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê, têgîna dualiteya êzdayî wê hinekî wê di dîmenekê sergirtî de wê, di wê temenê de wê xwe di nava wê têgînê de wê di rengekê de wê **dîyarkirin**.

Di wê temenê de wê, li ser wê temenê fahmkirinê re wê çawa wê li xwezayê, jîyanê, gerdûnê û hwd wê, were nerîn wê, di wê de wê were ser ziman. Weki din weke ku em dema ku li dîroka demên piştre dinerin jî wê diwê de wê dibînin ku wê bi wê re wê, were ser ziman. Minaq wê dema ku em li 'qewlê ji serboriya birehim xelîl û nemrûd' dinerin de wê, di wê de wê bahsa wê, demê û mejuya wê bikê. Weki din wê di dewama wê de wê dema ku em li qewlê musa pêxember' dinerin wê, di wê de wê, bahsa serboriya wî bikê. Di wê temenê de wê, têgîna qewlê wê, di wê rengekê pirtûkî û bineterî de wê, dikarê li ser temenekê pîroz wê, di wê rengê de wê, dikarê wê fahmikê û wê werênê ser ziman.

Di awayekê de wê, bi wê re wê, dema ku em li ser têgîna gerdûnê dinerin wê qewlên weke 'qewlê sêsims', 'qewlê nefis û aqil' û ankû 'axiretê', 'qewlê qiymetê', 'qewlê tawisî melek' û hwd wê, di wê temenê de wê, derkevina li pêş. Di aslê xwe de wê, di nava hinek qewlên din de jî wê di wê temenê de wê, têgînên ku mirov wê karibê wê bi wê re wê werênê ser ziman wê hebê. bi giştî wê di nava navaroka wan qewlan de wê, bahsa bûyina gerdûnê û di wê temenê de wê çawa wê, bi wê re wê jîyan wê li ser rûyê ardê wê destpêbikê wê bi wê re wê werênê ser ziman.

Di awayekê de wê mijare têgîna 'gîyanê' û 'jîyane axiretê' wê di temenekê de wê biqasî ku mirov wê, di nava 'qewlê nefis û aqil' de ku wê bi awayekê morfolojikî wê li wê bihizirê lê wê di dewama wê de wê

weke aliyekê wê yê din kî wê bi wê re wê, li ser wê temenê wê were sekin in.

Li vir mirov dikarê ji navaroka wan qewlan têtîna gerdûnê û mirov wê bi awayekê wê kifşbikê û wê çawa wê li ser temenekê biaqilî wê ew wê, were hanîn li ser ziman. Di awayekê din de jî wê, di nava qewlê xwezayê û heyva nîşanê' de wê, di wê temenê de wê bi têtînek xwezayî wê weke ku mirov wê kifşbikê wê mijare bûyinê ji nava xwezayî wê, werê hanîn li ser ziman. Ji wê qewlê wê, têtîna morfolojikî a ku mirov wê, têtîgihê wê di temenekê felsefeyî de wê, ew bê ku wê di hebûna bûyinê tiştê de wê, tişt ku wê hebê wê berî wê, çawa wê tiştê wê hebê wê bi wê re wê werênê ser ziman. Wekî din wê di 'qewlê qiyemetê' de wê, di wê temenê de wê gotinên ku wê karibin bibina temenê piştrastkirinê ji wê re jî wê werina dîtîna ku wê werina ser ziman.

Weki din wê, di awayekê de wê, di nava têtîna fahmkirina rastiyê de wê bi wê re wê, di rengekê de wê were ser ziman ku wê rastî wê li ser li çî temenê wê karibê were fahmkirin bê. Di dewama wê de wê, weke aliyekê wê yê din jî wê karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di çerçoveya têtîna rastiyê de wê, di navaroka 'qewlê afirandinê' de wê, bi têtînek ku wê, mirov dikarê wê ji du aliyan ve wê bi wê fahmbikê wê hebê. Yek wê pêşî wê li ser temenê ku wê tişt wênbi çavkaniyek wê ya hebûnî a ku ew li ser wê re dibê ku wê bi wê re wê were li ser ziman bê. Ya din jî wê weke wînek xwûdayî ku wê bahsa wê bikê û wê werênê ser ziman wê li ser wê re wê di wê temenê de wê, werênê ser ziman. Di navaroka 'qewlê afirandinê' de wê, di rengekê de wê, weke ku mirov wê, dibînê wê li ser temnenekê rasyonelî wê bi şîroveyên ku ew di wê de wê werina kirin û wê bi wê re wê werina ser ziman wê di wê temenê de wê, were ser ziman.

Weke aliyekê din jî wê, di mijare rastiyê de wê, di 'qewlê surra rastiyê' de wê, rasti wê di temenekê ku wê, weke têtînek kûr ku wê di wê de wê bi kûrbûnê ku wê di wê de wê mirov wê karibê kûrbibê û di wê de wê, werênê ser ziman re wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê, di awayekê de wê dikarê wê di dewama wê dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare rastiyê wê, weke ku mirov di nava 'qewlê surra rastiyê' de wê têtîgihê wê, bi têtînek rastteqînî a bi nepenîparêzî wê, di nava wê de wê were dîtîna ku wê were hildan li dest. Weke ku wê, di nava 'qewlê şerfedin' de wê were ser ziman wê, mijare di xwe de wê bi

kûrbûnê ku wê bi gihiştina rastiya xwûdê wê di wê de wê, di rengê de wê, di dewama wê de wê were hanîn li ser ziman.

Mijare têtîna rastiye de wê, di wê de wê, weke ku mirov ji navaroka qewlê, surra rastiye, qewlê şerfedin û 'qewlê afirandinê' de ku wê dibîne wê, li ser temene wê mijare gerdûnê wê, li ser temene bûyîn û berdewamiya wê re wê, were ser ziman. Di 'qewlê tawîsî melek' de wê, di wê temenê de wê ya ku mirov wê di wê de wê dibîne wê, di têtîna wê ya gerdûnê de wê, dema ku mirov li navaroka wê dinerê wê, dibîne ku wê weke ku wê xwediyê têtînek destpêkî a gerdûnê bê. Lê di wê temenê de wê, weke ku em ji navaroka têtîna qewlê tawîsî melek' fahmdikê wê, di hebûnek heyî û ankû berdewamiya wê de wê, di wê temenê de wê, bahsa wê, destpêkê bi hebûnê, jîyanî û hebûnê di jîyanê de dibin wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê, ev jî wê weke aliyekê wê ye din bê ku mirov wê, werênê ser ziman ku wê di mijare têtîna bûyîn û hebûnê de wê, çawa wê, destpêka wê bibê wê di wê mijarê de wê, tişt bi destpêk û dawîya xwe re wê bi wê re wê, di rengê de wê weke ku mirov wê dibîne û dikarê wê fahmbikê wê were ser ziman. Wê, di nava demê de wê, ew têtîna destpêkê wê d i wê temenê de wê bi wê re wê, li wê were lê hizirkirin.

Li vir wê jî mirov dikarê wê hinekî li ser çerçoveya têtîna qewl û felsefeyê bi hevdu re ku mirov wê bîne ser ziman wê, di wê temenê de wê, qewl wê temen û binterekê salixkirinê a bi têtîna hebûnê re ku wê, were ser ziman wê bi wê re wê were dîtin û wê were ser ziman. Di dewama wê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare hebûnê wê bi wê ve girêdayî wê werê hanîn li ser ziman.

Di 'qewlê tawîsî melek' de wê hebûna gîyanê wê weke di temenekê nemir de wê, di awayekê morfolojikî de wê, di rengê de wê weke ku wê were salixkirin. Li ser wê temenê wê di rengê de wê weke ku wê bixwezê wê werênê ser ziman. Weki din wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, di rengê de wê, mijare salixkirina bi destpêkên di jîyanê de re wê bi wê re wê, werina ser ziman.

Wê dema ku wê bahsa têtîna tawîsî melek wê were kirin wê çendî ku wê têtînek 'melekî' wê were ser ziman jî lê wê di rengê de wê, dikarê wê, di temenkê têtînek yekitiya yazdanî de wê, dikarê fahmbikê û werênê ser ziman. Li ser wê temenê wê, di wê temenê de wê li ser temenekê bi yekitikirina di hebûna tawîsî melek de wê, bi wê re wê, di awayekê morfolojiyî a fahmkiriinê de wê bi wê re wê were dîtin û wê were li ser ziman.

Di dewama wê de wê dikarê mijare têtgîna bûyina gerdûnê wê, di wê temenê de wê di rengekê dikarê wê werênê sr ziman ku wê di navaroka de wê bûyinên ku ew dibin wê, di wê temenê de wê, weke aliyekê ku wê, bi wê têtgîna destpêkê û hwd re wê karibê were ser ziman re wê, werê ser ziman.

Ji navaroka qewlê tawîsî melek wê, were fahmkirin ku wê têtgînek demkî a ku ew bi temenekê gerdûnî a ku ew bi wê mirov dikarê bêjê ku ew heya re wê, di nava wê de wê bibê. di wê temenê de wê, di wê çerçoveyê de wê, dema ku wê di wê de wê bahsa bûyinê wê were kirin wê, bi dûnya û jîyane li ser rûyê ardê û hwd re wê di wê temenê de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke ku mirov wê dikarê wê werênê ser ziman re wê were hanîn li ser ziman.

Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê, têtgînek hebûnî a fîzîkî ku em weke bi têtgîna empedokles re wê dibînin ku wê çawa wê li ser temenê têtgînekê weke ya atomê ku wê ew di temen de wê weke bi mayindayî wê hebê lê wê awayên wê yên ku ew dihên cm hev û ew bi wê re wê, bibê û wê hebê wê, di rengekê bi wê rengê de wê, têtgînê û intibayekê wê li ser temenê bûyinê û pêvajoya bûyinê a rengê ku wê werênê li ser ziman re wê di mejiyê mirov de wê bide çêkirin.

Bi heman rengê wê dema ku wê bahsa têtgîna afirandinê wê were kirin de wê weke ku em di nava qewlê tawîsî melek û hinek qewlên din de jî ku wê derbas bibê wê elementên weke yên ax, av, hewa û agir û hwd wê, bahsa wan wê were kirin û wê weke elementna bingihînî ku wê “laşê mirov wê ji wan wê bibê” wê were hanîn li ser ziman. Li ser wê temenê wê têtgîna her çar elementan ku wê bi wê re wê werênina ser ziman wê weke çavkaniya jîyanê wê bi wê re wê, bibê û wê werênê ser ziman. Di nava wê de wê, mijare bûyinê û dewrûdayimiyê ku mirov wê weke aliyekê din wê di dewama wê de wê werênê ser ziman wê demê mirov dikarê navê qewlê din jî di dewama wê qewlê de hilde û ew jî wê “qewlê çî sibeyek tariyê” wê dikarê wê di dewama wê de wê, bilêvbikê û wê werênê ser ziman. Di wê qewlê de wê hinek têtgînên ku wê karibê di temenê têtgîna wergerînerî a bi pêvajoyên bûyinê û afirandinê û gûharîna bi hebûnê re ku wê bibin ku wê taqabûlî wan wê bikê bi wê re werênê ser ziman bê.

Ji hev cihê tefkirkirina gîyan û bedenê

Di nava qewlê tawîsî melek de wê bahsa afirandina adam ji aliyê xwûdê ve wê were kirin û wê, piştî ku ew laşê wî hat afirandin wê demek dirêj ku wê weke ku wê di qewlê afirandinê´ de wê were ser ziman wê, demek weke heftsed sal î wê bê gîyan wê bimênê. Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, di dewama wê de wê were hanîn li ser ziman ku wê êdî wê, wê piştî wê weke bi gîyan bê kirin û wê were û bijî. Di wê temenê de wê di temenekê kirdeyî de wê weke ku mirov wê karibê ji wê têgînê wê fahmbikê wê, têgîna gîyan û jîyanê wê di zikhev de wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di wê temenê de wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare gîyan û gîyanê wê, di wê temenê de wê bi hevdû re wê wê were lê hizirkirin. Di gîyanê de hebûna jîyanê û bi jîyanê bûyina pêvajoyên jîyankirinê wê di temenekê weke pêvajoyên bûyiina wê jî wê di rengekê de wê weke ku wê were şirovekirin û wê were ser ziman.

Di nava qewlên êzdayî de wê, qewlên weke ´qewlê kaniya sipi´ ku wê, bahsa rewşa piştî mirinê wê bikê wê de wê hinek têgînên ku mirov wê, bi wê re wê werênê ser ziman wê di wê temenê de wê, ji wan wê were bahskirin. Weki din wê dikarê wê di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê, di heman qewlê de wê bahsa piştî mirinê ku wê gîyan wê ser ´pirra lêlikê´ re wê herê û wê bigihijê devera ku wê heriyê a **bihûştê**.

Di wê temenê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê din ê giring wê, mijare gîyan û jîyanê wê di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê wê yê ku wêbi hevdû re wê, di wê temenê de wê bi wê re wê, were lê hizirkirin.

Weke ku mirov di karê ji têgîna qewlê tawîsî melek wê fahmbikê ku wê pêvajoya jîyankirinê wê, weke temenê bi hişbûnê bê ku wê karibê ji wê were fahmkirin jî lê wê hinek qewlên din de wê, bahsa mijare aqil û rewşa wê ´dayina ji aliyê xwûdê´ ve wê were kirin û wê bi wê re wê were hanîn li ser ziman.

Lê di dewama wê de wê dikarê wê bi wê re wê, weke aliyekê wê yê din ê giring wê fahmbikê wê, dîsa wê weke ku mirov karibê bi kirpendina li ser qewlê tawîsî melek re wê werênê ser ziman ku wê, pêvajoyên bûyinê wê weke bi morfolojikî wê bi wê re wê, weke aliyekê temenê fahmkirinê jî wê werina dîtin wê bi wê re wê weke ku wê were fahmkirin.

Di dewama wê de wê jî mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê têgîna aqil wê di wê temenê de wê, weke aliyekê ku wê bi xwezayî wê ji temen û çerçoveya jîyankirinê wê weke dîmenekê wê yê naqşayî ê ku

mirov wê ji wê karibê wê bigirê re wê, karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di wê temenê de wê, dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê fahmbikê ku wê mijare têngîna aqilî wê di wê rengê de wê, di dîmenekê kirinî û hwd de wê, dîmenekê wê bi xwe re wê bide mirov. Kirdeya morfolojikî a bi ya pêkhatî re ku wê bi wê re wê were lêhizirkirin wê, di wê temenê de wê ya ku weke aqilî ku mirov bi wê bigihijê li wê jî wê di wê çerçoveyê de wê têngînek aqilî a kirinî bê.

Di wê temenê de wê, di mijare fahmkirinê de wê, dema ku mirov li nava têngînên qewlan binerê wê, bi gelek awayên wê yên ku mirov dikarê bi rengên şîrovekirî rastî wan were. Di hemûyan de wê nûqteyek hevbeş wê, di wê temenê de wê were dîtin û ku wê karibê were fahmkirin jî wê di wê çerçoveyê de wê, çerçoveyêa fahmkirinê bi pêvajoya bûyinê û li ser hebûna heyî re ku wê, di renekê de wê were salixkirin bê

Di 'qewlê sûrra rastiye' de wê şibandina aqil weke bahrekê wê, di wê temenê de wê, di temenekê de wê weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê bi wê re wê mirov wê karibê wê bi wê re wê kifşbikê û wê werênê ser ziman bê. Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, weke ku wê, ji nava têngîna qewlan wê were fahmkirin ku mirov wê, bi xwe re di hizirkirin, ponijîn û bi wê re bi kûrbûnê û hwd re wê bigihijê ya rastiye wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê, karibê wê di dewama wê de wê bi wê re wê, di renekê de wê, weke aliyekê wê yê giring ku mirov wê karibê wê werênê li ser ziman bê. Di wê temenê de wê **weke ku emê li jêr li ser wê bisekin** wê têngîna nepeniyê wê çawa wê di nava wê de wê pêşkeve wê bi rengê wê û têngîna azmûnkirinê a bi temenê teolojîya mistisîsmê û hwd re wê di renekê de wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di 'qewlê du şêx' wê dema ku wê li ser temenê fahmkirinê re wê bahsa wê bikê wê bi gotinên weke ku wê li ser temenê wê yê dîrûstîfî û rastiye re wê werênê ser ziman wê bê hanîn li ser ziman.

"Neye li ser bê bextîyane, neye li ser derewîne"

"Ye li ser wane, ye bi ser û male, xwe li ber dîndare silt'an Êzî sekinîne"

Li ser wê temenê wê, dema ku wê werênê ser ziman wê di morfolojîya gotinê de wê, bahsa temenê dîrûstbûnê û bi dîrûstî nêzîbûnê wê bikê û wê li ser wê temenê wê werênê ser ziman. Wê dema ku em bahsa bingihê wê yê felsefeyê bikê wê bi teybetî wê, têngîna rastîfîyê û nasînê wê weke du temen û çavkaniyên bingihên wê xwe bi wê re wê, di renekê de wê bidina dîyarkirin. Rastî bi temen û têngîna gotina rastiye, kirina rast û kirina qanc re wê, bi wê re wê karibê were hanîn li ser ziman. Weki din

di dewama wê de wê, dema ku wê bahsa nasînê û têngîna wê wê were kirin wê pêşî bi têngîna xwûdênasîyê re wê were ser ziman û piştê wê gotina mirov û zanînê û weke zanîn pesendkirinê û hwd re wê di dewama wê de wê, karibê were hanîn li ser ziman.

Weki din wê dema ku wê bahsa têngîna bûyina xwûdê wê were kirin wê weke 'jixwe hebûbê' wê di rengekê de wê weke ku wê di awayekê morfolojikî de wê bahsa wê were kirin. Li vir wê, dema ku wê bahsa hebûna xwûdê a jixwehebûna wî were kirin de wê, di wê temenê de wê, bahsa afirandina gerdûnê wê were kirin de wê, dikarê wê li ser temenekê wê hinekî bi morfolojiyî dikarê wê li ser wê bisekinê. Di wê temenê de wê, dema ku wê ti qewlê tawîsî melek de wê bahsê wê were kirin de wê bahsa wê were kirin ku wê weke ku ew bi xwûdê re hebûya re wê, di rengekê de wê, bi morfolojiyî û kirdeyî wê weke ku wê bahsa wê were kirin. Li ser wê temenê wê, ew hebûna pêşî wê weke ne hebûnek ku ew were pênasikirin û bi awa û bi reng û sûret bê wê bi rengekê wê weke ku wê bê xwestin were kirpendin.

Di wê çerçoveyê de wê têngîna demê û wûcanê û ankû mekanê wê di rengekê de wê derkeve hemberî me ku em li wê bihizirin û wê hinekî wê di wê temenê de wê fahmbikin bê. Li ser têngîna morfolojiya fahmkirinê a bi çerçoveya ku wê piştê wê, hemû ferîştê û tişt afirandin ku ew karûbarên gerdûnê li gorî wî, dilê wî û weke ku wî plankiriya bikin.

Li ser wê temenê wê, di rengekê de wê weke ku mirov wê, di dewama wê de wê bi wê re wê diikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê mijare bûyinê wê di wê temenê de wê dema ku mirov wê li wê bihizirê wê weke wê wê derfeta me hebê ku mirov ji gelek aliyan ve wê şîroveyên wê bikê û wê werênê ser ziman.

Li vir wê, dema ku wê di qewlê tawîsî melek de wê bahsa radestkirina gerdûnê hemû hebûnên afirandinê û hwd bi hemû jîyan û xwezayên wan re li tawîsî melek wê were kirin wê di wê temenê de wê, weke xwezek ku mirov dikarê di hundurê wê de wê bi têngînek serbixwe a serbest û ankû bi wîna azad wê hinekî li wê bihizirin re wê dîmenekê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Di 'qewla zibûnê dilmeksûr' de wê, dema ku wê bahsa têngîna afirandina gerdûnê wê bikê wê, li ser temenekê rêgezî û destûrî wê, were bi navkiriin û wê were li ser ziman.

Di 'qewlê sêsims' çerçoveya têngînek xwûdayî a afrîner ku ew hemû tişt ji jê dihê pirsîn wê di rengekê de wê were ser ziman. Mînaq wê ev gotinên ji nava qewlê sêsims' wê di wê temenê de wê karibê wê bînina ser ziman. "Ya Şêşims, tuyî Rehmanî, / Tu xaliqê minî canî, / Li hêmû

derda tuyî dermanî, / Li hemû xaliqa tu xwedanî” wê were hanîn li ser ziman. Di wê qewlê de wê, hebûn wê, di wê temenê de wê, bi têgînek xwûdayî a ku wê di temenê yekitiyekê ku wê her tişt wê ji jê were pirsîn a bi têgîna yekxwûdayî û serwer re wê bê hanîn li ser ziman. Sims wê di wateya rojê de jî wê di wê de wê were ser ziman. Weki din wê dema ku mirov li ser temenekê morfolojikî bi navê tawîsî melek re jî bihizirê wê, weke di wateya ‘tavê’ de wê, bi wateya rojê re wê, karibê were fahmkirin. ‘Tav’ di kurdî de wê wateya wê roj bixwe ya. Wekî din wê wateyên din ên weke yên rohniya rohniya rojê û ankû germiya wê jî wê bi wê were **salixkirin**.

Dema ku mirov wê bahsa rojê bikê wê bibînê ku wê di nava olên berê ên kurdistanî ên weke mitrayiyê de jî wê, weke têgînekê wê hebê. Di şîroveyên ku wê bi mitra re wê werina kirin wê hinek ji wan wê weke serokê heft fariştayan û hwd re wê, ne dûrî ya rengê şîroveyên ku wê bi tawîsî melek re wê werina kirin bin. Weke Mitrayê resen bi rojê têkiliyê bi rojê re didênin û zerdeştî bi rêya êgir. Wê agirê zerdeştîyan jî û roja mitrayîyan jî wê weke dagerna ku mirov nikaribê ji êzdayiyê dûr keribê şîrove **bikê** bê. Her çendî ku wê ev baweriyên kurdistanî wê resen wê çendî wê çavkaniya wan weke yek û heman çavkanî jî bê lê wê di reng û awayên xwe yên pêşketinê wê, di demên xwe de wê weke awayekê olî wê bi serê xwe wê pêşkevin. Di wê temenê de wê, ya ku wê, di wê temenê de wê, di serî de wê, weke aliyekê temenê cihêyîya wan de wê fahmbikê wê di serî de wê ev bê. Lê mirov di wê rewşê de jî wê tiştêkê hevbeş wê bi wê rengê bi wan re dibênê û kifşdikê ku wê hinek rêgezên ku ew hertimî wê di wê rengê de wê, ji temen ve wê di pêşveçûn û şîroveyên xwe de wê esas bigirin û li berçav bigirin wê bi wan re wê hebin û wê werina dîtin. Ev wê, bi mitrayiyê re jî, bi zerdeştîyê re jî bi manitiyê re jî, bi mezdekiyê re jî û her wusa di hemû rengên baweriyî ên li ser xate êzdayî ku wê pêşkevin de wê, bi wan re wê were dîtin. Minaq weke roj bi hebûn û rohniya xwe re wê di temenê rengên wan ên fahmkirinê û şîroveyên wan de wê **hebê** bê.

Dîsa di heman qewlê de wê weke ku mirov wê dibînê wê, hemû tiştên ku ew bi hebûn û rewşî dibin wê di wê temenê de wê weke bi wî dibin û ew wan dikê. Di rengê tefkirkirinê de wê, weke hebûnek yazdanî ku ew nikarê were xiyalkirin wê di wê de wê were li ser ziman. Li ser wê temenê wê, di nava bawermendên êzdayî de wê, dema ku wê bahsa ‘gihîştina li xwûdê’ û ankû li yazdan’ wê bikin wê, di wê temenê de wê, bi azmûnkirina di nava jîyanê de a li ser temenekê nepenî re ku wê were

ser ziman re wê, ji hê were bahskirin. Têgîna azmûnkirina baweriyê û ankû zanîna xwûdayî wê, di wê temenê de wê, weke aliyekê ku wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin bê. Weki din wê hebûna xwûdayî wê weke rêgînek gîyanî ku mirov wê bo jîyanê wê ji wê bigirê re wê, di rengekê de wê weke ku mirov di têgîna qewlê sêsims de dibînê wê werênê ser ziman. Di wê warê de gotina 'Şed xweziya min bi wê fûhê be, tu bideyê, jê ne sitînî' wê, weke xwediyê têgînek ku em di wê çerçoveyê de wê bi wê fahmbikin û wê werênina aser ziman bê.

Di awayekê de wê di kûrbûna di wê têgînê de wê bi menewiyetê û bi wê re wê bi mazinbûna bi zanînê re wê bi wê xwediyê çerçoveyek fahmkirinê bê. Di wê têgîna wê gotina dawî de ku me ji wê hundurê wê qewlê girt de wê, di wê de wê hinek têgînên din ên bi morfolojikî ku mirov wê karibê ji wê fahmbikê wê hebin. Minaq wê, di wê temenê de wê bi têgîna 'ji wê girtinê' û ankû 'ji jê dayinê' ku wê were ser ziman re wê, dikarê wê di temenekî gîyanî ku ew çavkaniya wê ew bê de dikarê were fahmkiirn. Di temenekê zanînê de ku mirov çendî di wê de dikeve aheng û rêyê wê de wê bigihijê wê zanîna mazin û ji wê bigirê û di awayekê din ê sêyem de jî wê, di wê çerçoveyê de wê, bi aqilî û têgiha nava wî aqilî bi şubjeyî gihiştina wê hişmendiya rastiyê a bi wê bê.

Di awayekê din de jî wê dema ku mirov wê çerçoveya qewlê sêsims wê bixwênê de wê, bi têgîmek xwûdayî ku ew her tiştê dibînê û wê xwediyê nerînek giştî a dervî demê a li hebûnê û rewşa berî û piştî hebûnê bê. Di wê temenê de wê, bi wê re wê, di rengekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê karibê bi wê re wê werênê ser ziman bê.

Lê weke ku em di çerçoveya *qewlê sêsims* de dibînin û weke ku em bi pirraniya qewlên din re jî dibînin wê, xosletekê aqilîzanîyî wê xwe ji nerîne mirov nede rawandin. Bi heman rengê ku wê weke 'qewlê afirandinê jî bê wê, di 'qewlê afirandina kinyate' de wê, têgîna afirandinê, ji gerdûnê heta dûnyê û di wê de peydabûna hebûn, zindî û jîyanê wê, bixwezê di çerçoveya prosessa bûyinê de wê, werênê ser **ziman**. Di 'qewlê afirandina kinyate' de wê, bahsa pêvajoya bûyin û bi gîyanbûna adam û hawa û pêvajoyên piştî wan jî wê, di rengekê de wê, di wê de wê, were hanîn li ser ziman. Di qewlê afirandina kinyatê' de wê, dema ku wê bahsa bi gîyanbûna adam wê were kirin wê bi gotina 'Adem Xwar ji wê kasê Sira kasê xweş lê tê Kerameta kasê gehište buheştê Milyaketan bi milê wî girt û avêtin buheştê' re wê, were jî bahskirin. Li gorî wê, piştî ku ew bi gîyanbû wê bê birin li bihûtsê û wê piştî wê, êdî wê li wê bidest jîyane xwe wê **bikê**. Ew jî wê di wê temenê de w, ew bê

ku wê bi têngînek aqilî û rasyonali wê li ser wê temenê wê bi têngihek teolojikî wê werênê ser ziman bê.. Di wê çerçoveyê de wê, di zanîna xwe de wê, di nava dogmayên xwe yên bawerî û hebûna xwezaya heyî û dijî û di nava pêvajoyên dewrûdayimiyekê de dijî wê, bi wê re wê çawa wê têkiliyekê wê dênê wê bi wê re wê, renekê hizirkirin û fahmkirinê ê aqilî wê xwe bide dîyarkirin.

Di nava têngîna êzdayî de wê jîyane bi gîyanê ku wê dervî bedenê wê bijî wê di wê de wê, hebê. Wê jî wê mirov dikarê bi van gotina wê bi temen bikê. “Hingî xuliqatî bi gîyane, / here ji inse, here ji cane, /hemûwa Şêşims xwedane” wê dikarê wê werênê ser ziman.

Di mijare fahmkirina têkiliya beden û gîyanê de jî wê, di renekê de wê, mirov dikarê fahmbikê ku wê li ser temenê laş û ankû beden bi gîyanê gihiştina li jîyanê re wê, di dîmenekê de wê weke ku wê were fahmkirin. Di nava têngînen kevnera ên kurdistanî de wê ev têngîna gîyanî wê weke ku mirov wê, bi mitrayî û zerdeştî û heta maniyî û mezdeki jî wê karibê wê kifşbikê. Di wê rengê de wê şewayekê fahmkirinê wê mirov bi têngîna epistemolojikî a êzdayî re jî wê dibînê.

Di aslê xwe de wê di çerçove mijare têkiliya beden û gîyanê de wê, hê wê di wê çerçoveyê de wê gelek aliyên ku ew werina gotin û ew bên ser ziman wê hebin. Di wê temenê de wê, dikarê wê bi wê re wê, di renekê de wê werênê li ser ziman emê li jêr cih bi cih li ser mijare gîyan û bedenê wê bi nerînek felsefeyî wê li ser wê bisekin in. Lê li vir pêşî em di wê temenê de em navberê bidin û em pêşî mijare li ser temenekê etimolojikî re bi peyva êzda û ya lalişê re wê li ser wan bisekin in. Ev jî wê ber ku wê dema ku em di dewama mijarê de mijare fahmkirinê a li ser temenê têkiliya gîyan û bedenê û hwd bi hişmendiyî wê bikin ku wê fahmbikin wê weke aliyekê ku wê bi têngîna xwe wê ji fahmkirinên me re wê karibê bibê temenekê fahmkirinê jî.

Etîmolojiya peyvên ‘êzda’ û ‘lalişê’ re

Peyv wê, di renekê de wê dema ku mirov wê di renekê de wê, salixbikê wê, renekê fahmkirinê wê bi xwe re wê bide me. Minaq di kurdî de wê navê ‘tawratê’ wê weke ku wê were zanîn wê di wateya têngîna ‘kokê’ û ankû ‘bi têngîna giştîya koka min’ û ankû ‘tew ra ya min’ re wê karibê were fahmkirin. Di nava têngîna baweriyên kurdistanî de wê, salixkirinên bi peyvê wê weke şewayekê ku wê di wê de wê bi wê re wê bi kûrbûnê re jî wê were dîtin. Ev wê piştî mitra û zerdeşt wê bi mani û mezdek re wê bi zêdeyî wê, derkeve li pêş. Mezdek wê bi zanîne

‘nepenîya tîpan’ re wê hinekî wê kûrtir bikê û wê bi wê re wê li wê bihizirê. Di demên piştî wan deman de jî wê, ya ku wê ji nesimî re wê bê sedema mirinê ku ew wê di wê temenê de wê, têgîna peyvan wê bawerî li rengê felsefeyî wê bikê jî bê.

Di wê temenê de wê, dikarê wê di dewama wê de wê, werênê ser ziman ku ev kevneşopî wê, di nava têgihên êzdayî de jî wê were dîtin. Di wê çerçoveyê de wê, dema ku em li navaroka qewlên wê dinerê wê, di wê temenê de wê, bi wê re wê bi rehetî wê kifşdikê. Gotina ‘qewl’ weke ku me hinekî li deverna li jor hanî ser ziman wê di kurdî de wê di wateya peymankirinê a bi hev re û hwd re bê. Li ser wê temenê wê gelek têgînên ku wê bi wê têgînê re di ahengekê de mirov dikarê wê li ser têgîna yazdanî re wê, dikarê wê xwe bigihênîyê û wê ji wê fahmbikê.

Di dewama wê de wê jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê peyva êzda wê bi serê xwe wê wekle peyvek ku wê di wateya navê xwûde bê. Wê di wê temenê di nava bineterên nivîskî ên baweriyên kurdistanî ên weke mitrayî û zerdeştîyê û hwd de jî wê karibê rastî wê were bûyin.

Di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, di awayekê de wê, dema ku em hinekê li ser temenê gotinên wê re wê herin bi etimolojikî wê temenekê fahmkirinê wê di wê rengê de wê weke ku mirov têdigihê wê karibê bide me. Di dewama wê de wê dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirinê a ji peyvê wê di wê temenê de wê li ser ahenge bi wê re a fahmkirinê re wê temenê pêşketinê jî wê ji aliyekê ve wê biafirênê.

Êzda bi etimolojikî wê, wateya ku mirov wê pêşî wê bigihijê ji wê ew bê ku wê, di wê temenê de wê ew bê ku wê, ‘êzê ku ew dide’ û ankû ‘yê ku ew dide’ bê. di wê temenê de wê, ev têgîna ‘êzê’ a di gotina ‘êzê ku ew dide’ de wê, ew têgîna objektîv a bêalikirina têgînê wê di gotinê de wê hebê û wê bi wê re wê ew wê di rengê de wê bi wê re wê karibê wê bi wê re wê fahmbikê. Yanî wê ew êz wê ne bi temenî gotinekê êzî a ku min dihênê ser ziman bê. wê ew wê ezek ku ew bahsa hebûnekê heyî ku ew di wê temenê de ew dikarê bi wê re were salixkirin bê. Di dewama wê de wê, bi hevdu re ‘êz da’ wê, di wê temenê wê, di têgîna wê êzê de wê bi wateya dayinê re wê temenekê fahmkirinê ê morfolojikî wê bi xwe re wê di rengê de wê weke ku mirov wê dikarê wê fahmbikê wê bi wê re wê biafirênê.

Di wê temenê de wê di wê temenê de wê di wê de wê bi kûrbûnê de wê heta hebûnekê bihişmendî ku ew di xwe de dikarê bihizirê û bigihijê wê têgînê û hwd re wê ji wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di dewama wê

de wê ev têtîn wê bi wê re wê têtînek ku wê di wê rengê de wê bi têtîna ezîtîyek bi hişmendî a razberkirî re wê, di rengê de wê weke temenekê fahmkirinê wê karibê bide me.

Di têtîna 'êzda'yî de wê, têtîna 'dayinê wê bi morfolojikî wê bi rehetî wê weke têtînek ku mirov wê karibê ji wê têtîbigihê û wê fahmbikê bê. Weki din wê di dewama wê de wê dikarê wê bi wê re wê, di rengê din de jî wê dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê mijare fahmkirinê wê di wê rengê de wê xwe bi wê re wê bide me. Têtîna êzda li ser wê temenê wê derfetê di wê de wê bi kûrbûna bi wateya gotinê re wê, li ser wê temenê bi hişmendiyê wê bi zêdeyî wê hebê. Di wê temenê de wê, dema ku em gotina 'lalişê' wê di dewama wê de wê lê dihizirin wê dikarin wê bi peyva wê re wê, bigihijina fahmkirinek bi hişmendî ku wê di dewama ya êzda de wê karibê were fahmkirin.

Minaq wê, mirov dikarê di destpêkê de ji peyva 'laliş'ê wê têtîbigihê ku wê, wê bi têtînek hişmendî bê. Di nava têtînen qewlan de wê dema ku wê bahsa hebûna lalişê wê were kirin wê li ser wê temenê wê bahsa wê were kirin ku wê dema ku wê xwûdê hemû tişt û dûnya afirand û li ser rûyê ardê jîyan da destpêkirin re wê bi wê re wê, 'laliş'ê jî wê li ser rûyê ardê wê bicih bikê. Li ser wê temenê wê wateya peyva lalişê wê, karibê li ser temenê gîyanî, hiş, bihîstin, derkkirin, dengkirin û hwd re wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser **ziman**. Yanî wê di cewherê gotina ya lalişê de wê têtînek wahiyyî ku wê bi wê re wê, di rengê de wê weke aliyekê wê yê giring ku wê karibê bi wê re wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê têtîna lalişê wê, ji aliyekê din ve jî wê bi morfolojikî wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Wê, di wateya gotina lalişê de wê, têtîna 'lê (h)iş', 'dera lê hiş bûyî', '(dera) lê hiş' û hwd re jî wê dikarê wê di wê temenê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Hinek jî wê, dema ku wê têtîna 'hişê' wê weke ku ew hîskiribê wê bi têtînek weke bîdengiyê û bi wê bîdengiyê di xwe de gihiştina zanîna xwûdayî re wê, werênê ser ziman. Di wateya gotina lalişê de wê, dema ku wê were ser ziman wê, li ser temenê gotina 'lalişa nûranî' re wê were ser ziman. Di wê temenê de wê, dema ku em gotina 'nûranî' û ankû 'nûr'ê lê zêdebikin wê, wateyek din a bê hempa wê, bi xwe re wê bide afirandin û dîyarkirin. Minaq wê, dema ku wê bahsa têtîna *nûrhê* wê were kirin wê di kurdî de wê beremberê gotina 'rohniyê' û ankû 'ji rohniya xwûdê' û hwd re wê karibê wê salixbikê û wê werênê ser ziman. Wê demê wê dema ku em ev gotina 'lalişa nûrani' wê were fahmkirin wê di wê temenê de wê, bi hevdu re wê

were wateya 'rohniya xwûdê' û ankû 'hişa ji xwûdê' û hwd jî wê, şîrovebikê û wê werênê ser **ziman**. Yan jî wê, di awayekê de wê, dikarê wê di wateya weke 'cihê pîroz ê bi rohnikirinê' û hwd re jî wê werênê ser **ziman**.

Di temenekê morfolojikî de wê dema ku wê êzdayî wê herina lalişê û ankû 'lalişa nûran wê, di wê temenê de wê, weke herina bi hişê xwûdê vê, û yan jî herina bi ber hişê xwûdê ve û wê bi wê re hevnasînê bikin re wê, were şîrovekirin û fahmkirin. Di wê temenê de wê, ji wê temenê gihiştina teolojîyek mistikî û ankû mistisismî wê bi wê rengê wê li ser wê re wê bibê. Di dewama wê de wê, dikarê wê weke aliyekê wê yê din jî wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê, têngîna mistisisma lalişa nûranî û di wê de bi hizirkirin û ponijîn û di xwe de û ankû di nava têngîna rastteqînîyê de wê weke ku wê were ser ziman bi kûrbûn û wê, di wê temenê de wê li ser wê hişmendiyê re wê weke aliyekê ku wê nêzî xwûdê bikê jî wê di wê temenê de wê bi wê re wê were fahmkirin û wê were li ser **ziman bê**.

Di wê temenê de wê, di renekê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê di mijare têngîna lalişê de wê, mijare têngîna hiş wê, di wê temenê de wê, dema ku mirov bi têngîna di nava qewlên êzdayî de ku wê werina ên weke 'ew piştî ardû bû êdî ew hat danîn li ser rûyê ardê' wê, weke têngînek ku wê bi morfolojikî wê karibê bi wê fahmbikê ku wê piştî ard bi jîyanbû ku wê bi wê êdî wê hiş bibê jî wê dikarê wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê, di renekê de wê, weke navenda ku ew bi hiş wê, di wê temenê de wê, di renekê epistemolojikî de wê, were salixkirin. Di mijare têngîna lalişê de wê, di wê temenê de wê, çerçoveya wê ya bi fahmkirinê wê, di wê rengê de wê, xwe di renekê de wê dikarê wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Li ser wê temenê wê, dema ku wê bahsa hebûna lalişê di nava civakê de wê were kirin wê bi têngînek ku wê 'berê herkesekê li lê bê' û bi wê re ew heriyê de û bi wê re bi hişbibê re wê, di wê temenê de wê werênê ser ziman. Di 'qewlê dayik û babê' de wê, dema ku wê bahsa lalişê wê were kirin wê bi gotinên weke 'Bi destî bigire bi gêrre/ bi Lalişê ve bi hinêre / rehmkê vêre bi bêre' re wê were li ser ziman. Di wê temenê de wê bi têngînekê re wê, were hanîn li ser ziman.

Di wê temenê de wê, di teybetmendî û xosletên ku wê bi têngînî wê di hebûna lalişê de wê li wê werina lêgerîn û bi wê werina fahmkirin wê di wê temenê de wê, li ser temenekê dûwanî ê pîroz û rûhanî ku wê bi wê re wê, were li ser ziman bê. Bi wê re wê, di temenekê de wê, weke 'deverek

li nava dûnyê û bihûştê' bê û ankû weke 'cihekê ji bihûştê hatî barkirin li dûnyayê piştî dûnya avabû û pê de wê, were hanîn li ser ziman. Di wê temenê de wê, ava ku wê ji binê wê derkeve ku wê weke 'ava kewserê' wê were ser ziman wê, di wê temenê de wê, weke ava ji wê dihê û wê weke rêya bi wê gihiştina ya pîroz wê, were dîtin û wê were pênasekirin. Ev têngîn wê, di nava êzdayiyan de wê bi têngîna 'kaniya sipî' û 'zimzimê' re wê were û peyda bibê. Wekî din di nava kurdên yarsanî de wê bi nav û têngîna 'kaniya buza' û 'kaniya hanita' wê peyda bibê. Ya ku wê, weke bi xosletî wê bi têngîna avê' re wê were fahmkirin û salixkirin wê weke 'zelalî', 'paqijî', 'dûrûstî' û hwd bin. Wek êzdayiyan wê, yarsanî jî wê bi defûşibabê wê ritûalên xwe yên olî wê bikin.

Li ser bawerkirinê re wê dikarê wê bibêjê ku ew wê weke êzdayiyan wê ew jî wê bawerbikin ku wê gîyan wê piştî mirinê wê karibê derkeve ser rûyê ardê û di bedenê de bicih bibê. Li gori êzdayiyan erd û azman, av û azman ji ji 'dirrê' derketiya. Yarsanî jî wê bi wê rengê dihênin ser ziman û ew ji dirrê' re dibêjin 'dorr'. Di çerçoveya dîroka gerdûnê de jî ku em bi gotina 'dirrê' werênina ser ziman wê dikarin bêjin ku wê weynek giring wê bileyizê, weke ristekê dihê dîtin. Her wusa di dewama wê de wê weke dagera dayikbûn û bîrbûnê bi hevdu re ku wê **hebê bê**.

Ji aliyên epistemolojikî ve wê, dema ku mirov li ser têngîna û fahmkirina re wê binerê wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê, têngînekê wê bide me. Cihê lalişê û kevneşopîya wê ya lê heyî wê, dîsa mirov dikarê bi çend gotinên ji nava 'qewlê dayik û babê' ku wê bi rengê 'Firwar hatiye ji ba melekê celîl/ li hemû wexta li hemû bedîl/ ji berî Isa û Musa û Birahîm xelîl' wê dikarê wê werênê ser ziman û fahmbikê. Her çendî ku ew bo tawîsî melek jî wê weke gotinna ku wê werina ser ziman jî bin lê wê, di nava qewlan de wê, mejuya lalişê wê ber ku wê beremberê wê, biqasî wî kevn wê bê hanîn li ser ziman û wê, destpêka wê bi wî re wê bê dayin destpêkirin êdî wê, di wê temenê de wê, dûrûst bê ku mirov wê bi wê rengê li ser gotinên ku wê bo wî werina ser ziman re wê werênê ser ziman.

Di nava têngîna qewlan de hatina li ser ziman a xwezayê û mejuyê li ser ziman

Bawerîya êzdayî wê ber ku wê berîyek zêde kevn bê. Wê di wê de wê bi zêdeyî wê mirov wê rastî çerçoveyek xwezayî a ku mirov wê bi wê re wê, salixbikê û wê werênê ser ziman. Di serî de wê, li wer têngîna rojê, heyvê, stêr û hwd re wê cismên azmanî salixkirina wan di wê de wê,

mirov di awayekê de dibînê ku wê were li ser ziman. wekî din wê di awayekê de wê hemû tişt wê, bi dagerkirinê re wê were ser ziman. Minaq wê, têngîna tayrtiyê wê, di wê de wê di wê çerçoveyê de wê, were ser ziman. Heta ku wê tawîsî melek bixwe jî wê, bi tayrê tawus re wê, di rengekê de wê, were dîtin ku wê were bi dagerkirin û wê were hanîn li ser ziman.

Di dewama wê de wê, dikarê wê weke aliyekê wê yê din jî wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, ji wê aliyê ve wê, li ser temenê dager û ankû 'sembol'an re wê hanîna li ser ziman û li ser wan re wê bi kûrbûna wê re ku wê were kirin wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê, di dewama wê de wê, karibê wê bi wê re wê werênê ser ziman bê.

Ev aliyê têngîna êzdayî ku mirov wê, li wê dihizirê wê, dikarê wê, di bin çend dîmenên zêhnî û hwd de wê dikarê wê hilde li dest û wê, werênê ser ziman. Di dewama wê de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê, têngîna xwezayî wê, di wê rengê de wê di nava wê de wê bi awayekê wê weke ku wê, were dîtin.

Minaq wê dema ku wê, mirov wê, herê devê lalişê ku wê bikeve hundurê wê de wê, xêzkirina marekê ku ew bi hêt bilind bibê û di wê de wê, hildikişê wê bi wê re wê were dîtin. Di wê temenê de wê, têngîna marê reş ku wê di nava wê de wê di awayekê de wê bi nirx wê were dîtin wê, di wê temenê de wê, weke têngînek dagerî a di wê temenê de ku mirov wê karibê wê bi wê re wê di rengekê de wê werênê li ser ziman bê.

Wekî din wê jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê têngîna dagerî a êzdayî wê ji wê aliyê ve wê, dema ku em li ser demên dîrokê ve wê bi çerçoveya wê ya xwezayî ve wê hilde li dest wê dikarê wê bi demên wê yên pêşî ên xwezayî re wê, weke demekê wê weke dema wê ya kevnera û ankû demên berî wê ên demên mîtolojîkî jî wê bîne ser ziman. Di wê temenê de wê, di rengekê de wê ev wê weke aliyekê wê yê giring bê ku wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin.

Heta roja me jî wê, bê ku ew di cewherê xwe rewisyonekê ji wê têngîna wê bijî wê di awayekê de wê bi wê re wê bijî. Li ser wê temenê weke ku wê êzîdî wê xwe li bawerîya xwe wê bigirin wê di dîmenekê de wê bi wê re wê were dîtin.

Ev dîmenê êzdayî wê çendî ku wê ji aliyê demên wê yên pêşketina wê ve wê, di wê temenê de wê, dîmenekê fahmkirinê wê bide me jî lê wê, di demên wê yên hemdem de wê, xwe tenê bi wan ve bi sînorgirtina wê jî wê weke temenekê ku ew bi wê xwe ji cihane heyî bi awayekê qûtbûyî

ku ew bijî jî wê, bikê rewş û pozisyonekê de. Li ser wê temenê wê zêde şîroveyên felsefeyî wê kêr wê werina kirin. Li gorî ku em tê digihijin wê di demên berî îslamê û heta berî xiristiyanîyetê wê şîroveyên felsefeyî wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê li ser wê re wê werina kirin. Lê ew şîrove pîrraniyên wan ne gihijina li roja me. Tenê hinek ji wan di dema ku min ev xabat nivîsand de wê li herêmên li dora botanê ku wê bi devkî wê were hanîn li ser ziman û min li wan hisand wê, di wan de wê were dîtîn. Di wan vegotinan de wê, weke ku wê were ser ziman wê pîrr zêde wê, di rengekê de wê, têgînên bi şîroveyî pêşxistina li ser têgîna qewlên wê re wê, di rengekê de wê, di awayekê de wê were dîtîn. Hinek gotinên ku wê weke hê di dema zerdeştîyê de wê li ser êzdayîyê re wê werina girtin wê weke nîşeyna ji wan deman ku ew mana û bi devkî heta roja me ew hatina hanîn li ser ziman wê werê dîtîn. Di wê temenê de wê ev wê, di serî de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê, dikarê wê di rengekê de wê, werênê ser ziman bê.

Di nava têgîna êzdayî de wê, dema ku mirov li nava qewlên wê yên weke 'qewlê dayik û babê' binerê wê, weke van qewlan wê bi zêdeyî wê gelek qewlên wê yên li ser temenekê civakî ku ew hatina ser ziman wê werina dîtîn. Ev qewl wê, di awayekê de wê, li ser temenekê civakî wê çawa wê bi zimanekê felsefeyî û ankû zanîna demê û hwd re wê karibê were gihandin li şîroveyekê wê weke aliyekê ku wê kêr bimênê bê. Di wê warê de wê, ti rewşên bir û rewşên rewşên ku wê di wê temenê de wê ew wê ji xwe re wê bikina kar û wê bi têgînek felsefeyî wê bikin wê, di wê warê de wê zêde newê dîtîn.

Lê di aslê xwe de wê çendî ku wê ev alî wê weke valahiyekê jî wê biafirênê lê wê, di nava êzîdayîyan de wê, çawa wê ew wê wan aliyan wê bi di temenekê xwezayî de wê, bi asayî wê bê tişîkirin wê di rengekê de wê weke ku mirov wê kifşdikê wê were dîtîn. Li ser wê temenê re wê, bi wê re wê, di rengekê de wê, were lê hizirkirin.

Di wê temenê de wê bi şîroveyek civakî û hwd re wê, di wê temenê de wê hewcedariya wê ya bi rengekê ku ew li gorî demê bi gotinên felsefeyî û ankû zanînen civakî ên ku ew dem bi dem pêşketina ew werina kirin wê hebê. Li ser wê temenê de wê mihtacê wê fahmkirinê wê li ser wê temenê wê hebê. Ya ku wê di demên weke demên me yên zanîn û aqil û pêşketina bi aqil de ku wê li pêş bin de wê, bi zêdeyî wê weke aliyekê pêwîst û zarorî jî wê xwe di wê temenê de wê ji aliyekê ve wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê, di nava têngîna qewlan de wê dema ku mirov wê, bi nerînek serekeyî lê dinerê wê ji demên ku ew bûna û heta roja me wê, mejuya civakî û pêşveçûnên bi ol û baweriyê ku ew bûna û yên dervî wê weke bi mitrayiyê, zerdeştî, maniyê û heta cihutiyê û xiristiyanîyetê wê, têngînên bi qewlî ku wê li ser wan wê werina ser ziman wê hebin. Lê ev wê, di temenekê bi şîroveyê û zanyarî û hwd de wê pêwîstîya ku ew di wê temenê de ew werina berfirehkirin û di temenekê aqilî de ew, bên gihandin li temenekê fahmkirinê ku ew karibê ew dîrok bi wê re nivîsandî û hwd re ku ew were li ser ziman.

Di wê temenê de wê, ji wê aliyê ve wê, di wê rengê de wê, ji aliyê felsefeyî û civakî ve wê, di wê temenê de wê pêwîstîya pêvajoyek şîrovekirin û fahmkirinê a bi wê û di wê de bi wê kûrbûnê re wê, di wê temenê de wê, ku mirov wê werênê ser ziman bê.

Êzdayî wê, weke ol û baweriyek ku ew weke ahli-kitap bê wê di serî de wê pênasebikê û wê di wê temenê de wê bi temenê wê yê civakî, dîrokî û teolojikî hwd re wê, bigihinê li şîrove û çerçoveyên wê yên fahmkirinê. Ev wê, bo civake wê ya mazin a kurdistanî jî wê weke temenekê wê yê pêşketinê wê li ser wê kevneşopîya wê ya hişmendiyê û hwd re ku ew bi wê re pêşkeve wê temenê wê biafirênê.

Di wê temenê de wê, di wê temenê de wê ev alî jî jî wê weke aliyna ku mirov wê, weke hê kêmanî û ne hatina kirin di demên hemdem de wê, karibê binxatbikê û werênê li ser ziman bê.

Çerçoveya têngîna baweriyê û nirxên wê yên ku ew di nava wê de wê, werina ser ziman wê di nava beşên civake kurdistanî a kurd de jî wê, hevbeşiyên wê yên ku mirov dikarê cih bi cih wê kifşbikê wê hebin. Weke ku hevbeşîya nava kurdên elewî û êzdayîyan ku wê bi têngîna 'pîrîtîyê' ku wê weke mertebeyekê wê di nava herdûyan de wê hebê bê. bi kurdên mitrayî re wê li ser gotin û navê êzdayî û hwd re wê, karibê kifşkirinên bi wê rengê werina kirin. Di nava êzdayî û zerdeştîyan de wê çawa wê jin wê weke nirxek pîroz a baweriyê jî wê were dîtî wê karibê were kifşkirin. Wê di nava êzdayî û manîyan de wê weke ku wê çawa wê, bi têngîna xwezayî weke ku wê, êzdayî di heyva nîsanê û ankû avrêlê de wê, nêz bibin wê di nava wan de jî wê heman kevneşopî wê di rengekê de wê were dîtî ku wê **hebê**. Di nava kurdên yarsanî de wê weke ku wê di nava êzdayîyan de wê bi tawîsî melek wê bawerîya xwe wê werênin wê karibê bi wan re wê werênê ser ziman. Heman tiştê mirov dikarê bo berên din ên weke kelhorî û hwd jî wê karibê werênê ser

ziman. Di nava kurdên yarsanî êzdayî de wê, mirov karibê wê ji gelek aliyên din ve jî wê hevbeşiyê bi rengên ku ew bi wan dijîn re wê kifşbikê.

Di wê temenê û çerçoveyê de wê dema ku mirov wê bi wê re wê li wê dihizirê wê karibê gelek aliyên wê yên ku mirov di wê rengê û awayê de wê karibê bi wê re wê kifşbikê wê kifşbikê. Ev alî wê weke aliyna ku mirov wê karibê di wê temenê de wê, di serî de wê, li ser temenekê bi mejuya civakî û hizrî û hwd re wê karibê wan kifşbikê û werênê li ser ziman bê. Lê di wê temenê de wê, di wê çerçoveya êzdayî wê, weke çerçoveyek berfireh bê.

Di nava tégîna qewlan de hatina li ser ziman a xwezayê û mejuyê li ser ziman

Di aslê xwe de dibûra di bin heman navê de wê hanîna li ser ziman û wê carê li ser temenê dîroka pêşveçûyî re ku mirov wê werênê ser ziman wê rastî Li vir ezê di serî de wê pîrsgirêka metodolojiyê wê di destpêkê de wê bi kirpênênin di nava sînore rejimên serwer ên weke ya tirk û îranî de wê, bi zanebûnî li ser nivîsandinên ku wê bi dîrokî û ankû hinek ji wan bi bi kurdî jî wê di demên dawî de wê weke li ser beşên civake kurd ên baweriyên weke êzîdî, elewî û hwd re wê werina nivîsandin, wê di hemû nivîsandinan de wê weke ku wê bi zanebûnî wê pîrsgirêka metodolojiyê wê, di wan de wê wê were pêşxistin. Ev jî wê, li ser esasê ku ew weke civakekê li ser navê civake kurd ew newê pênasin wê tenê û tenê wê bi wê armancê wê were kirin.

Di warê hin nivîsandinên li ser êzdayitîyê de jî wê heman pîrsgirêka metodolojiyê wê weke ku wê bi zanebûnî wê di şewayekê de wê weke ku wê pêşxistin. Di wê temenê de wê şaş hanînen li ser ziman û jî temen ve wê, çawa wê ji hev qût wê bîna hanîna li ser ziman û yan jî wê, elewiyan ku wê bi gotinên weke 'qizilbaş'an wê werênina ser ziman û êzîdîyan wê, weke 'bergê ji şaytên re dikin wê bidina nîşandin û hwd wê, ev hemû wê, di çerçoveya wê pîrsgirêka metodolojiyê a şaş de ku wê bi zaneyî wê werina pêşxistin û wê di wê temenê de wê, weke çerçoveyek hêrîşî ku wê li hebûnna civakê wê bi awayekê **subjektîv** wê bi wê re wê were pêşxistin wê were dîtin.

Li vir di wê temenê de wê, di temenê hemû hildanên li dest de wê, di wê temenê de wê pîrsgirêka metodolojiyê wê, ji wê aliyê ve wê, hebê. Lê ev mijar wê, di wê nûqtîyê û xabatê de wê ne mijare me bê ku em nûha li ser wê bisekin in. Emê wê di mijarek din de wê bikina mijare lêkolînek bi

serê xwe, ber ku ew di wê temenê de wê pêwîstîya ji temen ve ji gelek aliyan ve wê bi fahmkirina wê hebê.

Em dîsa li mijara xwe vegeirihin. Di wê temenê de wê, dema ku em mijare dîrokê wê dihildina li dest wê di wê temenê de wê çawa wê, di çerçoveya hanînên li ser ziman ên civakî de wê were hanîn li ser ziman wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê dikarê wê di wê temenê de wê werênê ser ziman. Mijare qewlên êzdayî wê aliyekê wan ê kêr jî wê hebê. Ew jî wê bi talan û tûfana ku wê di demên berê xwe de wê li ser wê re wê bîn derbaskirin û wê gelek bineterên wê yên nivîskî ku wê werina tûnakirin bê. Ev wê, di gelek aliyan ve wê xwe bi wê re wê, were dîyarkirin. Di wê temenê de wê, li gorî rastîya wê ya civakî bo ku ew newê ser ziman wê, di wê temenê de wê, ev jî aliyekê ve wê were kirin.

Di mijare hebûna têgîna qewlên ku ew di roja me de hena jî wê, di navaroka wan de wê, çendî ku wê hinek têgînên ku ew li gorî ya demên piştre hatina pêşxistin wê bibin jî lê wê di rengekê de wê di derbarê dîrok û mejuya demên berî xwe jî de wê ji gelek aliyan ve wê, karibê weke aliyekê çavkani jî wê were dîtin. Di wê temenê de wê, di serdema navîn de wê, dikarê bi wê re wê bibêjê ku wê, hemû bawerî û têgihên di wê warê de ku wê pêşkevin wê jinûve wê weke bi sazûna wan re wê, di wê temenê de wê, werê li ser ziman. êzdayî jî wê di wê demê de wê bi destpêka şêx Adî re wê demek nû wê bi wê re wê destpêbikê û wê, di wê temenê de wê, li gorî demê şîroveyan ku wê li ser aqilzanîya demê re wê bîn kirin wê bi wê re wê bê xwestin ku ew temen û çerçoveya wê were xêzkirin.

Î ro em bi kortasî wê dikarin wê bînina li ser ziman ku wê dîroka baweriyên berî wê demê ên weke heta demên mitrayiyê, zerdeştîyê, manî, mezdekî, cihuyî û xiristiyanîyetê û hwd jî wê di rengekê de wê kirpendinên bi wê re wê, were dîtin ku wê were kirin. Di aslê xwe de em di wê warê de hevbeşîyekê di nava şewayê manî û êzdayîyê û rengê wê yên hanîna li ser ziman de wê dibînin. Ew jî wê, di wê temenê de wê, weke ku ew çawa wê, baweriyên dema xwe û demên berî xwe wê himbêz bikê û wê di nava têgînên xwe yên hizrî de wê bikirpênê wê di wê temenê de wê, di nava têgîna êzdayî de jî wê weke rengekê xweşbînî wê bi wê re wê, were dîtin.

Lê ji aliyekê din ve jî wê, dikarê wê werênê ser ziman k uev wê, di wê temenê de wê, weke ku mirov wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê, têgîna êzdayî wê, di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê ku mirov wê, dikarê wê di serî de wê werênê ser ziman ku wê, mijare fahmkirin wê, di

wê temenê de wê, dema ku em ji nava qewlên êzdayî dikarin wê werênina ser ziman wê li ser hin çend temenan wê dikarê wê werênê ser ziman. Yek wê li ser temenekê teolojikî-kosmolojikî û hwd re wê, dikarê wê bi çerçoveyekê wê, werênê ser ziman. Ya din jî wê li ser temenekê bi aqilê xwezayî û aqilê demê û hwd re wê, di dewama wê de û bi wê re wê, di regekê din de wê dikarê wê werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê, bawerîya êzdayî wê ji xweza û rasyonalitya jîyanê wê ne dîr bê û wê ne ji aqilê wê dîr bê. Di wê temenê de wê tefsîr û têgihên ku wê di nava wê de wê werina kirin wê bi zêdeyî wê di wê warê de wê li ser temenekê xwezayî û ontolojikî wê temen û çerçoveyek fahmkirinê wê bi xwe re wê, werênê ser ziman.

Di xate bawerîya êzdayî de wê li kurdistanê wê di nava civakê de wê gelek komên cihê wê bi demê re wê derkevin û wê her yekê wê ji aliyekê ve wê bi xwe û navê xwe re wê were hanîn li ser ziman. Ev jî wê di temenê wê têgîha metodolojiya bizane a xirab/şaş de wê, were kirin. Lê di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, dema ku wê di şêwayekê de wê hemû di nava çerçoveya civakî de wê werina hildan li dest û fahmkirin wê, di wê temenê de wê çawa wê di awayekê de ku ew têkiliya wan bi hev re wê hebê û wê karibê were fahmkirin wê hingê wê karibê ew di temen û awayekê rast de were fahmkirin.

Li vir wê dema ku mirov wê, têgîna civakî a nava qewlên êzdayî li wê dinerê wê, di wê temenê de wê, ji wê aliyê ve wê ev wê bi awayekê vekirî wê raxê li berçav. Di wê temenê de wê, di serî de wê, weke aliyekê wê dikarê wê bi kirpênê ku wê li şûna ku wê, bi xwe û bi hebûna xwe ya civakî re wê hanîna li ser ziman wê, çawa wê bi zorekê wê hewldana spartina li der û deverê wê, weke aliyekê ku wê xwe di wê temenê wê şaşîyê de ku wê bide dîyarkirin bê. Di wê temenê de wê mijare êzdayîyê wê, di aslê xwe de wê, di nava hemû pêşçûnên bawerî û olî ên li herêmê û ankû li kurdistanê de wê weke navend û temen wê ji aliyekê ve wê li ser wê xata wê ya dîrokî re wê, werênê ser ziman.

Di dîrokê de êzdayî

Di aslê xwe de wê, dema ku mirov rewşa êzdayîyê bi mujuya wê ya dîrokî re wê, hilde li dest wê, di regekê de wê, weke aliyekê giring bi pêşketina aqil re wê xwe bide dîyarkirin. Di çerçoveyek giştî de bi serekeyî wê dema ku mirov êzdayîyê wê werênê ser ziman wê weke ku me li jor li deverê hanî li ser ziman wê, di wê temenê de wê li ser temenê teolojikî wê ji aliyekê ve wê karibê were hanîn li ser ziman. Lê ji

aliyê din ve jî wê mirov dikarê li ser temenê wê yê xwezayî û hwd re wê, bi çerçoveya jîyan û civakî re wê, werênê ser ziman. Di nava jîyane civakê de wê mijarên ku wê hebin weke bi qatagorikî weke minaq mijare dê û bav, û ankû weke rewşên ku ew bi aqilî ku ew di wê temenê de wê rûbidin wê bi wan re jî wê weke xwediyê çerçoveyek hizirkirnê bê.

Di nava qewlê dayik û babê' de wê, bahsa kevneşopîyên dêûbav ên bi malbatî ku ew dijîn û ji aliyê baweriyê ve wê wacibên ku ew dikevina li ser milê wan weke bi fêrkirina zaroyan û hwd re wê, werênê ser ziman.

Di wê çerçoveyê de wê mijare jîyane civakî wê, di rengekê wê weke aliyekê wê di wê temenê de wê, bikê mijare fahmkirinê. Lê wê mirov dikarê wê di rengekê din de jî wê werênê ser zinan ku wê, mijare rewşên bi wê rengê wê, di wê temenê de wê, di temenekê başî û qancî de wê çawa wê temenê berpirsîyarîyekê wê biafirênin wê li ser wê re wê, ew wê, were lê hizirkirin û wê were hanîn li ser ziman.

Êzdayî wê, dîroka wê di aslê xwe de wê pîrr zêde wê kevn wê herê. Wê di demên berî zayînê de jî wê di demên gûtî û hûrîyan de jî wê rastî nîşanakên wê werin. Di dema mitannîyan de wê bi têgînên bawerîyî û hwd re wê pêvajoyek ji çerçoveya têgînên mitolojikî nbi qûtbûnê û bi ber aqilbûna bi aqilzanîyê ve ku wê li ser temenekê rêgezî karibê wê werênê ser ziman. Di cejna êzî de ku wê, gayek wê were girtin û wê bi qastî ji dest were filitandin û wê piştre were girtin û wê, sofraya yazdan wê bi wê re wê, were li darxistin wê, di wê temenê de wê şibandinek ku wê rewşa mitra û gûrandina wî ya gayê wî bi awayekê werênê ber çavên mirov.

Di dewama wê de wê, bi wê re wê, mirov dikarê wê, werênê ser ziman ku wê li ser wê temenê re wê çendî wê rastî gelek bertekan jî wê were zerdeştî wê pêşketina wê, di rengekê de wê, di aslê xwe de wê, mirov dikarê wê bibîrbikê û wê werênê ser ziman. Wê li ser wê temenê wê, ji wê pêvajoya bi ber aqilzaniyekê re wê di dema mitra de wê bibê ew wê bi tememî li ser temenekê aqilê felsefeyî û hwd wê bide rûnandin û wê bide dîyarkirin.

Ji wê aliyê ve wê pêvajoya pêşveçûnên dema medî ku wê li ser temenekê zerdeştî jî wê bibê wê, di rengekê de wê weke pêvajoyek nû a bi aqil re wê bi wê re wê weke ku wê bibê. Di nava bineterên tawratî ên weke 'binetera esterê' de wê dîmenê ku mirov wê ji dema medîya wê dibînê wê, di wê temenê de wê hem li ser awayê rengê pêşketina xalk û kesên wê bi jin û mêranêya wan re wê bide li berçav û hem jî wê ji aliyl bawerîyî ve wê, li ser temenekê sazûmanî ku ew çawa rûniştîya wê di rengekê de wê karibê wê bide dîyarkirin. Di wê çerçoveya binetera esterê

de wê, bahsa rêgezên civakî ên 'nayên gûhartin' wê di dîmen û awayekê de wê were ji wan wê were bahskirin. Wekî din wê li ser wê temenê wê mirov dikarê wê werênê li ser ziman ku wê bi wê re wê, dîmenekê di derrbarê pêşketina demê de wê bi xwe re wê di reng û awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin bê.

Di demên piştê de jî wê ev wê, di wê temenê de wê bibê. Sazûmana êzdayî wê bi awa û rengên cihê wê xwe bide dîyarkirin. Ji mitra û heta zerdeşt û ji wî heta manî û mezdek ku mirov di awayekê rastteqînî de bikê ku wan bi temenê wan re fahmbikê wê li ser temenekê têgîna êzdayî re wê, karibê bi çerçoveyekê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Piştî wan deman jî wê, di demên piştê ku wê dem wê werina demên serdema navîn de wê, derketina baweriyên nû û serwerîya wan wê bandûrê li rengê pêşketina wê û serwerîya wê jî wê bikê. Di wê temenê de wê, weke 'jinûve xwe bi sazîkirin', 'jinûve xwe hanîna li ser zima' û hwd wê, di wê temenê de wê bi wê re wê bibê. Lê di wê temenê de wê, rengên ku ew bi wan dihê hanîn li ser ziman wê bibê. Minaq li ser wê kevneşopîuya civakî û bawerî wê, yarsanî jî wê bi bawerîya wan a li tawîsî melek mirov dikarê di rengê de wê werênê ser ziman. Her wusa wê, derketina elewitiyê û belevbûna wê dikarê wê weke aliyekê din ê awagûharandî a ji wê kevneşopîyê di rengê de wê werênê ser ziman. Lê di cewherê wê de wê, li ser têgîna wê rastteqîniyê û rêgezên wê yên esasî ên weke pîrîtîyê û hwd re wê, di rengê de wê bimeşê. Ya ku wê, di temenekê xwemalî û rastîni de wê, êdî wê bide bi temenkirin û wê werê hanîn li ser ziman wê ew bê. Hewldanên li gorî bawerîya desthilatdarî û serwer a demê bi reng û awakirin û hanîn li ser ziman wê, temenê wê ji awayê wê yê rastîni ê civakî û bawerî dîrketinê wê di rengê de wê weke ku wê bi wê re wê, biafirênê bê.

Têgîna dageran di êzdayîyê de

Êzdayî wê weke ol û baweriyek kevn a kurdistanî bê. Wê dema ku mirov li xate pêşketina wê û rengê dinerê wê, bi wê re wê, dibînê ku wê, di wê de wê çawa wê, rengê pêşketinê ê civakî jî wê hebê wê bi wê re wê, werênê ser ziman. Di nava êzdayîyê de wê, xosletên wê yên giring ku mirov ji baweriyên din bi awayekê cihê wê, şîrovebikê wê pîrozîyên xwe wê di rengê de wê bi dager û ankû simbol bikê û wê werênê ser ziman. Di nava êzdayîyê de wê, salixkirinên bi dagerî wê, di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê wê yê ku mirov wê, dikarê wê weke aliyekê wê yê giring ku wê di dewama wê de wê, werênê ser ziman bê.

Tawîsî melek ku wê bi tayrê tawus re wê, were dagerkirin. Laliş wê bi wê qûba wê ya ku wê weke ku ew ti minaqên wê nîn a re wê were dîyarkirin.

Lê laliş wê weke di wateya ya bi hiş, ya lê hiş, ya ku mirov xwe li nava hişê wê berdê û hwd de wê, karibê wê bi werênê ser ziman. Li ser morfolojiya gotina lalişê re wê hinek şîrove wê, di nava 'rengê weke 'lal' û 'hiş' de ku wê weke werênina cem hev jî wê werina kirin. Lê di aslê xwe de wê, wê di wê temenê wê, 'lal wê bi koka 'la' re ku wê dikarê bi şêwayê wê yê rêzimanî ê tawandinê weke 'lê' re wê weke ya 'lê heya' re wê di rengekê de wê werênê ser ziman. Wê çî wê lê hebê? Wê jî wê dîsa wê weke ku me li jor li deverê wê hanî ser ziman wê dikarê wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê di dewama wê de wê, bi wê re wê, bi têgîna hiş û ankû hişê lê heya re wê, dikarê wê werênê ser ziman.

Di têgînek morfolojiyî a ku mirov dikarê wê werênê ser ziman wê bi têgîna 'daketina lalişê li ser rûyê ardê û piştî ku dûnya bû' re ku mirov wê lki wê dihizirê û wê, piştî wê ku wê di nava baweriyê de wê were ser ziman ku wê 'aqil ji aliyê xwûdê hat xistin li nava mirovan bo ku mirov bi wê ya şaş û nebaş ji hev cihê bikin û di dewama wê de wê, weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê karibê wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê werênê ser ziman ku wê di wê, di dewama wê de êzdayî wê, hebûna lalişê û daketina wê di awayekê de wê weke aliyekê ku wê, di wê temenê de wê, weke rewşek hişmendî bo ku ew di nava mirovan de pêşketîya û rênîşandin bikê jî wê werênina ser ziman.

Di wê temenê de wê, dikarê wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, mijare hizirkirinê wê di wê temenê de wê, dema ku mirov wê di têgînek mantiqî de wê li wê dinerê û dihizirê wê di awayekê de wê weke têgînek di zikhev de wê awa wê bi wê re wê karibê bê ghiştin li awayên din ên hizir re wê, bi wê re wê karibê were hanîn li ser ziman.

Di mijare têgîna dagerî de wê, di wê rengê de ku mirov ji wê aliyê ve li ser wê rewşê gotinekê bibêjê wê demê mirov dikarê wê bibêjê ku wê laliş wê di awayekê de wê weêe dagera wê pêşketina aqil a di nava mirovan de ku wê weke wê jî bê. Di awayekê din de jî wê, di wê rengê de wê, weke têgînekê laliş wê di wê temenê de wê bi awayekê wê xwe bi rengekê fahmkirinekê wê xwe bide dîyarkirin.

Di dewama wê de wê, dikarê wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê werênê ser ziman ku wê mijare hizirkirinê wê, bi lalişê re

ku mirov ji wê aliyê ve wê bi wê re wê li wê dihizirê wê, laliş wê piştî pêşketina jîyanê li ser rûyê ardê wê weke têtînek xwûdayî a bi hiş ku ew pêdikeve di nava mirovan de wê, di wê rengê de wê weke aliyekê û têtînekê wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin. Laliş û têtîna hiş wê di temenekê morfolojikî de wê, di wê rewşê de wê bi hev re û ankû di zikhev de wê xwe bi wê rengê re wê bidina dîyarkirin. Di wê dewama wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê mijare lalişê û dageriya wê ya bo hişmendiyê ku wê di wê temenê de wê weke bi têtînek destpêkî ku mirov wê karibê wê di wê rengê de wê bi wê re wê fahmbikê wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Di mijare dageriya hişmendî de wê, di wê temenê de wê, li ser wê temenê hişmendiyê re wê bi awayekê wateyî û morfolojikî de wê êzdayî wê bi gotina 'weke ku wê di qewlê dayik û babê' de wê werê hanîn li ser ziman ku wê dayik û bav wê hertimî wê berê wan li lalişê bê û wê berê zaroyên xwe wê bi wir ve wê bidin ku ew di wê temenê de wê ew karibin bi wê bigihijina têtîna û hişmendiyekê bi jîyanê û zanîna pîroz re.

Di nava têtîna lalişê de wê, di wê temenê de wê hinek têtînen kosmolojikî ên ku mirov wê di wê temenê de wê, bi wê re wê fahmbikê wê hebin. Di wê rewşê de wê, rêya ji dînyê gihiştina li bûhûştê û ya ji bûhûştê li dînyayê wê weke ku wê di lalişê re wê derbas bibê wê, di dîmenê û awayekê de wê werênina ser ziman. Wê dema ku wê berî wê, mitrayî wê, bahsa 'şerê nava başî û nebaşiyê' wê bikin û wê bi wê re wê dema ku wê aliyê baş wê serkeve wê aşîtiya gerdûnî wê bi wê re wê bibê û wê, deriyê bûhûştê wê li dînyayê wê vebê û wê, bi wê re wê başî li dînyayê wê serwer bibê weke ku ew jî bibê beşek ji wê bûhûştê.

Di awayekê din ê morfolojikî de wê, têtîna lalişê wê bi têtîna daxistina wê ve wê girêdayî wê karibê li wê were lê hizirkirin û were fahmkirin. Ew jî wê, di wê temenê de wê, di awayekê de wê weke deverek ku wê li devera kû yazdan li wê dijî û ankû ji bûhûştê ku wê hatibê li hanîn li dînyayê û wê bi wê re wê, ew wê, di wê temenê de wê bibê re wê, di rengê û awayekê de wê bii wê re wê were hanîn li ser ziman.

Di kosmolojiya lalişê de wê, di wê de wê bi kûrbûna wê re wê, têtîna destpêka dînyayê, avabûn û pêvajoyên wê yên pêşketinê wê di ahengekê de wê bi wê re wê werina li ser ziman. Di dewama wê de wê, dikarê wê bi wê re wê, di renekê de wê werênê ser ziman ku wê mijare kosmolojiya lalişê wê weke kosmolojiya pîrozî a bi deverê ve girêdayî ku wê li wê were lê hizirkirin bê. Di wê temenê de wê, mirov dikarê wê

bo têngîna bawergehan wê bibêjê û wê werênê ser ziman ku wê, di demên berê de jî wê di demên sûnerîyan û hwd de wê, çêkirina bawergehan û pîrozdîtina wan wê bibê. Ev wê, piştê jî wê bibê. Lê wê di têngîna lalişê de wê weke ku me hinekî li jor wê kifşkirin wê du aliyên teybet wê bi aqil û zanîne û ankû hiş re ku wê bi wê û hebûna wê re wê bi xosîsî ku wê karibin werina fahmkirin wê hebin, di rengê ku ew bi wê dihê hanîn li ser ziman de.

Yek, di wê temenê de wê ew bê ku wê, di wê temenê de wê li ser têngîna 'daketina lalişê li ser rûyê ardê piştî dûnya bû' û ankû 'hatina li ser rûhê ardê piştî dûnya bû' de wê, ev wê were ser ziman. Di wê temenê de wê, di wê têngîne de wê ew wê di serî wê de wê, weke aliyekê wê yê din ê giring wê bi wê re wê hebê ku mirov wê karibê wê werênê ser ziman ku wê. mijare têngîna bi 'daxistinê' û ankû 'hanîna li jêr' weke ji azmana ku ew hatibê hanîn li ardê wê, di wê çerçoveyê de wê weke bi têngînek wahiyî re wê bahsa wê were kirin û wê were hanîn li ser ziman. Di wê temenê de wê weke wahiyekê hatina lalişê wê di wê çerçoveyê de wê weke ku me hinekî li jor kirpend wê li ser temenê hiş ku ew hatina wê û di nava mirovan de pêşketina wê re wê di rengê de wê weke ku wê, ew wê bi wê rengê wê were pênasekirin û wê were hanîn li ser ziman. Di wê temenê de wê, dema ku mirov wê, di temenekê mantiqî de wê li ser wê têngîne re wê bikirpênê wê di dîmenê pêşî de wê, laliş wê weke bermeberê wê hiş bê wê, di wê temenê de wê, bi wê re wê, were ser ziman. Yan jî wê weke di wê de wê weke ku wê hiş wê dakeve û wê pêşkeve wê di wê temenê de wê di têngînek morfolojikî û tolojikî û hwd de wê li ser wê temenê kosmolojiya lalişê re wê weke ku ew têngîna daketina hişê re li nava mirovan re wê bi têngîna lalişê re wê werê ser ziman. Di aslê xwe de wê mirov dikarê wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê di dewama wê de wê, werênê ser ziman ku wê, laliş û hiş wê di wê daketinê de wê du pêjnên mantiqî wê, di têngînek felsefeyî û hwd de wê xwe bi wê re wê di wê temenê û çerçoveyê de wê bi awayekê şewayî wê bidina dîyarkirin. Têngîna bawerîya bi bawergehan re wê, di wê temenê de wê, di rengê de wê, weke ku wê, di dîmenekê din ê bi aqilzanîyî re wê li ser temenekê teolojikî re wê bi wê re wê pêşkeve. Ya ku wê, li ser wê temenê wê, têngîna bawergehî a lalişê weke dagera baweriyê wê ji yên din wê cihê bikê jî wê ew tefsir û pêjnên fahmkirinê ên ku ew di wê temenê û awayê de ku ew di wê de ew dihên salixkirin û ew dihên hanîn li ser ziman bin. Wê di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê, di wê temenê de wê, werênê ser ziman ku wê dema ku wê

weke navendekê wê were pênasekirin ser rûyê ardê wê di wê temenê de wê di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku mirov wê, li ser wê temenê hişmendî û bawergehî wê fahmbikê. Di wê têngîna wê ya bawergehî de wê di dewama wê de wê bi pêvajoyên pêşketinê ên jîyanî re wê bi salixkirinên wê re wê êdî wê têngînên civakî û hwd jî wê bi wê ji wê gihiştina fahmkirinên bi wê û hwd jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê, di wê temenê de wê, di rengê de wê bi kirpênê bê.

Li ser wê temenê dagerên hişmendî wê, di awayekê de wê were pêşxistin û wê were dîtîn. Minaq 'xaç' ku wê weke dagera xiristiniyanetê jî wê were dîtîn wê, di demên kevnera û berî wê de wê, were dîtîn ku wê lê hêtên deverên pîroz ên êzdayîyan were çêkirin. Li gorî ku wê bi têngînî wê were kifşkirin ev wê, ji aliyekê ve wê, 'her çar elementên ku wê weke bingihên jîyanê na wê wan nimînêr bikê. Di wê temenê de wê ev wê, weke aliyekê ku wê bi wê re wê, dikarê wê bi wê re wê, werênê ser ziman wê ev dager wê aliyê wan ê çêkerî weke bi dîtbarî ku wê cism û ankû tişt wê were bikarbênin û wê werina çêkirin wê bi wê re wê bibê.

Lê di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, di rengê de wê, dikarê wê, werênê ser ziman. Me li jor bahsa têngna binetera esterê ku wê, weke çawa wê bineterek pîroz a di çerçoveya têngîna tawratê de wê, derkeve li pêş bê. Di aslê xwe de wê, dîmenê serbixwe ê jinê ku wê di wê de wê bê dîtîn wê, di rengê de wê, karibê wê hinekî li ser wê bê sekin in. Piştî dema ku wê key bakê banû Vaştî ku ew taça xwe dênê ser serê xwe û were hemberî û ew red dikê wê nîqaşkirinên di nava şewairmendên wî de wê yek ji wan wê weke sedema lêgerîna jinekê û keçeka destlêneketî ji key re wê, bi wê bê ku wê, jinên medî wê, dema ku ew rewş bihîstin ew jî wê mênên xwe wê bi heman rengê wê redbikin wê bo ku ew pêşîya wê bigirin wê bi wê armancê jî û hêncetê jî wê di rengê de wê weke ku mirov wê kifşdikê û dixwênê ji nava bineterê. Di wê temenê de wê ev têngîn wê di derbarê rewşa jinê a serbixwebûnê û rewşa wê ya ku ew bi wê ve dirabê jî wê dîmenekê wê bi wê re wê, di awa û rengê de wê bide dîyarkirin.

Di nava têngîna jinûmêrtiyê a xate êzdayî de wê wekhevî wê di awayekê de wê li ser wê were sekin in ev wê weke bi serhev danîna du stêran û ankû stêrek ku wê bi wan stêrên danîna ser hev û wê şeş koşeyên wê bibin wê, di wê temenê de wê weke nimînêrîya wê ya di nava jinûmêrê de ku wê, di têngîna êzdayî de ku wê karibê were kifşkirin bê. Î ro wê stêra bi şeş koşe wê tenê wê weke dagera cihûtiyê wê bê û wê di wê temenê de wê heta roja me wê di reng û awayekê de wê, wê were dîtîn.

Ber vê yekê ya ku wê kurd wê, her ku wê bi mejuyê xwe re ku ew di roja me de wê, bi tememî wateyê jî nedîtîne de wê, dema ku ew stêrê dibînin wê têtînek zayendî jî wê li ser yên bi bawerîyî ku ew bi wê re hatina salixkirin re wê, werê li bîr û hişê **wan**. Lê em wê dizanin wê ev rengê stêrî wê berî wê, pîrr zêde kevn jî wê hebê, wê weke têtîna xaçê ku wê berî xiristiyaniyetê li ser wê temenê û xatê wê hema bêja heta demên berî şariştaniyê jî wê, mejuya wê karibê were birin. Minaq wê 'şe' wê weke dagera baş û dilpaqiyê wê were dîtî. 'kopal' wê weke dagera pîrbûn û zanetiyê wê, di awayekê de wê were dîtî û wê heta roja me jî wê di nava civake kurd de wê bi wê rengê wê nêzîkatîyek li lê wê were lê kirin. Weki din wê di nava êzdayiyê de wê, lêxistina 'sibabê' û ankû 'flûtê' wê di rengê de wê, dikarê wê di temenê weke şiyarkirina gîyanê û bi wê re lêgihandina li ahengekê û hwd re wê, were lêdan.

Di aslê xwe de wê, dema ku mirov wê bahsa têtîna êzdayiyê û têtîna bi dagerî û ankû entstrumentan ku ew di wê temenê de wê, werina bikarhanîn wê, weke ku wê were dîtî wê li ser temenekê 'helbestî' û hwd re wê, cihekê teybet wê weke ku mirov wê dikarê wê kifşbikê wê bigirê. Di lêxistina sibabê û ankû flûtê de wê, bi wê re di ahengekê de wê bibê. Bi wê rengê wê bi demê re wê, çandek bi musikê û hwd jî wê di nava êzdayiyê de ku wê li ser temenê bi wê xwestina gihandina li hizir û têtînen nû û bi wê re çekirina şiyariyekê di gîyanê û hwd de wê, were dîtî ku wê were kirin.

Di aslê xwe de wê, weke aliyekê din ê giring ku mirov dikarê di dewama têtîna fahmkirina dagerîyan ji nava bawerîya êzdayî de wê bixwênê wê, ew bê ku wê di wê temenê de wê, bi salixkirin û gihîştina aqilekê kirinê û ankû pîretîkî û hwd wê, bi wê re wê ji aliyekê ve wê weke ku mirov wê kifşdikê wê derkeve li pêş. Di wê çerçoveyê de wê mijare aqilê kirinê wê bi wê re wê, di rengê de wê li ser temenê levkirina di temenê têtîna rastîyê û rastteqînîyê de wê bi wê re wê, di rengê de wê, bi wê re wê were kirin.

Di nava aqilê êzdayî de wê teolojiya mistikî wê di rengê de wê, cihekê wê yê teybet û mejuyek wê ya zêde kevn ku mirov dikarê bi gelek ezmûnen wê yên ku ew bi wê dihên û li holê re wê werênê ser ziman wê were dîtî. Li ser temenê wê mistisismê azmûnkirin û gihîştina fêrbûn û rastîyê û hwd wê weke aliyekê wê yê giring ê bi wê hizirkirinê bê. Di mijare têtîna mistisisma êzdayî de wê, li ser wê temenê jîyanî û bi salixkirina wan di nava jîyanê û ahenge jîyanê re de wê, di wê rengê de wê, êdî wê weke têtînek ku wê ku em bi gotinên felsefeyî wê li wê

bihizirin wê, bi çerçoveyek gnostikî jî wê, bibê xwediyê renekê fahmkirin û hizirkirinê.

Di wê çerçoveyê de wê, dikarê wê weke aliyekê wê yê din jî wê di dewama wê de wê, werênê ser ziman ku wê mijare mistisismê wê, di wê rengê de wê, weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê mijare mistisismê wê di wê temenê de wê, temenê wê, li ser çavkaniya lalişê re wê, bi wê re wê, bi hizirkirin û wê gihiştina nûranîya xwûdê wê, di wê temenê de wê, biafirênê. Li ser wê temenê wê bi xwezayî wê hebûna cem hev a gotina laliş û ya nûrani'yê wê di renekê de wê kombinyonek xwezayî a li ser wê temenê a levkirinekê bi hişmendî ku wê bikê wê bi wê re wê, di renekê de wê weke ku wê were dîtin. Laliş wê weke nûqtêya destpêkê û ya bihiş bê. Wê di wê temenê de wê dema ku em ya destpêkê û hiş bi hev re wê li wê bihizirin wê weke destpêkek bi hişmendî wê bi wê re wê, di wê temenê de wê, xwe bide dîyarkirin. Di dewama wê de wê, di wê destpêka bi hişmendî de wê hizirkirina bi gihiştina rohniya xwûdê û ankû nûrha xwûdê wê, di wê temenê de wê, çerçoveya fahmkiriina gotina 'lalişa nûranî' wê, di reng û awayekê de wê, bi kirdeyî û morfolojiyî wê bi xwe re wê biafirênê.

Di warê têtîna dagerî a di nava baweriyê de wê, di wê temenê de wê, weke têtîna ku wê li dora wan wê hişmendî wê bi hebûna fizîkê û hwd re wê were monstrebûn û wê, biafirê wê, weke aliyekê bi wê hizirkirinê wê biafirênê. Li ser wê temenê wê, dager wê, hinekî jî wê li ser temenekê rasyonel wê weke salixkirinna bi aqilê kirdeyî û pîretîkî û ankû kirinî jî wê di xwe de wê, di wê rengê de wê karibê bi xwe re werênê li holê û ser ziman. Di wê temenê de wê mijare dagerê û têtîna wê di nava wê de wê fahmkirina wê re wê, mijare fahmkirinê a wê baweriyê wê di reng û awayekê din de wê, zêdetirî wê weke aliyekê ku wê bi wê re wê, zêdetirî wê kevntir wê karibê bi temenekê bide fahmkirin bê. Di aslê xwe de wê, têtîna dagerê wê, di awayekê de wê ne tenê bo hebûna wê têtîna ku ew di jîyanê de bi dagerekê hebê û hwd re wê bitenê wê dikarê wê fahmbikê. Ji wê zêdetirî wê weke aliyekê ku wê, di wê temenê de wê bi aqilekê rasyonelî wê bi temen û çerçoveyek fahmkirinê re wê, karibê wê bi wê re wê fahmbikê wê werênê ser ziman. Di warê têtîna dagerîyê de wê hinek bawerî wê bi xwezayî wê di temenê wê de wê bi wê re wê hebê. Minaq wê têtînen weke bi wê dagerê re wê, ew gîyan wê, rêya dîtina xwe ya li jîyanê û ankû rêya hebûna xwe ya li jîyanê bi şenberî wê biafirênê û hwd re wê bi wê re wê were hanîn li ser ziman.

Ji aslê xwe de wê ji wê aliyê ve wê hinek aliyên bi têtîna baweriyî ên ku em dikarin li ser têtîna dagerê û hwd re wê, fahmbikin û di wê de wê bi aqilekê şubjeyî wê li wê bihizirin û wê werênina li ser ziman wê hebê.

Di aslê xwe de wê mijare têtîna dagerê wê ji wir û pê de ku mirov wê hinekî din wê bixwezê di wê de kûrbibê û wê bi gotinî wê bitêgih û fahmbikê wê, hinekî jî wê mijar wê bi temen û aliyekê felsefeyî ve wê herê. Li ser wê temenê wê, di aslê xwe de wê, di wê çerçoveyê de wê mijare dagerê wê, di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê biafirênê ku mirov wê, di temenê têtîna sazûmana fahmkirinê, pergale baweriyê, şewayê fahmkirinê û hwd jî wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Ji aliyê têtîna dagerî ve wê, dema ku mirov li êzdayîyê dinerê wê, di çerçoveyek ku wê ji wê aliyê ve wê dewlemend bê wê xwe bi wê re wê di renekê de wê bide dîyarkirin.

Dager wê, dema ku em wê hinekî din wê bi giringî wê bikirpênê wê di temenekê erkolojiya kirdeyî a bi pêvajoyên fahmkirinê û pêşketina wê re de jî wê temen û çerçoveyek fahmkirinê wê bi xwe re wê, bi wê re wê biafirênê. Li ser wê temenê wê, bi wê re wê, têtînekê wê ji wê aliyê ve bi xwe re wê bide mirov.

Têtîna kirdeyî wê, di wê temenê de wê, di renekê de wê bi wê re wê, li ser temenê fahmkirina bi salixkirinê re wê, di renekê de wê, bi wê re wê xwe di awa û renekê de wê bide dîyarkirin.

Binerîna felsefeyê nerîna li qewlên êzdayîyê

Bi nerînek felsefeyî li rewş û navaroka qewlan nerîn wê, di wê temenê de wê li wer temenekê bi kifşkirinên ji nava wê levhanîna wan re wê, derfetek zêde berfireh a bi fahmkirina felsefeyî wê bi xwe re wê biafirênê. Nerînen nava qewlan wê li ser temenê fahmkirina û pêşketina mirov û jîyanê, bûyin û pêşketina gerdûn û dûnya û civakê, pêşveçûnên bi keseyet û jîyane mirov, pêşveçûnên bi fahmkirina mirov a rewistî û hwd re wê, temen û çerçoveyek berfireh wê bixwe re wê were dîtin ku wê hebê. Minaq wê, di 'qewlê afirîna dûnyê' de wê, bi gotinên weke "Silt'an Êzî xweş fêbere./ laliş ko fik'inê beşere./ niha êzdî jê xebere" wê bi wê re wê li ser temenê bi hişbûn û bi wê re rêgirtina di nava jîyanê û bi ber pêşarajê de wê, werênê ser ziman.

Li deverêkê din a heman qewlê de wê, bi van gotina wê bahsa destpêka jîyanê a li ser rûyê ardê wê bikê. "Dinîya fire, bê bine bû,/ İnsan, heywan jî t'unebûn. / Te xwe lê saz kir" wê werênê ser ziman. Di dewama wê de wê, bahsa hebûna jîyanê û bi aqilabûna wê re wê, di temenekê li ser

têgîna ´rohniyê´ û ankû ´nûrhê´ re wê bikê û wê werênê ser ziman. Wê, di nava têgîna wê de wê, mirov wê weke bi beden û gîyanê wê, ji hev cihê wê pênasê bikê û wê di dewama wê de wê, lê zêdebûna bi rohniyê û ankû ´nûrhê´ re ku wê çawa wê bi re wê jîyan wê destpê bikê wê, di dewama wê de wê bi wê re wê werênê ser ziman. Wê jî wê di deverê din a heman qewlê de wê, bi rengê “Goşt û rûh hatine ber,/ Nûra çavan lê hatine der,/ Dest û p’ê kire leş,/ Lê şêrîn kir got û bêj” wê werênê li ser ziman.

Di nava wê têgînê de wê, bi awayê ku wê ji morfolojiya gotinê wê were fahmkirin wê ew bê ku wê, gîyan û beden wê weke du objeyên ku ew ji hev cihê û bi hev re û di zikhev de ku ew hena bin. Aliyekê din jî ku mirov ji wê têdigihê wê di wê temenê de bê. Ew jî wê bi zêdeyî wê weke mihtacê bi teybetî fahmkirina wê hebê. Ew jî wê bi têgîna ´nûha cavan lê hatina der´ re wê, di wê temenê de wê bi kirdeyek ku wê balê bikişênê li ser ya hiş re wê, di wê temenê de wê, di rengê de wê weke ku mirov wê dikarê wê werênê li ser ziman bê. Weki din wê bi têgîna lê şêrînkir got û bêj wê, di wê temenê de wê, karibê têgîna bi aqilbûnê û bi wê re hanîna li ser ziman jî wê di rengê de wê ji wê bixwenê û wê bi wê re wê werênê li ser ziman. Di dewama wê de wê li ser têgîna bi pêşketina pêvajoyên aqil re wê bi gotina ´Xwedawendê me hostayê Rêhmanî,/ Rê û dergeyê dinîyayê vekir, hertişt ji mefa der anî,” wê, di dewama de ku wê di heman qewlê de wê were ser ziman wê, bi pêvajoyên pêşketina hiş û aqil re wê balê bikişênê li ser wê rewşa bi hişmendî pêşveçûnê ku wê bibin.

Di nava têgîna afirina bi têgîna gerdûnê re wê, weke ku em di nava qewlên êzdayî de wê dibîne û kifşdikê wê têgîna ´dirr´ê wê weke rêgezê û ankû destûrê afrîner a ku wê temenê wê biafirênê û wê ji wê bibê wê bi wê re wê were ser ziman. Di wê demê de wê, dema ku wê têgîna ´dirr´ê wê weke rêgezê wê were fahmkirin wê, di ´qewlê afirina dûnyê´ de wê, bi wê reng û awayê wê bahsa wê were kirin.

“Dir ji heybeta Êzdan hincinî,”

“T’aqet nekir, hilgefî,”

“Ji fengê însan xemilî,”

“Sor û sipî lê hêwirî”

Di aslê xwe de wê ji rengên şîroveyên ku wê bi gotina dirr´ê re wê werina kirin wê, di wê temenê de wê weke ku wê çawa wê taoist wê bi têgîna ´tao´ re wê fahmbikin weke bi têgînek rêgezî mirov dikarê wê jî di wê rengê de wê bi wê re wê, di reng û awayekê de wê bi wê re wê

fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê destûra dirrê ku mirov wê bi wê rengê bi navbikê û wê werênê ser ziman wê di cih de bê û wê rast bê. Li ser wê temenê wê ev destûra wê di wê temenê de wê, çawa wê, were şîrovekiirn û fahmkirin wê, bi wê nerîna li bûyinê û pêvajoyên gerdûnê û bi wê fahmkirina wê re wê, dîmenekê wê karibê bi wê di mejjyê me de biafirê.

Tabî wê di dewama wê de wê dema ku wê bahsa bûyina dûnyê, û 'meyina wê' û hwd ku wê bi wê re wê were hanîn li ser ziman wê weke destpêka pêşîya wê destûra dirrê' wê were ser ziman û wê bi wê re wê karibê were fahmkirin. Ew weke nûqteya pêşî a hemû tişt ku ew ji wê dibê bê. Wê di wê temenê de wê bi wê çavkaniya hemû bûyinê bê ku wê weke ku wê ji wê biafirê wê, di renekê de wê, were hanîn li ser ziman.

Pêvajoyên wê yên ku wê li ser temenê wê bûyinê ên bi esasê fahmkirinê ku wê werina şîrovekirin jî wê bi temen û têngînek nepenîparêzî wê, were ser ziman. Wê jî wê di wê rengê de wê dikarê bê dîtin ku wê were hanîn li ser ziman.

“Êzdanê me bi Rêhmanî,”

“Hisn û cemal ji mefa anî,”

“Destûr da qelemê qudretê,”

“Em avêtin nav sifa muhbetê”

Tabî ji têngîn û mantiqê fahmkirinê wê resen wê bi derfet bê ku mirov bigihijê têngînek gnostikî a felsefeyî ku wê li ser wê temenê wê bi hizirkirin û kifşkirina wê. Têngîna teolojîya mistikî wê, li ser wê çerçoveyê de wê, xwediyê awayekê hewldana fahmkirinê bê. Dema ku wê bi têngîna wê herîkîna di jîyanê û pêşketina gerdûnê de wê, were li ser ziman wê di reng û awayekê weke ku wê bi gotinên bi rengê “Av ji difê herikî./ Bû behra bê serî, bê binî, bê rê û bê derî,/ Êzdanê me ser behrê gefî” re wê were hanîn li ser ziman. Di wê têngînê de wê, weke ku wê di watelêdayinên weke bi têngîna 'bê binî' bûnê û hwd re wê, têngînek sermedî wê bi wê re wê, weke were pênasekirin. Di dewama wê de wê, bi têngîna 'bê rê' re jî wê, li ser temen û renekê fahmkirinê ê weke bi ji xwe re pêşketina wê ya bi temenekê objektîvî ku mirov karibê wê fahmbikê wê bi wê re wê, di renekê de wê were dîtin û wê were fahmkirin.

Li vir wê hevdû têngînên weke ya 'bê binî' bûnê û ya 'bê rê' bûnê ku mirov li wan bi hev re bihizirê wê, di çerçoveyek giştî de wê, têngînek gerdûnî ku ew *ji xwe heya* lê di wê *jixwehebûnê* de wê, destpêk wê dem

bi dem wê hebin wê bi têngînekê wê renekê fahmkirinê a kosmolojikî wê, di mejiyê mirov de wê biafirênê.

Wê demê ku em li ser wê temenê û wê têngîne re wê li wê bihizirin wê çî têngîna kosmolojikî a gerdûnê wê karibê ji me re bi derfet bê ku mirov wê ji wê fahmbikê. Ji xwe di gotina li ser wê de wê, di awayekê de wê rengê wê were fahmkirin. Lê di dewama wê de wê ya ku mirov li wê zêdebikê û wê bi wê re wê werênê ser ziman û wê bibê jî wê, di wê temenê û awayê de wê ew bê ku wê gerdûn ji xwe hebê lê wê hemû afirandin wê di gerdûnê de wê bibin bin. Li ser wê têngîna pêşveçûna li nava wê jî wê dîsa emê serî li qewlê afirina dûnyayê' ê êzdayî bixin.

“Xwedawendê me Rêhmanî,”

“Çar qism ji mefa danî,”

“Pê hebîba Adem nijînî.”

“Xwedawendê me Rêhmanî,”

“Çar qism li fûyê dinê danî.”

“Yek — ave,”

“Yek — nûre,”

“Yek — axe,”

“Yek jî — agire.”

“Xwedawendê me bi fêhme,”

“Dîyar kir şaz û qudûme”

Di nava têngîna afirînê û pêşketinê de wê çar elementên ku wê bahsa wan wê were kirin wê av, nûr, ax û agir wê, di wê temenê de wê, werina rêzkirin û wê werina hanîn li ser ziman. Wê, di wê çerçoveyê de wê ev wê weke çavkanî û elementên bingihîn ên ku wê gerdûn wê bi wan biafirê û wê hebê wê, werina hanîn li ser ziman. Di dewama wê de wê, pêşveçûnên nava wê jî wê bi wan re wê bibê.

Li vir wê dema ku mirov wê, bahsa têngîna afirînê wê bihizirin wê, di wê temenê de wê, bi morfolojikî û wateyîya etimolojikî ku mirov wê karibê şîrovebikê wê, hinek aliyên wê yên ku mirov dikarê bi wan têbigihêjê wê hebin. Minaq wê, di wê temenê de wê, di nîşana pêşî a di wê beşê de ku me girt a bi rengê “**Destûr** da qelemê qudretê,” de wê, wateya ku mirov di wê warê de wê, têngîna ku mirov wateya bi nirxbûnê û bi wê re pêşveçûnê jî wê bi morfolojikî wê karibê ji wê were têgihîştin û fahmkirin.

Li ser wê temenê re wê, têngîna ku mirov wê hinekî ji wê derhênê wê di dewama wê de wê, ew bê ku wê, bi demê re wê, çawa wê pêşveçûn wê dema ku wê bibê û wê nirxbûn wê di temenê bi tîrîtî, têrbûn û hwd re wê,

di temenê fîzîkî û bi wê têngîna wê û hwd re ku wê bibê re wê dikarê wê di reng û awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê.

Li vir wê têngîna felsefeyê wê, hinekî jî wê di temenekê bi ya rengê lêpîrsînê û ankû bi temenê aqilmeşandinê de wê, were fahmkirin bê. Wê di wê temenê de wê, dema ku mirov aqilmeşandinekê li ser wê re wê dikê wê bi wê re wê, di wê têngînê de wê, têrbûn û nirxbûn ku wê bibê wê di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin.

Di mijare felsefeyê de wê, dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê, werênê ser ziman ku wê mijare felsefeyê wê li ser wê temenê wê, di reng û awayekê de wê, dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê, werênê ser ziman.

Wê dema ku mirov wê, bahsa wê, bikê wê, di wê temenê de wê, aliyekê din ê bi wê nîşeyê re wê têngîna mistîkî ku wê di wê temenê de wê xwe di wê çerçoveyê de wê karibê bide dîyarkirin bê. Di dewama wê de azmûnkirinên bi têngîna mistîsîsmê û ankû nepeniyê û hwd re wê, di wê temenê de wê bi wê re wê, were dîtîn. Wê jî wê, di heman qewlê de wê têngîna gîyanê û adem ku wê çawa wê bigihijina li hev û wê dema ku ew gihiştin li wê goştê laş wê bi veje, xwûn di rayan de wê herê û were û wê di dewama wê de wê, jîyan wê bikeve bedenê de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin bê.

Di wê pêvajoyê de wê, dema ku wê, bibê de wê, bi têngîna di navbera wê bûnê de wê weke kalîkek mistîkî wê di wê de wê were şîrovekirin û wê, jî wê bi gotina salixkirina wê re wê ew wê bê hanîn li ser ziman.

“Xwedawendê me Rêhmanî,”

“K’asa sîfê ji Ademi fî anî.”

“Av ji k’asê vexwar, vejîya,”

“Cîda mest bû, hejîya”

Di wê temenê de wê, di temenekê wê, kasa ku wê ji wê were xwartin wê weke kasayek ku wê jîyan wê weke di wê de wê, hebê wê were li ser ziman. Ev têngîn wê di awayekê de wê têngîna ava zimzimê û hwd wê, di rengekê de wê, bi xwe re wê were berbîra me ku wê di wê temenê de wê di rengekê de wê li wê were hizirkirin. Di wateyên bi wê lê hizirkirinê de wê, weke bi paqijî, başî û li xwehatinê û hwd re wê bi wê re wê awayekê wê were hanîn li ser ziman. Ev jî wê di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê ku wê di wê temenê de wê, dema ku em li ser wê aliyê dihizirin wê bi wê re wê di mejiyê mirov de wê bi wê re wê biafirê û were berbîra mirov bê. Li ser wê temen û têngînê wê xwestek jîyanbûnê û vejînê û

pêşveçûnê û hwd wê, di wê de wê were ser ziman. Ew jî wê bi van gotinan wê were salixkirin.

“Goşt jê xwest wî fûhî,”

“Xûn canê wî gefî,”

“Xêret k’ete nav serî,”

Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê ev têtîna wê, dema ku wê li ser têtîna antropolojiya bûyina mirov re wê weke temenekê fahmkirinê wê bi wê re wê, di awayekê de wê bidina mirov re lê wê, di awayekê din de jî wê, bi têtîna gerdûnê weke ku me bi wê re wê di destpêkê de wê hanî ser ziman em, bi wê re jî wê dikarin wê li wê bihizirin û wê werênina li ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê, têtînek gerdûnê a ku wê bi awayekê morfolojikî ku mirov dikarê ji wê bigirê wê bi rengê bi pêşketinê, pêşveçûnê û mazinbûnê a bi xwe re ku wê bijî û di dewama wê de wê binirxbûnê wê bi wê re wê bi têrbûnê wê bibê re wê, bêtê li ser ziman. Ev jî wê weke aliyê yê wê din bê ku mirov wê, di serî de wê, werênê ser ziman bê.

Di aslê xwe de wê, di nava hemû baweriyên de wê, têtîna nepeniyê û ankû ya nayê zanîn wê weke têtînek mistikî wê hebê û wê, di wê temenê de wê, li ser wê bi şewayekê wê serî lê were ser wastandin. Di hinek baweriyên de wê, bi têtîna ku wê mirov bi demê re wê karibê bi aqilê xwe wê lê têtîgihijê û wê fahmbikê wê bi wê re wê were hanîn li ser ziman û di hinekan de wê ew wê hebê ku wê, mirov wê nikaribê wê têtîgihê. Di wê temenê de wê tiştin wê hebin ku mirov ti carî nikaribê wê, lê têtîgihê û wê, derxê li têtîgihîştinê.

Di nava têtîna êzdayî de wê, di awayekê de wê, dema ku mirov wê, li wê dihizirê wê weke ku mirov di çerçoveya ‘qewlê afirina dînyayê’ de dibînê wê ji wê aliyê ve wê, têtîna bi demê re têrbûna bi zanînê û bi wê re hertimî wê gihiştina astên bilindtir ên fahmkirinê û bi wê re wê ya ku mirov di dema xwe ne gihişt wê bi wê di demên piştê wê, bi derfet bê ku mirov bigihijiyê de wê di dîmenekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Ev têtîna û rengê fahmkirinê wê çi karibê bi xwe re wê bide dîyarkirin? Yan jî mirov çi dikarê wê ji wê fahmbikê? Di serî de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê di dewama wê de wê dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê bi têtîne gnostikî ku weke ku em di hemû demên wê xate pêşketinê a êzdayî de wê dikarin kifşbikin wê di dîmenekê di wê rengê û awayekê de wê bi wê re wê xwe di rengê û awayekê de wê weke ku wê karibê bide dîyarkirin.

Di mijare gihiştina li fahmkirinê wê di wê temenê de wê, weke têgînek ku wê bi pêvajoya afirînê re wê, di wê temenê de wê li wê were lê hizirkirin, weke ku wê çawa wê li bûyina bedenê û piştî wê xwestina bi vjina wê re ku wê bixwezê bigihijê gîyanê û bi wê li jîyanê û hwd.

Ev wê, weke şêwayekê fahmkirinê wê bi xwe re wê, di rengekê de wê bi wê re wê werênê li ser ziman. di şêwayê fahmkirinê ê êzdayî de wê li ser wê temenê wê, têgîna objeyê û şubjeyê wê li ser wê temenê wê, di temenekê de wê, rengekê têgînê wê weke ku wê beremberê hebûna hizir û ankû hiş wê, hebûnek afirî a objeyî û hwd wê, weke ku wê bi wê re wê tefkir bikê û wê di wê temenê de wê, were lê hizirkirin. Ev têgîn wê di awayekê de wê, weke têgînek ku wê li ser temenekê bi hebûnê heyî wê bibînê, derkbikê û wê têbigihê wê bi wê re wê, di reng û awayekê de wê karibê wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman.

Di aslê xwe de wê, di dewama wê de wê, têgînek objeyî wê di wê temenê de wê xwe di rengekê de wê bi wê re wê bide dîyarkirin. Di wê warê de wê, di mijare hebûnê û salixkirina wê de wê, di nava êzdayîyê û têgîna wê ya aqilî de wê, hebûna objeyî a heyî wê li ser wê temenê wê di çerçoveya pêvajoyek bûyinê de wê, bi wê re wê salixbikê û wê werênê li ser ziman. Di dewama wê de wê, weke ku mirov wê dikarê wê fahmbikê wê, têgîna bûyinê wê, bi xwe re wê, bi nirxbûna wê re wê, weke ku wê li wê were lê hizirkirin. Mînaq di dewama wê de ku em werênina ser ziman wê ji nava qewlê afirina dûnyayê de wê têgîna “Destûr da qelemê qudretê,” wê ji aliyekê din ve wê ji vê aliyê ve jî wê, karibê bi temenekê morfolojikî me bigihêjênê li rengekê fahmkirinê. Di mantiqê wê têgînê de wê, obje û ankû hebûn wê pêşî wê bibê û wê piştê wê weke ku wê were hanîn li ser ziman wê li ser wê re wê, bidest gihiştina derkkirina wê ya bi hiş û hwd re wê, were fahmkirin. Bînixbûna wê jî wê, di rengekê de wê, weke mirov ji vê aliyekê ve jî wê dûbare wê fahmbikê wê bi têgîna bi watelêkirinê û fahmkirinê û hwd re jî wê di dîmen û awayekê de wê karibê were fahmkirin û bê ser ziman.

Di têgîna bînixbûnê de wê, dikarê wê ji wê aliyekê ve wê di awayekê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Lê di wê temenê de jî wê, li rex wê, çendî ku wê, weke di dîmenekê zelal de wê, were ser ziman di wê temenê de lê wê, lêgerîna bi têgînek mistikî wê di rengekê de wê bi berdewamî wê bi wê re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Di mijare têgîna mistisismê a êzdayî de wê, têgîna ‘kasê’ wê, weke ku me li jor bi têgîna ‘kasê ku adem ji wê vexwe’ û bi vejê’ re wê, were û dibînê. Li deverek

din wê bo ku wê balê were kişandin li ser wê têngîna mistisismê wê bi gotina "K'eremeta k'asê gehiştî bihuştê" re wê, dikarê wê, di dewama wê de wê, werênê ser ziman. Ev têngîn wê di nav baweriyên piştre ên ku wê werina de jî wê bicih bibê ku wê weke ji wê kaseyê vexwartin wê pîroz û deriyê bûhûştê wê bide vekirin û yan jî wê, paqijbikê û hwd re wê bi temenekê wê were fahmkirin. Ev têngîn wê, di wê temenê de wê li ser têngînên weke ava kewserê ku wê weke di lalişê de wê derêvê û hwd jî wê bi wê re bê. Di dewama wê de wê, dema ku mirov wê, bahsa têngîna lalişê bi wê re wê bikê wê, di dewama wê têngîna 'deriyê bûhûştê li lalişê wê, dikarê wê di rengekê de wê bikirpênê û wê werênê ser ziman. Ev jî wê weke aliyekê din ku wê di wê de wê were pênasekirin û wê bi wê re wê, têngînek mistikî ku wê di nava têngîna mistisisma lalişê û ankû êzdayiyê de wê, bê **azmûnkirin** bê. Di wê temenê de wê, têngîna kase ji wê vexwartinê û bi wê gihiştina wê, vejîne û hwd wê, derkeve li pêş. Têngîna 'kasa bi keremet' wê, di wê temenê de wê di nava têngîhên baweriyên piştre ên weke xiristiyaniyetê û manitiyê de jî wê were dîtin ku wê were ser ziman. Wê, di nava mitratiyê de jî wê, were dîtin ku wê hebê. Ji wê kaseyê 'vexwartinê kalkê' di dema pîrozkirinê û ankû 'waftizkirinê' de wê were dîtin ku wê derkeve li pêş.

Li ser wê temenê wê, dema ku mirov wê bi wê re wê bi têngîna mistisismê wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin wê, di mijare di wê de wê bi kûrbûnê re wê, hinek aliyên ku wê bi wê re wê werina lê hizirkirin wê di dewama wê de wê, werina li ser ziman wê hebin. Di mijare têngîna mistisisma êzdayî de wê, di wê temenê de ku mirov di dewama wê de wê, bikirpênê bi têngînên li serê ku me kirpendin re em divê ku dûbare wergerihina li ser têngîna destûra dirrê' ku wê di wê temenê de wê, weke têngînek ku wê di wê de wê li rastteqîniyê û ankû haqiqat wê were lêgerin wê bibê bê.

Di dewama wê de ku mirov wê werênê ser ziman wê di 'qewlê nijyar'ê de wê, bahsa têngîna destûra dirrê' wê bê kirin û wê bi wê re wê li ser çî esasê wê di wê de wê bi kûrbûn û fahmkirin wê bê pêşxistin û bi wê re wê azmûnkirin wê were pêşxistin wê weke rêya wê bi wê re wê bide nîşandin.

"Firwar ji behrê k'ûre,"

"Hilme fâstîye nûre"

"Wê dahir bit destûre"

"Destûre û yasaye,"

"Firwara p'adşaye,"

"Dîfe heqîqet têdaye"

Ev gotinên ku me ji 'qewlê nijyar'ê girtin wê di wê temenê de wê, weke gotinna ku wê li ser wan çar elementên ku ew di temenê fahmkirina gerdûnî de wê, li wan bê hizirkirin û bi wan tefkirkirin û hwd wê were kîrin wê, di wê temenê de wê bi wê re wê werina hanîn li ser ziman bê. Wê, di dewama wê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin wê, li ser temenekê yekitiya bi xwûdayî û ankû yazdanî wê di wê de wê were lê hizirkirin û wê hanîn li ser ziman.

Di nava têtîna zanîna baweriyî a êzdayî de wê, weke ku wê were ser ziman wê, bi gotinên "Xwedê yeke, Xwedêye,/ Hêvênê wî ji sîfeye," re wê jê were bahskirin û wê were hanîn li ser ziman. Li ser wê temenê wê, di yekitiyek xwûdayî de wê, bi wê re wê li wê were lê hizirkirin û wê werênê li ser ziman. Di wê têtîna nepeniya destûrî a gerdûnî de wê, di wê de wê bi regekê de wê were lê hizirkirin.

Li vir di derbarê rewşa têtîna wê ya bi gerdûnî weke bi destûrî ku wê li wê were lê hizirkiriin wê, mirov di awayekê de wê, dibînê ku wê, li ser temenekê 'sermedî' wê li wê were lê hizirkirin. Di wê sermendîya gerdûnî de wê bûn û çêbûn wê bibê. Di wê rewşê de wê ev gotin wê, di warê wê rewşê û rewşa destûrî a gerdûnî de wê, têtînekê wê bidina me.

"Xuha dîfê xunave,"

"Behra bê bine ave,"

"P'adşa k'elekê da nave"

Di navaroka wan rêzan de wê, du têtîna wê di awayekê de wê weke ku wê di zikhev de wê werina ser zîan wê werê dîtin Yek wê, di wê temenê de wê, bi têtîna 'bahra bê bînî' re k uwê were ser ziman wê, taqabûlî têtînek sermedî a bi wê li gerdûnî hizirkirinê bê. Aliyê din jî wê bi têtîna 'padşa kelekê da navê' re wê, di wê temenê de wê, werênê ser ziman û ev jî wê rêgez û ankû destûrek afireandinê bê. Wê di kosmolojiya wê têtînî de wê, di nava wê têtîna sermediyê de wê, hebûna destpêkan ku wê çawa wê bibin û ew wê bi wê re wê, reng û awa wê bidina gerdûnê wê, di regekê de wê bi wê re wê, di awayekê de wê weke ku wê bi wê were lê hizirkirin. Di dewama wê de wê li ser têtîna afirandinê re ku wê li wê were lê hizirkiriin wê di awayekê wê weke ku wê di nava 'qewlê nijyar' de wê, di wê temenê de wê bi têtîna were kîrin. Ew jî wê di wê temenê de wê mirov dibînê ku ew dihê kîrin.

"P'adşa hate suhbetê"

"Bû serwerê coqetê"

"E'firandinê hed û sedê"

Di nava wê têtîna de wê hinek aliyên wê yên din jî ên ku ew dikarin ji wê di çerçoveya wê fahmkirina wê ya asayî de werina fahmkiriin wê hebin. Lê aliyê ku mirov wê di çerçoveya wê têtîna gerdûnê û destûra wê de mirov wê kifşdikê wê li ser wê temenê wê bi wê re wê bi têtînek bûyin, afirîn û ankû li xwe zêdebûnê bê. Bi awayekê wê weke ku wê di wê destûra gerdûnê de wê reng û awa û çerçoveya kûrbûnê û fahmkirinê wê bide dîyarkirin wê ev gotin wê, di dewama wê de wê, di qewlê nijyar de wê werina ser ziman.

"Sif ji nava difêye"

"P'adşaye her Xwedêye"

"Kira fik'inê e'rdêye"

"Hijmar bûye çil sale"

"E'rde neye bi heşare"

"Êta sif nête dîyare"

"Sif jî ji difa wîye"

"Lalişa kaniya Sipîye"

"Bû hêvênê e'rdîye"

Di mijare afirînê de wê, dikarê wê bi wê re wê, werênê ser ziman ku wê têtîna bûyinê wê, di wê temenê de wê, di renekê de wê, li wê were lê hizirkirin û wê weke bi nepeniyekê re wê were lê hizirkirin. Di nava têtîna gerdûnê de a xwûdayî de wê, tiştê ku em bi felsefeyî di wê de kûrdibin wê, di wê rewşê de wê hebê û wê, karibê pirr alî têtînan bi me re bide çekirin. Ew jî wê di wê temenê de wê, têtîna xwûdayî a di gerdûnê de ku wê, xwediyê sîyane afirandinê bê. Di nava qewlê nijyar de wê, li ser wê nûqtayê û mijare wê ya fahmkirinê wê ev gotin wê di deverê wê de wê werina li ser ziman.

"Êftsed sal gîyan yî xave"

"Êft sif hatine hindave,"

"Rûh çima naçîye nave?"

"Bersiva rûhê waye"

"Li ba we her tişt fêwaye"

"Firwar li cem P'adşaye"

"Li bana firwar k'emilî"

"Nûr bû hingivtiye serî"

"Rûh hat gîyan êwirî"

Di hundurê van gotinan de wê, gîyan û rûh wê cihê wê werina bi watekirin û wê, werina ser ziman. Wê weke gotina rûh wê li ser temenê

fahmkirinê wê bi zanînê ku wê di temen û çerçoveyek ontolojikî de wê li wê were lê hizirkirin de wê bi wê re wê were li ser ziman. Wekî din wê li ser rêgezê bi hizirkirin û derkkirin û fahmkirinê re wê, bê salixkirin. Ev wê, di wê temenê de wê, di wê temenê de wê, weke têtînek ku wê bi wê di gîyanê de bicihbûnê jî wê karibê di wê de ew bi xwe re bide çêkirin wê were ser ziman. Di wê rewşê de wê, rûh wê weke temenê jîyanê wê were salixkirin. Lê wê di encama wê têtîna derkkirina ji rastteqînîyê ku wê bikê re wê bê kirin wê were ser ziman. Minaq wê bi gotinên weke “xûn û goşt tev lê gerîya/ rûh hat, adem vejehiya” re wê, were li ser ziman. di wê gotinê de wê bi têtîliya vexwartina amde ji wê tasê bi vexwartina wî re ku wê ew wê rûbide re wê were hanîn li ser ziman.

Li vir bo ku ev baştirin were fahmkirin li vir wê divê ku mirov wê werênê ser ziman ku wê, ev hemû wê di çerçoveya wê destûra gerdûnê de wê bi wê re wê werê ser ziman. Di wê temenê de wê weke destûrek gelemperî wê, derkeve li pêş û wê, çi pêxember weke ku wê di qewlê nijyar de wê were ser ziman ku ew “piştire” hatina wê li gorî wê rêgez pêşxistina û ew rêgez jî wê dirr bin. Wê jî mirov di nava qewlê nijyar de wê bi wê rengê mirov wê kifş dikê.

"Paşî Îsa û Mûsane"

"P'êxemberên e'rdane"

"Wan jî yasa danane"

"Yasa, û Mişûr, û Xete"

"Tev diîfin ji qudrete"

Li vir têtîna destûra gerdûnî wê berî wan û kifşkirina wan ku wê hebê wê, bi têtîna dirrê re wê were ser ziman û wê dema ku ew pêxember jî hatina wê li gorî wê, gotinên xwe bi destûrî û hwd wêpêşbixin û wê li gorî wê werênina ser ziman. Ji wê têtînê wê bi hesanî mirov wê fahmdikê û wê têtîgihê ku wê têtîna destûra gerdûnî wê, weke destûrek weke dervî demî wê, di wê temenê de wê, ji aliyekê ve wê weke ku wê li wê were lê hizirkirin. Wê, di wê çerçoveyê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin ku ew destûr wê, temen û çerçoveya pêşxistinên dibin wê bîafirênê.

Gerdûn wê di wê temenê de wê, li ser çî esasê wê, were û pêşveçûna wê bibê wê, mirov dibînê ku wê bi wê re wê bi zêdeyî wê li ser wê were sekin in û ew wê, were hanîn li ser ziman. Di aslê xwe de wê, di dewama wê de wê, dikarê wê bi wê re wê, fahmbikê û wê werênê ser ziman ku wê têtîna gerdûnê wê bi wê re wê, di reng û awayekê de wê xwe di dewama wê de wê, di reng û awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Ev destûra gerdûnê wê, di gerdûnê de wê, temenê destpêkan bê. Nexwe wê, bi têngîna sermedî ku wê li wê were lê hizirkirin wê ji xwe wê weke ku me li jor wê kifşkir wê, gerdûn wê weke 'jixwe ew heya' wê bi wê were lê hizirkirin û wê were hanîn li ser ziman. Di deverek 'qewlê şêx bekir' de wê, di wê warê de wê têngînek di derbarê wê ji xwe hebûna wê, bi gotinakirina wê dibê. Ew jî wê di wê temenê de wê bi gotina "'P'adşê min dif ji xwe çêkir" re wê were ser ziman. Di wê têngîna 'jixwe çêkir' de wê, dikarê wê di serî de wê, ji sê wateyam têbigihê. Yek wê weke ji xwe dabê destpêkirin û çêkirin û bi wê re wê, xwe di gerdûnê de wê weke hebûna wê destûra dirrê bi watekirinê bikê re wê karibê were fahmkirin bê. Ya din wê, li ser temenê ku wê gerdûn wê ji xwe wê hebê û ew ji wê jixwebûna wê ew dihê kifşkirin û çêkirin û ew weke jiwebûya weke ji xwe çêbûya û hwd re wê, karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Aliyê din ê sêyem jî wê bi têngîna destûrî a weke bi hebûna destûrê re wê, weke bi wê re ew destpêk bûya û ankû di wê temenê de ew piştî ku ew bûya êdî ew hebûya re wê, werênê ser ziman bê. Dîsa di heman qewlê dawî ku me navê wê hanî ser ziman ê 'qewlê şêxûbekir'ê de ku wê were ser ziman wê bi têngîna xwûdayî re wê, li ser wê temenê wê bi gotina "Dif t'exte, P'adşayê min lê girtîye mik'ane" re wê were ser ziman. Ev gotin wê, hinekî wê, di wê temenê de wê rengê wê rewşa gerdûnê û fahmkirina rêgeza wê, di awayekê de wê, di zane min de wê zelal bikê. Wê di wê temenê de wê, temen û çerçoveyek fahmkirinê wê bide çêkirin ku wê ji xwe gerdûn ew ji xwe heya, bê. Li ser wê temenê wê, di dewama wê de wê bi têngîna ya ku mirov bi berdeyamî li wê têbigihê ku wê di wê gerdûnê de wê, kifşkirina destûra wê ji wê û di wê de wê temenê sazûmana wê bi wê re wê, were kifşkirin û ser ziman. Ew piştî ku ew dihê kifşkirin û pê de wê, êdî wê, gotina "Dif t'exte, P'adşayê min lê girtîye mik'ane" wê, li ser wê temenê wê êdî wê bi têngînek hişmendî û fahmkirina wê ya bi çerçoveya destûra gerdûnê de wê weke ku wê, wateya wê xwe di reng û awayekê de wê weke ku wê êdî wê bide diyarkirin û wê êdî wê were fahmkirin û bibê.

Weki din li ser hebûn, heyîn û bandûra xwûda ku wê di nava gerdûnê de wê bi dengê ji jê wê gerdûn bi tevger bê wê, di 'qewlê zabûnî meksûr' wê were ser ziman. Di wê temenê de wê, rewşa afirandinê û pêşketinê wê, ji aliyekê ve wê, bi temeneê objeyî û ji aliyê din ve wê bi hebûna şubjeya wê re wê, biafirê re wê, werênê ser ziman. Minaq em ku wê têngîna dengê wê weke sedem û bingihê tevgerê wê di wê de wê, were pênasekirin wê, weke ku wê di heman 'qewlê zabûnî meksûr' de wê were

pênasekirin wê, deng wê weke heyinekê objeyî wê di awayekê de wê, weke ku wê bê dîtin. Di dewama wê de wê bi wê re wê li ser wê re wê bi wê re wê were lê hizirkirin.

Di nava kurdan de wê heta roja me jî wê mijare dengê wê, di rengekê de wê, bi teybetî wê, were pênasekirin û şîrovekirin li ser wê temenê wê weke ku wê were bilêvkirin wê gotinên weke 'piştî ku deng derket û pê de wê, ew deng wê ji holê neçê, mirov wê nikaribê wê weke tişteke nebûyi wê bibînê.' Di dewama wê de wê, bi gotinên weke ku wê were hanîn li ser ziman wê, deng wê di wê temenê de wê, weke hebûnek bi fîzîkî a objeyî ku wê derkeve û wê, bibê bê. Lê li vir wê tişteke din wê weke ku em di nava 'qewlê zabûnî meksûr' û hin qewlên din ên êzdayiyan de têdigihin wê ew bê ku wê, di nava deng de wê weke di rengekê mijare obje û şubjeyê wê, weke ji wê were lê hizirkirin. Şubje wê weke têginek bi hiş û hişmendî wê, bi wê re wê, temenê wê, were biê û wê bi wê re wê bibê. wekî din wê dikarê wê bi wê re wê ji aliyekê din ve wê, bi wê re wê li wê bihizirê wê, deng wê, ya ku wê dide kirin wê weke mijarên weke biryarê, wîne, bi hebûnê re ku wê bi temen û bingehê bi hiş wê bibê wê karibê wê li wê bihizirê û wê werênê li ser ziman bê.

Mijare dengê wê di hinek olên din ên asyayî de jî ên weke hinduismê wê bi têngîna 'manta' wê weke destpêka wê ya bûyina gerdûnê wê were pênasekirin û wê were hanîn li ser ziman. Di dewama wê de wê bi wê re wê, deng wê weke destpêka bûyinê wê, bi wê re wê, bê lê hizirkirin. Ya ku wê li gorî êzdayiyan wê navaroka deng wê bi dîyar, wate û sazûman bikê wê, hiş bê û wê, ew jî wê, weke têginek ku wê dervî wê, di wê de ku wê bijî bê.

Wê dema ku em dibêjin dervî wê, di wê temenê de wê dikarê wê ji gotinê wê fahmbikê ku wê, hiş wê weke hebûnek objeyî ku wê di wê temenê de wê, weke were li laş wê li wê were lê hizirkirin. Hişê saf wê di wê temenê de wê hişê ku ew hê bi fîzîkî û bûjenî ew bi awa û darêjkî nebûyi wê karibê wê, di wê temenê de wê bi wê fahmbikê. Ya ku wê, darêjk bûyi jî wê weke hişê ku wê di wê temenê de wê bi wê re wê, di rengekê de wê, weke ku wê, bûbê bê. Li ser wê re wê, gotina zelaliyê wê bi bingehê hebûnê wê weke peyvek ku wê were fahmkirin bê. Di wateya gotina zelaliyê de wê, di wê temenê de wê ew wê di serî de wê, hebê ku wê, ya ku ew heya ew bi hiş were derkkirin, li wê têgihiştin bibê, bi wê fahmkirin bûbê, mirov weke ku wê bi zimanekê hesanî wê were gotin ku ew zanibê ku ew çî ya û ankû di wê de çî weke ku ew dihê li ser ziman bê wê bi wê re wê were fahmkirin bê.

Di wê temenê de wê, di nava gotina safîtyê û ya zelaliyê de wê, cihêbûn li ser wê temenê wê di rengekê de wê di wateyê û li wê bihişbûnê de wê xwe di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Em wusa têdigihijin ku wê li ser mijare gerdûnê wê di nava êzdayiyê de wê, bi zêdeyî wê di temenekê de wê aqilmeşandin wê were kirin. Qewl wê di zikhhev de wê hem têngîna wahiyî wê bihawênê û hem jî bi wê ya aqilmeşandinê a aqilî wê bihawênê. Ev wê bi rengê hizirkirina wê re wê, di temenekê gnostikî de hem wê di temenê bi kûrbûnê û fahmkirinê û hewldanên fahmkirinê re wê bigihênê li awayekê û hem jî wê bi temenekê teorikî wê, mijarên gerdûnî, dînyayî civakî, keseyetî û rûhanî û hwd wê, li ser temen û esasê wan wê bi teorizekirina wan re wê, di temenekê rast de wê bikê ku ew wê fahmbikê û wê, werênê ser ziman. Weke ku mirov wê, dibînê ku wê çawa wê bixwezê li ser temenekê dagerî wê, xwediyê şewayekê fahmkirinê a bi salixkirinê jî bê wê, di wê rengê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Qewl wê weke nerîna bi aqilî a li dînyayê, jîyanê û hemû mijarên din ên dînyawî û ne **dînyawî** jî bê. Qewl wê weke temenê fahmkirinê ê bi wê fahmkirinê wê bê lê nerîn û wê di wê temenê de wê bibê temenekê têgihiştinê a bi wê re jî. Di mijarên gerdûnî de wê, di wê temenê de wê, mirov dibînê ku wê, di nava jîyanê de wê bi wan re wê di ahengekê de wê çawa wê, bi têtikiliyek fahmkirinê wê were hanîn li ser ziman wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin û wê were hanîn li ser ziman. Di dewama wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê di serî de wê fahmbikê û wê werênê li ser ziman ku wê mijare fahmkirinê a gerdûnê wê, li ser temenekê rêgezî û ankû destûrî wê bi wê temenê wê weke ku me li jor hanî ser ziman re wê, fahmkirina wê bi wê re wê bi lê hizirkirinê re wê bibê û wê were lê hizirkirin.

Li vir wê, hinekî din wê weke ku me li jor hanî ser ziman mijare destûra dirrê wê divê ku em hinekî li ser wê bisekin in. Weke ku mirov wê kifşdikê wê weke têngînek zêde giring ku wê navenda fahmkirinê û têngîna gerdûnê wê, bi wê re wê, were lê hizirkirin. Di aslê xwe de wê, di wê çerçoveyê de wê, têngîna destûra dirrê wê weke ku mirov wê dibînê wê, weke temenê hemû bûyina gerdûnî wê di wê de wê, li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Li ser wê temenê ji xwe re wê heyîna wê ku mirov wê bi wê temenê wê di rengekê de wê li wê bihizirê wê, di dewama wê de wê, bi wê li gerdûnê wê, were lê hizirkirin.

Li vir wê, di nava têngîna gerdûnê û deestûra dirrê de wê, hev fahmkirinek wê, di temenekê objektiv de wê were dîtin. Lê di dewama

wê de wê aqilê xwûdayî û pêşketina wê di nava wê têngîna gerdûnî de wê weke temen û çerçoveyek afrîner a şubjeyî wê, li wê were lê hizirkirin. Di wê temenê de wê, li ser wê temenê wê ev gotinên ku wê, di 'qewlê şêxûbekir' de wê were ser ziman wê hinekî li ser wê esasê wê mijarê di fahmkirinê de wê zelaltir wê bikê.

"Dif ji kelîma P'adşê ye"

"Xerqe derk'eftî jêye,"

"Dayîm mêra silavîye lêye"

"Dif ji k'ilîma P'adşê ye"

"Xerge derk'eftî jê ye"

"Dayîm mêra silave lê ye"

"Dife ji k'ilîma P'adşê"

"Xerge Şixadî derk'etîye jê"

"E'wlinda mêra silam elê"

"Ku ji difê derk'eftî xerqe"

Di navaroka van gotinên hêja de wê, têngîna xwûdayî wê weke têngînek şubjeyî a bi wê hem wê aliyê wê yê fahmkirinê wê biafirênê û hem jî wê bi aliyê din ê afirandinê wê bi xwe re wê biafirênê. Di wê çerçoveyê de wê li ser wê re wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di nava têngîna wê ya gerdûnî de wê aqilê xwûdayî wê weke aqilekê pirralî ê hem fahmkirinê û hem bi wê lê hizirkirina temeneê bûyinên di wê de wê biadfirênê. Di nava bûyin û aqil de wê, di nava hundurê gerdûnê de wê dualiteya afirînê û mudahaleyê li rengê pêşveçûna wê û hwd wê bi wê re wê, weke ku wê bi wê were tefkirkirin û li lê hizirkirin.

Di mijare gerdûnê û aqilê xwûdê de wê, di nava têngînen berî de wê, gelek têngî wê bi pêşveçûnên nava wê re wê, weke hem encama wê û hem jî wê weke destpêka wê bi wê re wê bidina destpêkîrin û wê werênina ser ziman. Heta ku ew wê ew yeka xwûdayî wê, di wê temenê de wê weke rêgezê û ankû destûra wê, di renekê de wê bi wê were lê hizirkirin û wê fahmkirin. Di nava pêvajoyên felsefeyê de wê, di demên kevnera ên helenikî de wê, piştî bi hinekê pêşveçûnên weke yên bi platonvanên nû re wê li ser wê temenê wê di renekê de wê, bihizirin û wê, di yekiyetekê de wê, hebûna xwûdê ku wê şîrovebikin wê, bi wê yekê' re wê, ew weke çavkaniya gerdûnî wê werênina ser ziman. Di wê têngîna platonvanên nû ankû platinius de wê, zêde nezealalî wê di rengê ku ew wê, yekê di rêgezî di hundurê gerdûnê de wê, weke rêgeza pêşketinê wê werênê ser ziman û yan jî wê, di awayekê de wê weke destpêka gerdûnê ku wê ji wê bibê wê werênê ser ziman. Di felsefeya

baweriya hindiuyan de wê, destpêk wê bi dengekê xwûdayî ê bûyî de wê bidina destpêkirin. Lê hinek têngînên ku wê, weke wê hebûna gerdûnê ku ew ji xwe heya ne hatiya afirandîn û ne jî ne nehatîya afirandin û hwd re wê ew wê werênina ser ziman.

Li vir em wê dibînin ku wê têngîna gerdûnî wê mijare zêde giring a hemû baweriyên ku wê li ser wê bê hizirkirin. Wê ew jî wê bi têngîna razber a xwûdayî re wê li wê were lê hizirkirin û wê bê xwestin ku ew bi wê re wê werênina ser ziman. Di wê temenê de wê, di awayekê de wê, filosofên weke spinoza ku wê, di dema navîn a serdema navîn de wê, werin û derkevin wê di rengekê de wê, mijare gerdûn û xwûdayê wê di heviyekiyekê de wê, werênina ser ziman. Hinekî jî wê di wê temenê de wê, dema ku em wê rengê spinoza wê li wê dihizirin wê dibînin ku wê ev têngîna êzdayî a gerdûnî ku wê, gerdûn wê ji xwe wê hebê û wê di wê de wê, temenê hemû tevger û bûyinê wê bi hebûn û aqilê şubjeyî wê hebê hebûna xwûdê wê weke aliyê wê yê din ê ku ew bi wê were fahmkirin wê di dîmenekê de wê şîrovebikin.

Di wê temenê de wê, di aslê xwe de wê ya ku wê ji wê rengê fahmkirinê wê derkeve li holê wê di reng û awayekê de wê weke ku wê ew bê ku wê, gerdûn wê, çendî ku wê ne berhemek xwûdayî bê wê wilqasî jî wê weke berhemek xwûdayî wê, xwe di awayekê de wê, bide dîyarkirin. Ev nakokiya di wê fahmkirinê de wê, wê, di rengekê de wê, li ser wê temenê wê me bigihênê têngîna gerdûnê a objeyî û têngîna gerdûnê a şubjeyî ku mirov wê di dewama wê de wê bi wê re wê li wê bihizirin û wê bi wê re wê werênina li ser ziman. Li vir wê, weke ku wê ji wê bi hesanî wê karibê were fahmkirin wê xwûda wê hebûna aliyê şubjeyî wê di wê de wê weke ku wê biafirênê wê di dîmenê fahmkirinê de wê xwe di rengekê de wê bide dîyarkirin. Ya ku wê piştî di demên felsefeyê de ku wê di awayekê de wê bi fahmkirinên mirov re wê xwe di nava felsefeyê de wê bide dîyarkirin û mirov wê bi wê re wê bihizirê ku wê hebûna xwûdê tenê ji aqil û pê de ne tiştêkê din a' û ankû hebûna xwûdê tenê aqilek a' û hwd. Di dewama wê de wê bi wê rengê wê gotinên ku wê werina ser ziman wê, di rengekê de wê, bi wê re wê, werê fahmkirin.

Aqilê xwûdayî wê bi aliyên xwe yê mistikî û hwd wê, hertimî wê di wê temenê de wê bi mirov wê aliyekê bi azmûnkirina wê bide çêkirin. Di wê rengê de wê, mirov wê li ser wê re wê bi wê li wê bihizirê û wê bixwezê ku ew wê fahmbikê. Azmûnênkirinên bi aqilê xwûdê wê, di wê temenê de wê, di rengekê de wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê karibê wê di reng û awayekê de wê, werênê li ser ziman bê.

Di teolojiya mistikî de wê bi wê bi kifşkirinên ku wê hewl were dayin ku ew werina kirin wê di wê temenê de wê bi aqilê gnostikî û hwd re wê, di awayekê ku wê bi wê re wdi ahengekê de wê bihizirê, û aqil bimeşênê û hwd re wê xwe bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê, di nava wê teolojiya mistikî de wê hebûn wê, hertimî wê aliyên wê yên ku mirov wê li ser ya ku mirov wê kifşkirî re wê hebê. Wê di wê temenê de ku wê di çî demê de jî bê wê, sînore fahmkirinên me yên bûna wê li ber yên ku ew hena wê, hertimî wê gavekê wê li gorî wê têngîne wê li şûn bin. Ber vê yekê wê, tişt wê, weke xwe wê hebê û ankû wê ji wê xwebûnê û an jî xwetiye wê cihêtir bê wê, weke aliyên ku wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin.

Di pêvajoya gûharênên fîzîkî, bûjenî û hwd de wê, her ast, rada, pîvan û hwd wê, weke têngîna ku wê di wê demê de wê ji aliyekê ve wê karibin werina fahmkirin. Di wê rengê de wê, ew wê, di her demê de wê bi têngîna gûharênê wê bibê. Di wê rengê de wê têngîna gûharênê wê, hertimî wê, pêvajoyek fahmkirinê wê li ser temenekê şubjektiv wê di wê temenê de wê di xwe de wê esasbigirê û wê bi wê re wê bihizirê bê. Di nava têngîna gûharîne de wê biqasî ku wê hebûna fîzîkî û bûjenî wê hebê û wê karibê di rengekê de ew bi wê re were kifşkirin û hanîn li ser ziman jî lê wê, ji aliyê din ve jî wê, karibê vajî wê tenê bi aliyê hizrî û şubjeyî bi tenê ve bi sînore fahmbikê. Ber ku wê, hebûna fîzîkî û bûjenî wê hertimî wê bi gûharê û wê weke xwe nemênê. Her rewş wê, carekê wê weke wê ew bibê. Ti carî wê ducar wê dúbare bûyina wê nebê. Ev wê di nava xwezayî û pêvajoyên wê bûyin û xwe dewrûdayimkirina wê û hwd de jî wê, di wê temenê de bê ku mirov wê, karibê wê di wê rengê de wê bi wê re wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Ya ku wê carna wê 'weke ya din' a berê û ankû ya ku wê piştire bibê jî wê tenê wê weke dîmenekê wê bimênê. Lê ya ku ew bû wê, weke xwe bixwe bê. Wê di wê temenê de wê, ew wê, weke xosletekê wê yê bûnê ê bi dem, mekan û wê hebûna wê ya fîzîkî û ankû bûjenî û hwd re wê, karibê wê di wê temenê de wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê li ser ziman bê.

Dema ku mirov wê bahsa rewşa fîzîk, dem û têngîna wê ya bi gerdûnê re wê bikê wê, weke bi 'qewlê taxtê' re ku wê bahsa têngîna afirandinê wê bikê û wê di wê de wê, dema ku mirov di wê de kûr dibê wê, bi hinek rêgezên fîzîkî û kifşkirina wan re wê, karibê kifşbikê. Li ser wê temenê wê, rêgzên fîzîkî û bi gerdûnî wê, dema ku wê, li wê were lê hizirkirin wê, di wê temenê de wê li ser temenê wê yê bi bûyin, heyîn û rewşa wê ya bûjenî re wê, karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di mijare têngîna hebûnê de wê, dikarê wê weke aliyekê wê yê din jî wê werênê ser ziman ku wê mijare hebûnê wê di wê temenê de wê, bi têngîna dirrê´ re wê, weke ku mirov wê, dibînê wê li ser temenekê heyîna wê re wê bi wê re wê, werênê ser ziman. Wê bi wê re wê bi têtîkiliya nava wan re wê weke ku wê, di nava ´qewlê ard û azman´ de wê, bi têtîkiliya nava azman û ardê ku wê bi hevdu re wê di ahengekê de wê were şîrovekirin re wê bê hanîn li ser ziman.

Di qewlê ard û azman de wê, bahsa hinek rêgezên xwezayî ên bi fîzîkî û rûdana wan û ku wê çawa wê bi wê re wê pêvajoya bûyin û heyînê wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê bide domandin re wê werênê li ser ziman.

Ji wê aliyê ve wê qewlê ard û azman wê, direngê de wê, dema ku mirov ji wê aliyê ve wê li navaroka wê bihizirê wê, di wê çerçoveyê de wê, çerçoveyek giring a fahmkirin wê bi kombinyona nava wan ku wê bixwezê wê bide rayistin li ber fahma mirov re wê, karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê têngîna jîyanê wê, di wê temenê de wê, di wê rengê de wê bi wê rengê wê xwe di dewama wê de wê çawa wê bibê wê, hewl were dayin ku ew were fahmkirin. Di navaroka qewlê ard û azmên de wê, têngîna bûyinê wê bi rêgeza fîzîkî a bi têtîkiliya bi hev ve girêdayî re wê ku wê di wê de wê ´ard û azman wê weke xwşk û bira bi hev ve girêdayîna´ re wê, di rengê de wê pênasibikê û wê li ser wê temenê wê yê li hev hoyandî a bi rewşên wan ên fîzîkî re wê, di rengê de wê werênê ser ziman.

Di mijare fahmkirina têtîkiliya nava ard û azman de wê, di temenê hebûna jîyanê, şînbûnê û hwd de wê, bibê. Li ser wê temenê wê, ev têtîkiliya nava wan wê, di wê temenê de wê, weke ku wê, di qewl de wê, were pênasikirin wê, li ser temenê baran, ba, û rohnîyê û kombinyona nava wan a didina li ardê û bi wê ard dibê û di wê de jîyan dibê û hwd re wê, di rengê de wê li ser wê bisekinê û wê werênê ser ziman.

Di nava têngîna qewlê ard û azman de wê mijare têngîne wê di wê temenê de wê, di têngînek fîzîkî de wê, werênê ser ziman. Lê wê dema ku mirov wê hinekî di wê de wê bi kûrbûna wê re wê hinekî di wê de pêde diçêt bi fahmkirina xwe re wê li ser wê temenê wê hinek rêgezên xwezayî ên fîzîkî wê li ser wê temenê wê re wê, mirov wê karibê têtîbigihê û derkbikê. Di dewama wê de wê, dikarê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê di dewama wê de wê werênê ser ziman ku wê, mijare têngîna fîzîkî wê, tişt wê, çawa ew heya û bi wê hebûnê bûyin dibê û hwd re wê, di wê temenê

de wê li ser têkiliya azman û ardê re wê, di awayekê de wê bê xwestin were hanîn li ser ziman. Rêgez û aliyê pêşî ê ku mirov ji wê kifşdikê bandûra li hev a bi fîzîkî û bi wê re bûyina awayên darêjkî ên ku ew di wê temenê de wê bi wê re wê çawa wê, di reng û awayekê de wê bibin.

Di mijare rewşa jîyane li dûnyayê û ankû li ser rûyê ardê de wê, di wê temenê de wê, li gorî wê têgînê wê elementa rohnîyê wê, weke element û têgînek giring a afrîner bê. Wê, di wê temenê de wê, di wê nava ardê de wê, bi wê dayîna wê û hatina ba û baranê re wê çawa wê jîyan biafirê wê li ser wê temenê wê, li ser wê bihizirê û wê werênê hanîn li ser ziman. Di dewama wê de wê weke aliyekê wê yê din jî wê mijare têgîna jîyanê û wê kombinyona wê ya ku ew li ser wê temenê wê bi wê re wê bibê û wê, kaeribê wê li ser wê temenê wê yê ku ew di nava xwezayê xwe de dibê de wê, fahmbikê û wê werênê ser ziman li ser ziman. Di hebûna jîyanê de wê, pêvajoyên jîyanê ku ew bûn û piştê wê li ser wê temenê wê, têgîhên ku wê pêvajoyên wê yên bûyînê wê di wê rengê de wê di rengekê de wê bi gotin bikin hem wê di nava wê qewlê ku me li jor navê wê hanê ser ziman ê qewlê ard û azmên û hin qewlên din de jî wê karibê di awayekê de rastî wê werê.

Qewl û di wan de şîroveyên civakî

Di çerçoveya têgîna gerdûnî de wê dema ku mirov wê, bixwezê wê bi zêdeyî hê wê werênê ser ziman wê dikarê wê bibêjê ku wê aliyên wê yên din jî ku wê karibin wê di dewama wê de wê wê bi aqilekê felsefeyî û rasyonali ku wê karibin werina hanîn li ser ziman wê bibin.

Di mijare fahmkirina hebûnê, jîyanê, pêvajoyên wê yên pêşketinê û hwd de wê, weke xateka fahmkirinê wê têgîna qewlên êzdayî wê xwe bidina dîyarkirin. Li ser wê temenê wê dema ku em minaq pêvajoyên dîroka baweriyê ji demên wê yên berê ên kevnera û heta demên piştê jî wê, ji adem, nûh, musa û heta îsa û hwd wê, bi gelek aliyên din re wê, heta demên islamê û hwd jî wê di awayekê de wê dem bi dem wê di wê de wê, qaydkirinên ku wê bîn kiriin wê bibin. Ji wê rengê şîroveyî û hwd ên bi qewlî ku mirov karibê wê fahmbikê wê, di wê temenê de wê, di rengekê de wê, weke ku mirov di têgîna 'zendê' a avêstaya zerdeşt de dibînê û ankû bi têgîna 'zenê' a bûda ku wê bibînê û hwd re wê her rewş û demê wê di xwe de wê bi qaydkirina wan re wê, werênê ser ziman re wê, dîmenekê bi wê rengê wê bi têgîna qewlan re jî wê were dîtin.

Di nava qewlan de wê, wê bi têtînî wê weke van aliyên ku me hanîna li ser ziman wê gelek aliyên din ên rewîstî û hwd jî wê bi têtînî wê werina ser ziman. Ev jî jî wê bêgûman wê pêwîst bin ku ew li gorî ku ew dihên li ser ziman ew bèn şîrovekirin û teoriya ku ew di wan de di wan temenan de dihên ser ziman li ser aqilekê hemdem û hwd re wê, di wê temenê bi şîrovekirinê û hanîna wê ya li ser ziman re wê, weke aliyekê bi pêwîstî ê bi fahmkirina wê re jî wê weke pêwîstîyekê wê xwe di dewama wê de wê bide dîyarkirin.

Ev wê ne tenê wê weke aliyekê bi wê di wê de wê yê kûrbûnê bê wê di dewama wê de wê weke aliyekê din ê ku wê, didewama wê de wê, temenê wê yê jîyanî û rengê wê yê jîyanî ku ew li ser rêkûpêk û rewîstî ku ew çawa wê dibînê wê bi wê re wê, di dîmenekê de wê bi wê re karibê were rayistin li berçav.

Ev alî jî wê di dewama wê de wê, pêwîst bin ku em werina li ser ziman. Lê li vir emê mijare xwe di wê çerçoveyê de wê hinekê tang bigirin û wê, di wê temenê de wê, hinek aliyên di wê temenê de wê bi çerçoveya wê ya civakî re wê, li ser temenê wê re wê li wê bihizirin û wê werênina li ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê mijare civakê wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring bê ku em di wê temenê de wê bi berdewamî em li ser wê bisekin in bê.

Li vir wê di serî de wê, dîsa wê çavkaniya me têtîna qewlî bê. Wê dema ku em ji aliyê têtîna civakî ve wê, li wê dinerin wê, di temenekê hizrî û baweriyî de wê li ser çerçoveyek kevneşopîyî wê were dîtîna ku wê, çerçoveyek hizirkirinê wê bi qewlên êzdayî ên weke 'qewlê civatê' re wê were dîtîna. Di destpêkê de wê, bi van gotinan wê werê hanîn li ser ziman.

"Civatê cumleta"

"Heke we divêt bibînin hîkmeta,"

"Dêguh dene qewlê heqîqeta"

Ev wê, di wê temenê de wê, di navaroka wê de wê, li ser têtînek rastteqîn re wê bi wê re lê hizirkirin wê, weke têtînek hizrî a felsefeyî a gnostikî jî bê. Di nava têtîna wê qewlê civatê de wê di serî de wê, di destpêkê de wê pêşniyara gûhdarkirina li hev û gûhdana li hev wê, were kirpendin û wê were hanîn li ser ziman. Di dewama wê de wê bi gotinên weke 'heke wê divêt bibînin xêra, dêguh dene qewlê mêra'. Ji wê têtîna wê mirov çi dikarê wê di destpêkê de wê di wê çerçoveyê de wê ji wê fahmbikê? Ya ku mirov wê, di wê temenê de wê ji wê fahmbikê wê pêşî wê di awayekê de wê mijare hev fahmkirinê û têtîliyê li ser temenê xweşbînî wê weke têtînek morfolojikî ku mirov wê ji wê têtîgihê bê. Di

aslê xwe de wê dema ku em bi têngînî û nerînek felsefeyê li çerçoveya têngîna qewlê civatê dinerê wê, dibînê ku wê weke xwediyê çerçoveyek pergalek civakî a rewîstî a pêşketî ku wê hemdemîya wê hertimî li ser esasê başî û qanciyê re wê xwe biafirênê bê. Di wê temenê de wê, xoslsetê qanciyê wê di wê çerçoveyê de wê, weke aliyekê wê yê ku mirov wê di dewama wê de wê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê bi wê li wê bihizirê bê.

Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, weke ku wê, li wê were lê hizirkirin wê di dînya xwe de wê bi menewiyeta xwe re wê, çawa wê li ser temenekê baş wê bijî wê, di wê de wê balê bê kişandin li ser wê, Ji wê aliyê ve wê mijare civatê wê, hertimî wê çawa wê bi ber başbûnê ve wê biçê wê li wê were lê hizirkirin.

Hinek rêgezên ku wê, li ser temenê civakî ku mirov ji nava qewlê civatê' dê digihê wê di rengekê de wê ew bê ku wê, çawa wê, başî, qancî, rastîfî, dûrûstî, mêranî, di gotina xwe de bûyin û hwd wê weke rêgezna wê xwe bi wê re wê di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Di dewama wê de wê, dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare dûrûstbûnê û rastbûnê wê di wê çerçoveyê de wê, li wê were lê hizirkirin. Her wusa wê, di temenê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Di nava jîyane civakê de wê, mijare rengê hevdû fahmkirinê û tékiliya nava hizirkirinên cihê wê, di rengekê de wê, mirov dikarê wê di rengekê weke şîroveyên qewlan ên li ser baweriyên cihê re ku wê bèn kîrin re wê ji wê re wê weke temen û têngînekê wê bikirpênin û wê werênina ser ziman.

Di têngîna qewlê de wê, di rengê şîroveyê wê yê bi demê re de wê, dikarê wê werênê ser ziman ku wê, weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê, bide dîyarkirin ku wê mijare kirpendinên cihê wê di wê temenê de wê bi wê re wê bibê. Lê êzdayî wê, di awayekê de wê xwediyê têngînek civatî a xort û di nava xwe de bi serwerîyek giştî ku wê werênina li ser ziman bê.

Di wê temenê de wê li ser wê temenê û cewherê re wê li wê were lê hizirkirin û wê were hanîn li ser ziman. Di mijare erkanên civatî de wê, mirov dibînê ku wê li ser temenekê di dewama wê de wê di "qewlê cima' cimae'ta" de wê, were ser ziman.

"Gudar bin ji gudêra"

"Dibêjime xwedanê xêra,"

"Werin guh bidne qewlê mêra"

"Dibêjime we dîwanê xasa,"

"Rê û bera, fênaşa,"

"Rêbera, fêfera"

"Ebabet bikin her pênc fera"

Di wê de wê, rêya gihiştina fêrbûnê û bi wê re wê çawa wê rêya xwe dîtîne wê bi wê bikê re wê ji aliyekê ve wê li ser wê bisekinê. Di demên serdema navîn de wê dema ku wê bahsa civakê wê were kirin wê, kes wê çawa wê li ser temenekê baweriya xwe wê girêdayî bê wê bi wê re wê rêya rast û rêya xwe ya bi aqil wê bibîne wê were lê hizirkirin. Pergale baweri û civatî wê, di awayekê de wê li ser rêgezên rewîstî û hwd re ku wê bi wan bijî re wê di zikhev de wê, di rengê de wê weke ku wê bijîn û wê, di wê temenê de wê, werê li holê. Di mijare civakê de wê, mijare fahmkirinê wê, di wê, di demên piştre de wê, weke ku mirov wê dibîne wê bi pêşketina zanîne re wê, têgîna zanîne wê hin bi hin wê pêşkeve û wê derkeve li pêş. Bi wê re wê civak wê bi civatiya wê re wê ne tenê wê bi rêgezên olî lê wê bi çerçoveya wê ya giştî re jî wê were dîtîne û wê li wê were tefkirkirin. Li ser wê temenê û çerçoveyê de wê bi aqil fahmkirina civakê wê êdî wê, pêşkeve. Rewîst wê teorizekirinên bi wê re ku wê di destpêk demên hemdem û di demên piştre de ku wê bibin de ku wê werina ser ziman re wê, di aslê xwe de wê, weke aliyekê ku wê li ser wê temenê wê, temenê jîyanê wê biafirîne wê bi wê re wê li wê were nerîn. Di demên pêşî en serdema navîn de wê, rêgezên rewîstî ku wê di nava yên olê de wê weke mijarna jêrîn wê werina dîtîne û hildan li dest wê, di demên dawî en serdema navîn û di dewama wê de wê, di demên hemdem de wê, weke rêgezên giştî bi pergali ku wê, têgînên baweriyî û olî û hwd jî wê hildana li nava xwe wê, di reng û awayekê de wê weke ku mirov wê dibîne wê êdî wê pêşkevin û wê derkevina li pêş. Li ser wê temenê wê bi derkkirina rastiyê û li ser wê re gihiştina manaya wê, weke aliyên ku wê bi wê re wê were lê hizirkirin bê. Aqil û fahm wê li ser wê temenê wê rêya wê bihiş pêşkeve û wê derkeve li pêş. Wê, di dewama wê de wê, hebûna civakê wê weke çerçoveyek rewîstî wê bi wê re wê, were **jîyankirin**.

Bi şîroveyên civakî re lê hizirkirina pêşketina têgînên rewîstê, xweşbînîyê, wijdan û sabirê wê, di nava têgînên qewlan de wê, were dîtîne. Li ser wê temenê û çerçoveyê re wê, çerçoveyek têgînî a bi têgîna civake rewîstî wê, bi wê re wê bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê, di wê temenê de wê, têgîna civake rewîstî wê, di awayekê de wê weke çawa xwe dana li pêwîstiyên baweriya xwe wê bi wê re wê di rengê de wê bide dîyarkirin.

Di nava tégihên civakê re wê, mijare rewîstê wê, di temenekê weke di rewşa xwe de jîyankirinê re wê, ji aliyekê ve wê, bi wê rengê wê were ser ziman. Lê ji aliyê din ve jî wê bi nêht û nîyet û tékiliya baş a li hemberî hevdû ku wê bide nîşandin re wê were ser ziman. Di wê çerçoveyê de wê tégîna rewîstê wê bi awayê jîyanê ve wê, girêdayî wê weke rengê fahmkirinê wê xwe bide dîyarkirin. Di nava wê de wê orfûadet, kevneşopî, sinc û hwd wê karibin werina ser ziman.

Di şîroveyên civakî de wê, di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Di mijare bawerî û civakê û tékiliya wan a bi hevdû re wê, di wê temenê de wê, baweri wê weke aliyekê wê yê rewîstî wê weke ku wê biafirênê. Lê bawerî jî wê, di xwe de wê li ser wê temenê wê karibê ji ya rewîstê di awayekê de wê, cihê wê were fahmkirin. Baweri ya aîdî olê ya. Rewîst wê ya aîdî kevneşopî û hwd ên rengê jîyane civakê ya bê.

Têgînên weke yên rewîstê, xweşbînîyê, wijdan û sabirê wê weke tégîna ku wê di wê temenê de wê, di rengekê de wê çerçoveya jîyane mirov wê biafirênin û wê li gorî wan wê were jîyankirin bê. Di wê temenê de wê, ev tégîn wê her yekê wê şêwayên wan ê fahmkirinê wê hebê. Minaq wê, dema ku wê bahsa sabirê wê were kirin wê, di dîtinekê de wê weke ku wê di 'qewlê sebirê'ê de wê were ser ziman wê bi gotina "ev dûnya bi sabirê dahir bû, xwedan sabir li xwûdê bi xatir bû" re wê, werênê ser ziman. Ji wê tégînê wê di wê temenê de wê weke tégînek ku wê wê li ser tégînek bi hişmendî ku wê were şîrovekirin û wê were li ser ziman bê.

Li ser temenê wê bêsabiriyê jî wê, bi gotinên weke 'li ber wenda bû rêya û fikire' re wê werênê ser ziman. Di wê temenê de wê, di temenekê de wê wek bi tégînek bi temen hizir û hiş were hanîn li ser ziman.

Di nava tégîna qewlê sabirê de wê, sabir wê weke tégînek ku wê, kesên bi rûhanî mazin bûbê, bi wan re bimeşê, bi zane kirina xwe bikê û li ser wê re ew wê, di wê temenê de wê bikê re wê, werênê ser ziman.

Di gotinek din de wê, di fahmkirina xwe de wê, bi wê re wê, li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Li ser wê temenê wê dema ku wê bahsa wê were kirin wê weke keseê bi sabir karê xwe dikê wê weke bi başî û qancî dikê û di wê temenê de wê li ser temenekê baş wê bikê. Wê bi wê re wê baş bihizirê û wê, di wê temenê de wê, li wê bihizirê û wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê, dema ku mirov wê bahsa tégîna xweşbînîyê bikê wê hinek tégînên ku wê di 'qewlê dayik û babê', 'qewlê mazin' û qewlê

civakê de ku wê karibin li ser wê temenê bên şîrovekirin wê mirov wê karibin wê kifşbikê. Wekî din di dewama wê de wê, di wê temenê de wê, têngîna xweşbînê wê li ser temenekê rast û dûrûst fahmkirin û nêzbûnê, başbûnê, û were fahmkirin.

Weki din wê di dewama wê de wê, li ser wê temenê wê, têngîna wijdanê wê, di rengê de wê, li ser wê temenê wê derkeve li pêş. Ew di wê li ser mirovbûnê, weke kesbûnê û dûrûstbûnê re wê were ser ziman. L1 ser wê temenê li hemû heyinên jîyanê û têngînên ku ew dibin dihizirkirina wan û fahmkirina wan wê, bi wê re wê, weke aliyekê wê yê ku mirov wê, werênê ser ziman. di nava êzdayîyê de wê, li ser wê temenê wê fahmkirinek qûr wê were dîtîn. Di têngîna xwezayê û hwd de wê, bi wê re wê were dîtîn. **Di nava** civakê de wê, dema ku mirov wê di awayekê de wê bi wê bihizirê wê têngîna rewîstê û rastîyê wê, bi hev re wê li ser temenê fahmkirinê wê xwe bide dîyarkirin. Di aslê xe de wê, mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê têngîna rewîstê wê, di çerçoveya civakê û jîyane wê û tékiliyên wê yên nava wê de wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Em ku li nava kêjan qewlê êzdayîyan dinerin wê, di rengê de wê, li ser wê temenê têngînek dûrûstana wê, xwe bi wê re wê li ser temenê fahmkirinê wê xwe bide dîyarkirin.

Têngînên êzdayîyî ku em di çerçoveya têngîna rewîstê de wê şîrovebikê wê di du dîmenan de wê, karibê wê fahmbikê. Yek wê, li ser esas û temenê civake bi bawer a êzdayî ku wê li ser temenê qewl û erkanên xwe bijî bê. Ya din jî wê di çerçoveya têngîna civakê a giştî ku wê, bi dîrok, kevneşopî û hwd wê bijî re wê karibê bi wê re wê, fahmbikê. Li ser wê temenê wê, dema ku wê, dem wê hin bi hin bi ber demên hemdem ve wê herê wê, hizirkirinên li ser temenê hemdemiya civakî wê di wê temenê de wê, werina ser ziman. Minaq wê, goitnên şêx Adî ku mirov ji nava qewlan dixwênê wê li ser wê temenê wê, xwediyê çerçoveyek berfireh a bi aqil û zanîna fahmkirinê bin.

Di çerçoveya têngîna rewîstê de wê dema ku mirov wê li wê bihizirê wê, bi têngînên weke lki ser nêzîkatîyê û fahmkirinê re wê, xwe di awayekê de wê bide dîyarkirin. Di wê temenê de wê, dema ku mirov wê li tiştê jî nava xwezayê kju ew zindiyek û ankû şîniyek bê û ankû li hev weke du kesan ku ew bi nêzîkatîya li hev didina nîşandin re wê, di wê temenê de wê xwe bide dîyarkirin. Li ser wê temenê wê têngîna

Ji nava têngînên qewlên êzdayî rêgezên civakî ên di derbarê çava jinkirinê de ku mirov li wan binerê wê di wê temenê û çerçoveyê de wê têngînek zêde berfireh a ku mirov wê dikarê wê, di rengê de wê

fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Wê çawa wê bê jînkirin û jîyankirin wê di wê temenê de wê, reng û awayê wê di nava wan têgînên wê de wê werina dîyarkirin. Ev wê, li ser temen û esasakê civakî ku wê çawa wê di nava xwe de wê bi wê bijî re wê, di rengê de wê, were kirin.

Rengê civakî a ku mirov wê di rengê de wê ji nava qewlên wê kifşdikê wê dikarê di bin sê serekan de wê berhev bikê û wê werênê ser ziman. Yek wê li ser pêvajoya têgîna dîrokî a bi demê re ku wê hin bi hin wê xwe bide pêşxistin û domandin bê. Wê bi wê re wê, pêvajoyên wê yên pêşketinê wê bi wê re wê, bi demdirêjîya wê re wê, bibin. Aliyê din ê duyem wê bi demîya wê û rengê jîyane wê ya demî û derkkirina wê û ji wê re vekirîbûna wê bê. Di wê temenê de wê, di rengê de wê, ev wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê, dikarê wê di serî de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman. Di demên wê yên berê de ku wê weke baweriya welatekê mazin weke kurdistanê bê û wê, di dewama wê de wê bi giştîbûn û serwerîya wê re wê hebê wê di wê temenê de wê, direngê de wê karibê wê werênê ser ziman.

Aliyê din jî ê sêyem wê bi demê re wê bi derketina li holê a pîrr baweriyên û di wê de wê. di temenê serwerîyê de wê dijberîya li wê dihê pêşxistin re ku ew di nava xwe de wê xwe bide girtin li derve bê. Di wê çerçoveyê de wê ev wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê di serî de wê, dikarê wê werênê ser ziman bê.

Di aslê xwe de wê, dema ku mirov wê li rêgezên wê yên civakî wê dinerê wê bi xwe bawer bûn, serbilindayî, xweşbînîya bi hevdû re jîyanê, xweşbînîya bi xwezayê û hewirdorê, gihiştina aqil û zanîna demê û bi wê re gihiştina fahmkirinên nû û hwd re wê di wê temenê de wê karibê wê, di rengê de wê, fahmbikê. Lê bi wê re jî wê, di nava xwe de wê xwediyê têgînek civakî a di mejiyê xwe de serwerî û baş û qanc bê ku wê di wê temenê de wê karibê wê li ser temenê fahmkirinên civaknasî û civakî ên civakê re wê fahmbikê bê.

Di dewama wê de wê jî wê mirov dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare civakê wê di wê çerçoveyê de wê, bi têgînek xweşbînî re wê, di wê temenê de wê bi wê re wê were lê hizirkirin. Têgîna bi 'qewlê sebirê' re ku wê were ser ziman wê di wê warê de jî wê karibê temenê pîrr zêde baş dimejiyê mirovan de bide çêkirin û werênê ser ziman. Wê di wê temenê de wê, li ser temenekê aqilî û aqilzaniyê wê bi wê re wê hizirkirinê wê li wê bihizirê û wê bi dualiteya sebirê û bêsebirê re wê, çawa wê bi hevdû re wê werina dîtin û wê, kijan alî wê çi encamê wê bi xwe re wê bide dîyarkirin wê di wê temenê de wê, li wê bihizirê. Bi

gotinek ku wê di nava civake kurd de wê were ser ziman wê di dewama wê de wê werênima ser ziman. Ew jî wê di wê temenê de bê ku wê bê gotin ku wê, bi aqil bikê û pêşîya kirinên xwe bibînê û bi zane bê. Û weki din di kirinên xwe de li bendê bê ku wê tişt heta ku wê pêkwere, bê û dîyar bibê´ re wê dikarê wê di dewama wê de wê werênima li ser ziman. Di dewama wê de wê jî wê weke aliyekê wê yê din wê dikarim wê werênima ser ziman ku wê mijare civaketîyê wê, di wê temenê de wê, li ser temenekê fahmkirinê û bi aqil û têgihîştinê û ankû hişmendiyê wê, dikarê wê bi wê re wê li wê bihizirê û wê werênê ser ziman. Di nava qewlên êzdayî de wê, ku wê li ser têkiliya xwûdayî a rûhanî re bê û ankû li ser rewşên din ên weke bi ew bi watelêkirinê ku ew bi qewl dihênina ser ziman re wê gotina ´evindarîyê´ û ankû ´aşqê´ wê bi zêdeyî wê di nava wan de wê derbas bibê. Ji wê temenê de wê evîna rûhanî bê û ankû ji wê peyxamgirtinê ku wê evîna nava mirovan û hwd ku ew bi awayekê morfolojikî ji wê were girtin û kirpendin bê.

Êzdayî wê weke civake ku ew weke zaroyên xwûdê û ankû yên êzdayî dibînin û di wê temenê de wê bi temen û têgînek bi qadr re wê werênina ser ziman. Wê di wê temenê de wê, têgîna civake xwûdayî wê, di aslê xwe de wê di wê temenê de wê di rengekê de wê, di demên wan ên kevn de wê bi zêdeyî wê were dîtin ku wê di nava wan de wê were kirpendin û li ser ziman.

Di nava têgihên êzdayî ên demên berî demên kevnera de jî, di demên kevnera de jî û di demên piştre de jî wê têgînên weke yên bindestî herêkirinê, kolederiyê û hwd wê newina li ser ziman û wê di wan de wê, newê dîtin. Ya ku wê di awayekê de wê hertimî wê wan bigihênê gîyane bi azad wê, di awayekê de wê, di wê temenê de wê hinekî jî ew wê têgîna wan ya êzdayî bê. Li ser wê re ew bi wê pirr zêde bi bawer in. Li ser wê baweriyê re wê hizrên xwe wê werênina ser ziman û wê di wê temenê de wê, di rêya êzda de wê bimeşin. Di nava wan de wê, di wê temenê de wê rêgezên ku wan ji bawerîya wan derdixin û yên rewşên weke ku wê di demên piştre wê werina ser ziman ên weke zawaca nava adaniyan qataniyan û şemseniyan wê qadaxa bê. Ev wê, weke rêgezê ku wê dibê ku wê di demên berê de jî wê di rengekê de wê, li gorî wê were jînkirin. Hin rewşên din jî ên weke ku wê bi gotina weke ´şerbikê zêrîn´ û ´dizka denê´ wê werê ser ziman. Li gorî rêgeza pêşî ku wê zawaca di nava wan qatmanên ku me li jor hanî ser ziman ku ew bibê ew dikarê bibê sedema ji ol derketinê were şîrovekirin. Ya din a duyem jî wê bi rengê dervî bawerîya xwe ku ew bi kesekê din re zewicin wê di wê temenê de wê

karibê di wê temenê de ew, di renekê de were şîrovekirin û were ser ziman.

Weki din wê di temenê baweriya wê de wê, xwediyê du têngînên 'ferzî' ku wê weke 'ferzên teriqet' û 'ferzên rastteqînîyê' û ankû haqîqetê' ku wê were şîrovekirin bê. Di fêrza yekem de ku wê her êzîdîyek ku pênc teriqên wî hebin, weke şêx pîr, hosta, mereb, yar û birê axiretê û hwd bin. Di ferza duyem de jî wê pêwîstîyên bawerî ên weke rojgirtinê, cê, xêr, biskhildan, ziyeretkirina lalişa nûranî kirin, ziket û xêretên xwe kirin, xwarina halal û haram ji hev cihê kirin û xwe ji ya haram dûrgirtinê ku ew bikê bê. Di wê temenê de wê karibê kirinên ku ew werina kifşkirin ên din jî wê bibin.

Li ser wê temenê wê çerçoveya wê ya civakî a baweriyî wê were bi sazûmankirin û wê di nava wê tûra wê ya hiyararşîyî de wê bê jînkirin. Di wê temenê de wê, di nava wan de wê, kuştin, kiryarên xirab, nebaş û hwd wê haram û nebaş û qadaxa bin. Li ser wê temenê ku mirov weke civakek aşîtxwez wê şîrovebikê wê di cih de bê û rast **bê**. Di wê temenê de wê ev jî wê weke aliyekê wan ê din bê ku mirov wê bi teybetî binxabikê û werênê ser ziman bê.

Di nava êzdayiyê de wê, weke ku em li herêmên kurdistanê ên rojavayê kurdistanê bê, başûrê kurdistanê bê, bakûrê kurdistanê û û rojhilatê kurdistanê û hwd bê ku wê kevneşopîyên herêm bi herêm wê cihê wê bibin jî lê wê di renekê de wê li ser rêgezên giştî û hwd re wê, bigihijina li hev. Êzdayî wê weke baweriyek xwûdênas û ahli-kitap bê. Di wê temenê de wê, weke baweriyek ku mirov wê, ji wê aliyekê ve wê, werênê ser ziman bê. Pirtûkên wê yên pîroz ji bili, qewl, beyt, qasîda û hwd wê, mishafa reş û kitêba cêlwê' bê. Kitêba cêlwê wê weke pirtûkek êzdayî a rêgezan bê. Di pirtûka mishafa reş de jî wê rêûresmê baweriyê û pêwîstî û temenê wê bi felsefeya wê re wê were hanîn li ser ziman.

Di aslê xwe de wê dema ku mirov wê mijare çeroveya baweriyê wê di wê temenê de wê werênê ser ziman wê ji aliyekê ve wê çerçoveya civaketiya wê jî wê bi rengê jîyane wê û bawerî û kevneşopîyên wê û hwd re wê were ser ziman. Lê wê ev ne hemû bê. Ber ku wê, wê di wê temenê de wê hebûna civakê wê di her demê de wê, di wê çerçoveyê de ku wê bibê, wê di wê temenê de wê, li ser temenê xwe û bi beşên nava xwe re wê bijî û wê di wê temenê de wê xwediyê awa û rengê jîyan û fahmkirinê a bi xwe û dema xwe re bê. Di nava êzdayiyan de wê rengên weke kesk, sor û zer û sipî wê weke rengna ji wan rengên ku ew bi pîrozî nêz dibin bin. Minaq wê dema ku wê pêjnên civakî ên kurdistanî weke

'şahmaran' wê were çêkirin wê, di wê temenê de wê, nîrx û rengên pîroz wê di wê de wê, werina esasgirtin. Ev jî wê dide nêşandin ku wê ji aliyê epistemikî a temenê wê ve wê, bigihijina li hev.

Gelek baweriyên civakî ku wê li dora têgîna şahmaran wê werina ser ziman wê di awayekê de wê karibê were dîtin ku wê şêwayna wan wê bi pêjnî wê di nava êzdayîyan de wê, bi dagerî wê werina dîtin. Şahmaran weke xwûdajinekê bi wê dihê bawerkirin û şîrovekirin. Di wê temenê de wê taca li serê wê, ji aliyekê mar û ji aliyekê ve jin, bi rengên weke kesk, sor û zer û hwd çêkirina wê di wê temenê de wê karibê bê gihandin li şîroveyekê. Wê şahmaran weke pêjna zanîne wê were tefsirkirin û wê weke ya ku ew xwediyê zanîna hemû demên bûhûrîna û demên ku ew werin jî bê. Ew hertimî awayê xwe digûharê di nava mirovan weke wan dijî heta kêlîka ku ew were kifşkirin. Ku ew hat kifşkirin wê, ew êdî wê ji nava wan xwe bide alîkî.

Bawerîyek din jî wê, bi têkiliya wê û maran ve bê. Li gorî wê dihê gotin wê, çendî ku wê şahmaran were kuştin jî lê hê ti mar wê nizanin ku ew zanin wê hemû li dijî mirovan wê bigiştî û bi carekê wê bikevina hêrîşê. Ev jî wê weke bawerîyek ku wê di ji nava kurdan de wê bi wê ve girêdayî wê were hanîn li ser ziman bê. ..

Mijare me aliyê civakî û bi wê şîroveyên wê yên ku ew ji nava têgîna qewlan bê. Ber vê yekê emê zêde bi wan aliyan ve zêde neçin. Çendî ku ev alî wê weke pêbaweriyana di nava civakê de wê hebin jî bin. Ew bi serê xwe di wê temenê de dikarin weke mijarekê bên kirin mijare xabatna din.

Dîroka êzdayiyê wê, dema ku mirov wê, dinerê wê bi nerê re wê weke ku mirov wê bi wê re wê kifşbikê wê, dîroke zêde berfireh wê derkeve hemberî me. Mirov dikarê dîroka wê di bin çarbeş û serdeman de wê lêkolîn bikê û wê werênê ser ziman. Dema pêşî wê dema berî demên kevnera ku wê hinekî jî wê weke demek şariştanî û mitolojikî û hwd bê. Wê ev dem wê, di wê temenê de wê, weke demek afirandinê a bi têgînan û hwd bê. Dema duyem wê dema bi aqil û pêşketina wê dema kevnera bê ku wê, li ser temenê wê xatê têgihên weke yên mitrayiyê, zerdeştîyê û hwd wê derkevin li holê. Di wê demê de wê bi zêdeyî wê, felsefe wê, bi rengên weke aqilmeşandinê û di wê temenê de wê bi têgihên felsefeyî ên weke gnostikî û hwd wê, bi wan re wê bibê. Li ser wê temenê û rengê pêşketinê wê awayekê wê xwe bide dîyarkirin.

Ev dem wê, di wê temenê de wê, di nava xwe de wê gelek pêvajoyên pêşketinê ên bi hizir wê bi wan re wê xwe bide dîyarkirin. Xeleka dawî a

wan pêvajoyan wê bi manî û hwd re wê di rengekê de wê weke ku mirov kifşdikê de wê bide dîyarkirin.

Ev dema manî wê, weke demek bi serê xwe wê xwediyê xosletên wê pêşketinê bê. Wê, dema ku mirov wê, li xosletên wê ên weke bi wan re li wê bihizirê wê mirov karibê gelek awayên pêşketinê wê bi wê re wê kifşbikê û wê karibê wê werênê ser ziman.

Di dewama wê de wê, dema sêyem wê dema heta dema derketina şêxadî bê. wê di wê demê de wê, pêvajoyek bêdengîyê û pêvajoya hêrîşan ku wê li wê bibin wê karibê bi wan re wê werênê ser ziman. Wê ji wê demê û pê de wê, hin bi hin wê serwerîya xwe wê, bidestê pêşveçûnên baweriyên semitikî ve wê berdê.

Dema çaremê mirov dikarê wê bi destpêka deerketina şêxadî re wê werênê ser ziman û wê piştî wê re wê çawa wê rengekê wê yê pêşketinê ê nû di wê demê de wê bibê wê karibê wê bi wê re wê, werênê ser ziman. Bi teybetî mirov dema ku li nava qewlên êzdayî binerê wê bi wê re wê kifşbikê ku wê, di wê temenê de wê çawa wê, şîrovekirina demê bi rengên pêşveçûnên wê re wê, bê kirin wê were dîtin. Her wusa wê, di wê temenê de wê, pêşveçûnên baweriyên demê wê, di wê rengê de wê, di derbarê wan de jî wê, şîrove wê, bi wê re wê werina kirin.

Êzdayî wê, dema ku mirov wê li wê binerê wê karibê wê di dewama wê de wê bibêjê û wê werênê ser ziman ku wê, di wê demê de wê, sazûmana wê weke jinûve wê saz bibê wê dîmenekê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Di aslê xwe de wê, li ser wê xatê wê her dem û baweriyên wan deman ku wê derkevin wê ber ku wê, bi serê xwe û cihê wê werina şîrovekirin wê, di wê temenê de wê ew qatbûnekê wê di mejiyê civakî de jî wê bi wê re wê, werênê li holê. Di dewama wê de wê, wan demên wê yên kevn jî wê di temenê wê civakatiya wê de wê şîrovekirinên wê jî êdî wê, li ser wê temenê wê, ji wê dûr wê bê şîrovekirin. Ev reng û rewşa qatbûnê wê di heman de wê, di rengên têgihên baweriyî ên demê ku wê weke di heman de wê bibin wê di dema êzdayiyê de wê weke yarsanîtî, elewîtî û hwd wê, bi wê re wê, di rengekê de wê weke ku mirov wê dikarê wê werênê ser ziman wê bi wê re wê, werênê ser ziman. Di roja me de wê hin bi hin li ser temenê wê yê civakî, dîrokî û baweriyî wê bi kifşkirinên xosletên wekhev re wê bê xwestin ku ew nêzbûna wan a li hev wê were şîrovekirin. Lê ev wê tenê wê weke aliyekê wê bi wê re wê biafirênê. Wê dema ku em li ser wê mantiqê re wê herin wê hingê wê weke bi têgînek formelî wê weke nêzîkbûn wê bibê wê lê were. Ber ku wê, aliyên ku wê yên wê xate pêşketinê na û bi serê xwe pêşketina û ne weke heman

xosletê na û cihê na wê, demê wê weke ku ew ne ji wê na û ankû ew cihê na wê bi wê rengê wê, bikê rewşek xater a fahmkirinê de jî.

Ber vê yekê wê ev mijar wê weke mijare zêde giring û pirr zêde xesas bê. Wê di wê warê de wê pêwîstîya gelek lêkolîn û salixkirinên di cih de ên rast ku ew werina kirin wê bi wê hebin. Li ser wê temenê û çerçoveyê wê, dema ku mirov wê, bi wê re wê, di wê rengê de wê şîrovebikê wê weke aliyekê wê yê giring wê, ev wê di dewama wê de wê, xwe bi wê re wê, di renekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin.

Di aslê xwe de wê, dema ku mirov wê bahsa baweriyên kurdistanî û wê çerçoveya wan a civatî wê bikê wê ev alî wê weke aliyna bi mejuya wê û ya wan re wê weke aliyekê giring wê xwe di reng û awayekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin jî wê di dewama wê de wê bi wê re wê di renekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin. Di mijare fahmkirina hebûna civakê û baweriyêbi hevdu re wê, di wê temenê de wê, dikarê wê bi sê dîmanan wê nêz bêbê. Yek wê ji aliyê baweriyê û civakê ve bê. Ya duyem wê ji aliyê civak û baweriyê ve bê. Ya sêyem jî wê ji aliyê civakê û sazûmana wê ya ku ew bi wê pêşdikeve û wê xate wê ya pêşketinê ku wê li ser wê temenê wê hertimî wê bi pêwîstîya xwe di her demê de afirandina wê re wê bibê bê. Di wê temenê de wê, di xale dawî de wê, dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman ku wê dîmenê qalibê baweriyê û hwd wê, di wê temenê de wê, hertimî wê, li gorî civakê hem wê weke qalibekê vala ku ew bê tişîkirin bê. Û ji aliyekê ve jî wê weke qalibekê tiştî ê bi têgih ku ew were famkirin û ku li gorî wê were jînkirin. ..

Di dewama wê de wê, dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê, di wê temenê de wê fahmbikê ku wê teoriya civakî û pêvajoyên wê yên pêşketinê wê weke aliyekê ku wê ji temen ve wê hertimî wê, dîyarîyek wê hebê bê. Lê ev dîyarkirin wê, di gelek awayan de wê, çawa wê were dîyarkirin bi fahmkirinên ji têgînên weke yên baweriyê û hwd jî wê weke aliyekê wê yê din bê ku mirov wê dikarê wê werênê ser zman bê.

Wê dema ku mirov wê li ser çerçoveya qalibê hizirkirinê ê civakî êzdayî wê bihizirê wê yê demên berê bê û wê di wê temenê de wê, çawa wê di reng û awayekê de wê, were fahmkirin wê bi wê re wê were dîtin. Lê xate pêşketinê wê, xwe di her demê de wê di renekê de wê weke ku wê bide domandin. Li ser wê temenê re wê, her aliyên civakî ku wê pêşkevin wê hem di dewama wê de wê bi wê re wê werina kifşkirin û salixkirin û hem jî wê ji aliyekê ve wê çawa wê li gorî wê were jînkirin û hwd wê bi wê re wê, li wê were lê hizirkirin.

Qalibê bawerîya êzdayî ê roja me wê, qalibekê ku ew bi aqilê rasyonâlî û hwd re wê, xwediyê şîroveyna têgînî bê. Wê li ser wê re wê, di wê temenê de wê, çerçoveyek wê ya şîroveyî wê hertimî wê bi berdewamî wê werina pêşxistin. Qewl û pirtûkên pîroz wê, di wê temenê de wê hinekî jî wê nîşanaka wê bin.

Di wê warê de wê civake êzdayî wê, di aslê xwe de wê civakek dema felsefeyî û bi aqilê wê yê ku ew bi temenek rasyonâlî dihê û pêşdikeve wê xwediyê awayekê wê yê ku ew bi wê re wê pêşkeve jî bê.

Ber vê yekê wê, di wê temenê de wê weke ku mirov wê ji navaroka qewlên wê bi rehetî wê kifşbikin wê, çerçoveyek felsefeyî a bi wê ku ew hatî şîrovekirin di wê dema wê de wê ew jî wê bi wê re wê were dîtîn. Wê di wê temenê de wê weke ola dema aqil û ku xwediyê temen û çerçoveyek fahmkirinê a bi aqilê hemdem ê rasyonâl û bi wê re wê weke têgîhek baweriyê a gerdûnî ku wê xwediyê temenekê fahmkirinê bê wê dikarê wê bi wê re wê werênê ser ziman. Li ser wê temenê ku wê, bi hindikî jî bê wê, şîroveyên ku mirov li ser têgînên wê yên rewîstî, gerdûnî, kosmolojîkî, civakî û hwd weke wan bi gelek aliyên din jî ku wê bi derfet bê ku mirov karibê pêşbixê bê wê di wê temenê de wê weke aliyekê wê yê giring wê xwe di dewama wê de wê bi wê re wê, di rengekê de wê weke ku wê bide dîyarkirin bê.

Olzanî û ankû teolojiya êzdayî wê xate wê ya pêşketinê wê di her dmeê de wê dîmenekê pêşketî û tekûz wê bi xwe re wê bide dîyarkirin. Wê di wê temenê de wê, di wê rengê de wê, karibê wê werênê li ser ziman. Lê di awayekê din de jî wê têgînek di wê warê de wê bi pirsgirêkî wê xwe bi wê re wê bide dîyarkirin. Ew jî wê bi hizrî, teolojîkî, felsefeyî û zanîna wê ya bawerî û civakî û hwd re wê, têkilinedanîna wê û ankû ji wê aliyê ve di dewama hevdu de wê kêf fahmkirina wê, weke aliyekê wê rengê wê qatbûna ku me hinekî li jor hanî li ser ziman jî wê bi xwe re wê, di wê temenê de wê bide dîyarkirin. Ji vê aliyekê ve wê, weke ku ez kifşdikim wê bi zêdeyî wê pêwîstîya gelek şîroveyên li ser temenê dîrokê, civaknasî, civak û zanîna wê, derûnî û keseyetiyê, baweriyî û xate wê ya pêşketinê û hwd re wê bi gelek aliyên din re wê hebê. Bo ku em di wê temenê de wê, xate baweriyên kurdistanî û ankû mesopotamîkî wê di temenê wê de wê, di rengekê de wê, bigihinê rengekê fahmkirinê ê di heman çerçoveyê de wê, ev wê weke aliyana nan û avê wê pêwîst bin ku ew werina kirin bin.

Mijare baweriyê wê, di wê temenê de wê weke mijarek zêde kûr û pirralî bê. Wê tenê wê li ser temenê têgîna baweriyê a weke bi olê û hwd re wê,

nikaribê bi tenê wê fahmbikê. Wê hinekî jî wê bi aliyên din ên bi fahma civakî, têngînên wê yên weke kevneşopîyan û hwd re jî wê karibê di rengekê de wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê. Di dewama wê de wê dikarê wê weke aliyekê wê yê giring wê di wê temenê de wê dikarê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Pergale baweriyê û ya civakî wê di wê temenê de wê di zikhev de wê derbas bibin û wê, fahmkirinên wan ên cihê wê bandûra wan wê li hev wê bibê. Ev di dîrokê de hatiya dîtî û li ser temenekê zelal wê ji gelek aliyên ve wê şîroveyan wê werina kirin û wê bê fahmkirin.

Weki din wê dikarê wê weke aliyekê din wê çerçoveya pergale civake rewîst ku wê were şîrovekirin wê bi wê re wê weke aliyekê wê yê bi wê re ku mirov wê karibê li wê bihizirê bê. Di nava civakê û sazûmana wê de wê, di roja me de û ankû wê di demên hemdem de wê, pergale civakê wê bi rewîsttîya wê re wê bi serê xwe wê weke aliyekê kuwê bi wê re ku wê were şîrovekirin wê were dîtî. Ji baweriyê cihê gihandina li şîroveyan a rewîstê jî wê ji aliye wê yê din ve wê weke aliyekê ku mirov wê fahmbikê bê.

Li vir wê dema ku ev di wê temenê de dihê ser ziman wê pirsekê wê bi xwe re wê biafirênê. Ew jî wê ew bê ku wê mirov wê êdî wê bipirsê ku wê baweriyê wê çî bê û wê fûnksiyona wê çî bê? Di aslê xwe de wê, ev pirs wê bi derfet bê ku ew mirov wê ji gelek aliyên ve wê hilde li dest û wê şîrove bikê bê.

Gotina baweriyê wê di wê rewşê de wê weke gotinek zêde razber wê bimênê ji aliyê fahmkirina wê ve. Wê demê wê mirov dikarê wê weke aliyekê wê yê din ê giring wê dikarê wê werênê ser ziman ku wê mijare civakê wê di wê temen de wê bi wê re wê di rengekê de wê weke aliyekê wê yê ku mirov wê karibê bi wê li wê bihizirê bê.

Bawerî wê, salixkirina wê ya li ser olê re wê wekê rêya salixkirina wê ya herî hesan bê. Lê di wê temenê de wê ev têngîn û salixkirin wê tenê wê aliyekê wê yê giring wê biafirênê. Piştî demek dirêj ku wê di nava maniyên de wê fêrbûna xwe wê bikê augustiuns wê mijare baweriyê û gotina wê ji aliyê zanîna ve wê li ser wê temenê wê weke aliyekê wê yê din jî wê hilde li dest. Biqasî ku em têdigihin manî jî ew kiribû. Di wê şewayê de wê, gihiştina aqilekê fahmkirîna wê bi wê re ku wê di wê de wê kûrbûn wê bibê jê wê weke aliyekê wê yê giring wê di dewama wê de wê bide dîyarkirin bê.

Ev rengê bi gelemperî ku wê mani wê li ser temenê fêrbûn û pêşveçûna bi hizirkirina bi aqilê felsefeyê ku wê bikê wê, piştî wî, ji aliyekê ve wê,

bi mezdekiyan û hûrremîyan re wê bibê û di dewama wê de wê, weke ku mirov wê çerçoveya berfireh a fahmkiirnê a qewlên êzdayî li wan dihizirê wê di wê rengê de jî wê dîmenekê fahmkirinê wê bide me. Şîroveyên mani ên li ser baweriyên berî û yên dema ku wê weke ji ya wî cihê na weke isewtiyê û hwd wê, di wê temenê de wê dîmenê wê di reng û awayekê de wê bi wê re wê weke ku wê bide dîyarkirin. Kifşkirinên êzdayîyan ên ku wê piştê wê bikin wê di wê temenê de wê bi zêdeyî wê navendî bimênin, li gorî pozisyona fahmkirinê a yarsaniyan, elewîyan û hwd ên di dema wan de. Êzdayî wê, di wê, di wê temenê de wê kevneşopîya wê ya hizirkirinê û fahmkiirnê wê demên wê yên demdirêj wê demên piştê ên hizirkirinê jî wê di reng û awayekê de wê, karibê wê fahmbikê bê.

Li ser wê temenê wê dema ku em di çerçoveya têgîna nîqaşên felsefeyî de wê mijarê di wê çerçoveyê de wê, dihildina li dest wê, bi wê temen û awayê wê bi zêdeyî wê temen û awa û bingihê wê di wê temen û awayê de wê li ser wê mejuya wê pêvajoyên wê yên pêşketinê wê di reng û awayekê de wê bi wê re wê hebê ku mirov wê karibê wê di rengê de wê fahmbikê bê.

Êzdayî wê, di wê temenê de ku em di dewama wê de wê werênina ser ziman wê, weke bawerîyek kurdistanî û mesopotamikî a gerdûnî wê karibê wê, werênê ser ziman bê. Wê, di wê çerçoveyê de wê ji aliyê teorikî ve jî wê dema ku mirov wê li wê bihizirê wê weke van aliyên ku me hanîna li ser ziman wê gelek aliyên wê yên ku em dikarin wan werênina ser ziman wê bibînê û werênê ser ziman.

Di wê temenê de wê, di serî de wê, di xate civakî de wê, bi pêvajoyên wê yêmn pêşketinê re wê, li ser temenekê rewîstî û başî wê bi kifşkirinên ku wê di wê de wê werina kirin wê dem bi dem wê temenê pêşveçûnên di warê baweriyî û hwd de wê, temenekê giring wê biafirênê.

Azmûn û fêrbûnên di xate êzdayîyî de ku wê bibin wê, piştî wê, bandûra wê li baweriyên din ên ku wê werin jî wê bibê. Wê, dema ku mirov wê, navaroka wê têgîna wê dibînê wê bi hesanî wê kifşdikê.

Li vir me çendî ku me, bi çend gotinan jî wê kirpend jî lê aliyê wê yê bi têgîna gerdûnî, metafîzîkî, rewîstî û hwd wê di wê temenê de wê, weke aliyên giring bin ku ew di temenekê pirralî de ku ew werina li wan hizirkirin.

Di nava têgîna gnostisisma êzdayî de wê, têgîna metafîzîkî wê li ser dagerkirinên ku wê bi wê û pîroziyên wê re wê werina kirin re wê temen û çerçoveyek berfireh a zanînê û epistemikî jî wê bi xwe re wê biafirênê.

Ji wê aliyê ve wê, temenê wê yê bi wê û rengê wê re di wê de kûrbûnê wê bizêdeyî wê hebê.

Ku em di çerçoveya têgîna êzdayîya dîrokî de wê bibêjê wê, di demên wê yên berê de wê, bi zêdeyî wê li ser temenekê gerdûnî û têgîna wê û bi hewldanên fahmkirna pêvajoyên jîyanê, bûyinê û hebûnê û hwd re wê bi hewldana fahmkirna wan re wê derbas bibê. Di wê temenê de wê, di dewama wê de wê êdî wê bi pêşketina civaketiye re wê pergale rewîstî û ankû pergale civakî a rewîstî wê, hin bi hin wê li ser wê temenê û esasê re wê were û pêşxistin. Di wê temenê de wê qewlên ku ew bûna wê karibin çerçoveyek bineterî û nivîsarî ên zêde giring biafirênin. Wê di wê rengê de wê, navaroka wan wê di wê temenê de wê, weke ku mirov wê dibînê wê, bi temenekê rasyonel wê, çerçoveyek civakî a rewîstî wê bi têgihîştin û hişmendiya wê re wê, bikê ku ew bide me.

Di wan têgînên wê de kûrbûn û jinûve û jinûve şîrovekirinên wan bi wan gihiştina têgihîştinên nû li gorî demên ku mirov di wan de dijî wê weke aliyekê wê yê zanyarî û epistemikî wê biafirênê bê. Demên êzdayîyê ên serdema navîn wê bi teybetî wê, dema ku mirov li wan dihizirê wê bi xosisî wê werê dîtin wê çerçoveyek civakî a rewîstî bi pergali wê li ser temenê wê re wê, di nava xwezayê de wê çawa wê werênê ser ziman wê were dîtin ku wê bi wê re wê li wê were lê hizirkirin. Ev wê bi wê re wê di wê rengê û awayekê de wê bi rehetî wê were dîtin. Di mijare fahmkirina têgîna civakî a êzdayî de wê, di wê çerçoveyê de wê giring bê ku mirov wê fahmbikê û wê ji hinek aliyên ve tabîî şîrove û dahûrkirinên bi zanyarî û felsefeyê bigirê û werênê ser ziman. Di nava têgîna êzdayî de wê çerçoveyek çawa a civakî wê hebê ku mirov wê li wê bihizirê wê, hertimî wê bale kesên ku ew li wê dihizirin wê bikişênê. Di her demê de wê, di wê temenê de wê, weke aliyekê wê yê giring wê biafirênê. Ber çî wê di wê temenê de wê giring bê ku ew temen wê û çerçoveya wê ya civakî wê kifşkirina wê bi xatên wê re û wê hanîna li ser ziman wê giring bê? Di serî de wê, ne tenê bo civakê tenê wê giring bê. Wê bo xate êzdayî a dem bi dem wê weke qatbûn ku ew ketiya navê û wê têkiliya demên wê yên kevn û yên piştre ku ew hatina ku ew ji hev weke di dîmenekê de hatina ji hev birrîn wê ew wê, were çêkirin û wê were fahmkirin.

Wekî din wê, ji aliyê din ê pêşketina civaketiya wê ve jî wê, weke aliyekê wê yê giring wê bi wê re wê biafirênê. Di wê temenê de wê, di zane min de wê tenê wê, şîrovekirinên wê li ser gotinên baweriyê bi tenê re şîrovekirin wê kêm bimênê, ku mirov ji aliyên wê yên civakî û hwd

cihê li wan bihizirê û wê bi wê newênê ser ziman. Ev jî wê di serî de wê, weke aliyekê wê yê giring bê. Wê hevnasîna civakî û bawerîyî wê, di wê temenê de wê çêkirina wê di serî de wê, gelek aliyên ku ew ne hatina fahmkirin û di bin tariyê de mana wê derxê li rohnîyê. Ber vê yekê wê, ji wê aliyê ve wê bi temenekê aqadamikî wê fahmkirina wê û pêşxistina wê şîrove û dahûriyên bi wê li ser wê temenê wê weke aliyekê giring wê biafirênê.

Civakek weke ya kurd ku ew bawerî ya wê ya wê, di serî de wê, dema ku ew ji hev cihê weke tefkirkirina wê, ji aliyekê din ve wê temenê qatbûnekê wê biafirênê. Ji xwe wê bi dîmenên baweriyên cihê û hwd re wê, ew qatbûn wê, li civakê wê weke kirasekê wê were lê kirin û wê di nava wan de wê, hewl were dayin ku ew were hanîn li ser ziman. Di wê temenê de wê, li ser temenê wê û bi giştîya wê fahmkirina wê di serî de wê, derfeta derketina dervî wê dîmenê qatbûyî ê civakî û baweriyî jî wê biafirênê. Wê di wê temenê de wê, êdî wê, di temenekê hevdû fahmkirinê de wê ji herdû aliyên ve wê temenê fahmkirin û pêşketina wan wê weke ku wê biafirênê bê.

Di demek civakbûnê û pêşketina wê de wê, şêxadî û hwd wê, li ser wê temenê wê derkevin û wê temen û çerçoveyek pêşketinê wê bi wê re wê biafirênin. Wê dema ku mirov li şîrove, salixkirin, fahmkirin, û dahûriyên wan dinerê wê, di wê temenê de wê were dîtin ku wê bixwezin ku ew temenekê fahmkirinê ew bidina çêkirin.

Êzdayî wê, di wê temenê de wê, di serî de wê, bi temenê wê yê civakî wê fahmkirina wê û gihiştina wê têgîna wê ya civakî a giştî û rewîstî wê bi wê re wê, weke aliyekê wê yê giring wê di fahmkirinê de wê biafirênê. Ji xwe li ser temenê dijberîya di nava bawerîyan de ku wê, were ser ziman wê weke aliyekê ku wê bi armanca pêşîya wê aliyê girtin jî bê, wê weke têgînekê wê weyn bileyizê. Ber vê yekê di serî de wê weke aliyekê wê yê giring wê, derketina dervî wê dîmenê wê giring bê. Cewherê êzdayîyê wê, li ser wê temenê wê, bi dîrok û mejuya wê re wê, fahmkirina wê, bi nerînek felsefeyî lê têgihiştin wê, di wê temenê de wê ber vê yekê wê zêde giring bê ku mirov wê, werênê ser ziman.

Di mijare hevnasîna civake û bawerîya êzdayî de wê, hertimî wê li ser 'ferman' komkujiyên ku wê bi hovane wê bînan hanîn li ser serê wê re wê bê ser ziman. Lê ji aliyên wê yê felsefe, civak, têgihiştina wê ya civakî û dîrokî û hwd ve wê, kêma di wê temenê de wê bi wê re wê were ser ziman. Lê di aslê xwe de wê, bi fahmkirina rast û baş a zanyarî û rasynali û hwd re wê, hanîna li ser ziman wê, pirr zêde wê giring bê ku ew bi wê

were ser ziman. Wekî din ew rengê civaketîya wê û gelemperiya wê were dîtin û were kirpendin di nava civakê de. Felsefeya êzdayî wê, di wê temenê de wê weke gotinek ku mirov wê bi kirpenê û wê, derxê li pêş bê. Ber vê yekê min xwest ku wê bi wê temenê û munasebetê bi têtî û çerçoveyek aqilê felsefeyî wê, ji wê aliyê ve wê, bi hinek aliyên wê re wê, werênima ser ziman. Di wê rengê û awayê de wê fahmkirin û şîrovekirina wê, bi zêdeyî wê weke aliyekê wê yê giring wê biafirênê. Di aslê xwe de wê, felsefeya êzdayî wê aliyên wê yên epistemikî û civakî bi çavkaniyên wê yên rewîstî û kevneşopîyî û hwd re bi wê re wê, di demên wê yên hemdem de wê li pêş bê. Di wê temenê de wê, gihiştina wan aliyên wê li ser temenekê civakî û biwê re wê fahmkirina wê hanîna ser ziman wê giring bê. Li vir wê, di wê temenê de wê, ya ku mitra di dema xwe de û ankû di dema mitannî de kir, ya ku zerdeşt di dema xwe de û ankû di dema medîya de kir, ya ku Mani di dema xwe û ankû di demên piştî kir wê, êzdayî jî wê, di dema xwe de û ankû li kurdistanê wê bi wê temenê wê, çerçoveyek fahmkirinê wê bi temenê, mejuyê û çerçoveya wê ya dîrokî a demdirêj re wê karibê di wê demê de wê bikê û wê werênê ser ziman. Di dema êzdayîyê de li kurdistanê pêşvajoyên wê yên pêşketinê wê li ser wê temenê wê bi aqilê rasyonel û ankû bi teolojiyek rasyonel a civakî re wê, xwediyê reng û awayekê pêşketinê a bi xwe re bê. Di wê demê de wê, şîroveyên wê yên ku ew dihên pêşxistin wê bi temenekê wê karibin werina fahmkirin û werina bi watekirin. Di nava qewlên wê de wê her gotin, têtî û wate wê, di wê temenê de wê dema ku wê were kifşkirin wê, têtîgihîstinek civakî, keseyetî û zanyarî wê, bi xwe re wê, li ser wê temenê û dîrokê wê karibê bide dîyarkirin.

Weke ku min li jor li gelek deverên wê hanî ser ziman jî wê, têtîna navaroka qewlên wê di wê temenê de wê, çerçoveyek civakî, epistemolojikî mejuya wê ya fahmkirinê û hwd re wê, karibê wê fahmbikê û wê werênê ser ziman bê.

Ji xwe î ro ku em li navaroka civakê û têtî, kevneşopî, heta ku wê gelek gotinên ku wê weke mirov bi wan pêbawer dikê wê di awayekê de wê çavkaniya wan wê bi mejuya wê re wê ev xate baweriyê wê biafirênê. Pîrozîyên wê weke binirxbûnên civakî fahmbikê û derxê li têtîgihîstî. Di wê temenê de wê bi aqilekê hemdem wê li ser wê temenê wê yê civakî bi sazûmana wê re wê, fahmbikê û wê werênê ser ziman. Wê bi wê re wê hem ew wê were ser ziman û hem jî wê pêşketina civakê wê bibê û wê were ser ziman.

Di aslê xwe de wê, dema ku wê têkiliya beşên civakî bi rengê baweriyên wan re ên weke elewtiyê, yarsaniyê û hwd bi gelek têtên din ên weke wan re wê were dîtîn ku wê di çerçoveya civakî de wê, ew bi wê temene xwe yê baweriyî wê bigihijina li hev. Di wê temenê de wê, çerçoveya baweriyên kurdistanî ên weke êzdayîyê, yarsaniyê, elewtiyê ku ew wan re wê tenê wê weke çerçoveyekê wê bibê wê bi wê re wê bi çerçoveya wê ya civakî re ew çerçova wê, di awayekê pîr cûda û mazin de wê xwe karibê xwe bide dîyarkirin û bi wê têteliyên civakî û baweriyî û bendên wan re wê karibê were fahmkirin û ser ziman. Ber vê yekê bi pergalek civakî a rewîstî û hwd a kurdistanî re wê li wê hizirkirin wê weke aliyekê wan ê zêde giring û bi watekirinê jî wê di wê temenê û çerçoveyê de wê biafirênê û wê, mirov karibê wê werênê ser ziman.

.

Çavkanî:

- *Boyce, Mary (2001) [1979]. Zoroastrians: their religious beliefs and practices. Routledge.
- * Ulansey, David (1989). The Origins of the Mithraic Mysteries. Oxford University Press
- *Badger, G.P.(1852) Yezedees (“The Nestorians and their Rituals”), Vol.1, London:
- *Dr. Max. Bittner(1913). Die heiligen Bücher der Yeziden oder Teufelsanbeter. Die kurdischen Vorlagen mit einer Schrifttafel.
- *Edmonds, C. A(1967) pilgrimage to Lalish, London:
- *Empson, R.H.(1928) The Cults of Peacock Angel, London
- *Wigram W.A(1922)., Wigram, E.T.A. The Cradle of Mankind: Life in Eastern Kurdistan, London
- *Layard, H(1849). The Yezidis (Nineveh and its Remains, Vol.1, New York: Guest, John S. (1993). Survival Among the Kurds: A History of the Yezidis
- * Nelida Fuccaro (1999). The Other Kurds: Yazidis in Colonial Iraq. London & New York
- *Eagleton, William (1988). An Introduction to Kurdish Rugs and Other Weavings. Scorpion.
- *Allison, Christine (2001). The Yezidi Oral Tradition in Iraqi Kurdistan. Psychology Press.
- * Foltz, Richard C. (2013). Religions of Iran: from prehistory to the present. London, England
- *Christine., Allison (2012). The Yezidi Oral Tradition in Iraqi Kurdistan. Taylor and Francis
- *Edmonds, C. J. (21 March 2002). A Pilgrimage to Lalish. Psychology Press
- * Foltz, Richard (22 October 2013). "Mithra and Mithraism". Religions of Iran: From Prehistory to the Present
- *Jwaideh, Wadie (19 June 2006). The Kurdish National Movement: Its Origins and Development. Syracuse University Press
- *Scirp, Amber (2012). "The Origin of Kurds". Advances in Anthology
- *Wallström, Tord (1975). Bergen är våra enda vänner: ett reportage från Kurdistan. Stockholm: Nordstedt.

• **Abdusamet Yigit, Kurdistan, cizirabota, 2013**